

POIKKEUSAJAN DIALOGIT

Kriisiajan kokemukset ja kansallisen
dialogin malli

Elina Henttonen

© Sitra 2022

Sitran selvityksiä 207

**Poikkeusajan dialogit – Kriisiajan kokemukset
ja kansallisen dialogin malli**

Elina Henttonen

ISBN 978-952-347-265-5 (nid.)

ISBN 978-952-347-266-2 (PDF)

www.sitra.fi

ISSN 1796-7104 (nid.)

ISSN 1796-7112 (PDF)

www.sitra.fi

Taitto ja painatus: Punamusta Oy

Kuvat: Berry Creative Oy, Topias Dean, Lea Kurki

SITRAN SELVITYKSIÄ -sarjassa julkaistaan
Sitran tulevaisuustyön ja kokeilujen tuloksia.

*"Me ollaan samassa myrskyssä,
mutta eri veneissä.
Osalla on moottori,
osa soutaa."*

Sisällys

Esipuhe	4
Tiivistelmä	5
Sammanfattning	6
Summary	7
Johdanto	8
1 Elämää poikkeusoloissa	10
Avainluvut ja -tiedot Poikkeusajan dialogeista	11
Keskustelukirjaukset toimittaneet keskusteluiden järjestäjät	12
Poikkeusajan dialogit kartalla	13
Dialogiaineisto ja sen analyysi	14
Mitä meille tapahtuu? – Virus tulee elämään	15
Pysähdys ja hengähdys	15
Jaksaminen koetuksella, elämä odotustilassa	16
Fyysinen läheisyys ja kosketuksen merkitys	17
Riskin ja vastuun puntarointi arjessa	19
Chillimpi ja ärsyttävämpi etäkoulu	19
Muuttuva työ	21
Yrittäjät kovilla	23
Mikä meitä jakaa? – Yhteisöllisyys ja eriarvoisuus poikkeusoloissa	24
Yhteinen uhka yhdistää	24
Me-henki hiipuu	24
Samassa myrskyssä, mutta erilaisissa veneissä	26
Eriarvoisuus lisääntyy	26
Mihin olemme menossa? – Arvot ja tulevaisuus	28
Kuka olen ja miten haluan elää?	28
Kohti inhimillisempää ihmisyyttä	29
Mitä opimme vai opimmeko mitään?	29
Mahdottomasta mahdollista	30
Miten rakennamme luottamusta? – Kohtaamisia epävarmassa maailmassa	32
Jatkuvasti siirtyvä maaliviiva	32
Luottamus yhteiskuntaan ja päätöksentekoon	33
Oikeaa ja väärää tietoa	34
Luotammeko toisiimme?	35
Rokotukset piirtävät uuden jakolinjan	36

Dialogi rakentaa siltoja ihmisten välille	36
2 Kansallisen dialogin malli	39
Ytimessä ymmärrys ja osallisuus	39
Keskustelujen järjestäminen	40
Keskusteluserjan käynnistäminen	40
Dialogin digiloikka	41
Kohderyhmät ja keskeiset toimijat	42
Keskustelujen koostaminen ja tiedon hyödyntäminen	51
Keskustelukoosteet	51
Poikkeusajan dialogien merkitys valtionhallinnossa	52
Onnistumisen edellytykset ja mallin soveltaminen	54
Onnistumisen kulmakivet	54
Mallin soveltaminen ja skaalaaminen	55
3 Yhteiskunta tarvitsee dialogia	59
Lähteet	61
Kirjoittajasta	62
Kiitokset	63

Esipuhe

Tämän julkaisun valmistumisen kynnyksellä kuvittelimme elävämme aikakautemme suurimman kriisin viimeisiä vaiheita. Toisin kävi. Näemme, että kriisit voivat ketjuuntua, seuraavan alkaessa ennen kuin toinen on päättynyt. Euroopassa käytävän sodan puhjettua joudumme kysymään itseltämme, mitkä asiat ovat meille tärkeimpiä ja mitä olemme valmiit tekemään niiden puolustamiseksi. Samat kysymykset nousivat esiin jo koronapandemian aikana. Nyt joudumme punnitsemaan valintojamme entistäkin tarkemmin.

Maailmanlaajuiset kriisit herättävät epävarmuutta, ahdistusta ja pelkoa. Ne voivat myös synnyttää uusia tapoja tuoda ihmisiä yhteen, pitää huolta kanssaeläjästä ja suunnata kohti tulevaisuutta epävarmuuden keskellä. Poikkeusajan dialogit on yksi merkittävä kriisitilanteessa syntynyt sosiaalinen innovaatio. Idea on yksinkertainen. Kutsutaan ihmiset yhteen jakamaan kokemuksiaan, kuuntelemaan toisiaan ja pohtimaan sitä, mikä juuri nyt on tärkeää. Poikkeusajan dialogeja käynnistäessämme uskoimme, että tällaiset dialogit voivat vahvistaa kriisitilanteessa ihmisten luottamusta toisiinsa ja avata toiveikkaita näköaloja hämäränä hämöttävään tulevaisuuteen. Uskoimme, että ihmiset Suomessa ja muualla maailmassa haluavat keskustella rakentavasti myös silloin, kun yksilöiden ja ryhmien väliset jännitteet kasvavat. Käsillä oleva julkaisu vahvistaa, että uskomme ei ollut katteeton.

Poikkeusajan dialogeissa käytettiin tasa-arvoisen, rakentavan ja luovan keskustelun mahdollistavaa Erätauko-menetelmää. Erätauon avulla luotiin kriisin keskelle pysähtymisen, rauhoittumisen ja voimaantumisen saarekkeita. Menetelmän helppokäyttöisyys ja sen hyödyntämiseen tarjottu tuki antoi mahdollisuuden siihen, että kuka tahansa saattoi järjestää oman Poikkeusajan dialogin. Mukaan liittyi yli sata järjestäjää ympäri Suomen, yhteiskunnan eri alueilta. Yksittäisiläkin dialogeilla on ollut merkittäviä vaikutuksia. Monet yli kahdesta tuhannesta osallistujasta kertoivat keskustelun lisänneen ymmärrystä, kasvattaneen luottamusta ja luoneen toivoa tulevaan.

Julkaisussa kuvataan Poikkeusajan dialogien tärkeintä periaatetta: avointa ja tasa-arvoista yhdessä tekemistä. Kyseessä on ollut ainutlaatuinen kansalaisyhteiskunnan ja viranomaisten yhteisponnistus, joka tehtiin suurilla henkisillä mutta pienillä taloudellisilla resursseilla. Avoin ja tasa-arvoinen yhdessä tekeminen ulottui Erätauko-keskusteluihin osallistumisesta ja niiden järjestämisestä aina Poikkeusajan dialogien kokonaisuuden koordinointiin ja ohjaamiseen. Dialogien sisällöistä tehtiin säännöllisesti valtakunnalliset koosteet, jotka julkaistiin kaikkien avoimesti hyödynnettäviksi. Kokonaisuus ilmentää pienoisikoossa sitä, millä tavoin toivomme demokraattisen yhteiskunnan toimivan, myös kriisiaikoina.

Kiitämme kaikkia Poikkeusajan dialogeissa mukana olleita. Ilman teitä emme tietäisi, millainen voima dialogilla on myös kriisitilanteessa. Teiltä saamamme ymmärryksen turvin olemme vakuuttuneita, että meillä on jatkossakin keinoja pitää yhdessä kiinni tärkeimmistä arvoistamme.

Julkaisu on omistettu Poikkeusajan dialogien parissa ututterasti ja viisaasti työskennelleen kollegamme Johanna Nurmen muistolle.

Kai Alhanen

johtaja
DialogiAkademian,
Aretai Oy

Laura Arikka

toimitusjohtaja
Erätauko-säätiö

Päivi Hirvola

johtaja
Yhteiskunnallinen
koulutus
Sitra

Katju Holkeri

finanssineuvos
hallintopolitiikka-
yksikön päällikkö
Valtiovarainministeriö

Tiivistelmä

Poikkeusajan dialogit olivat laaja Erätauko-keskustelujen sarja, jonka kautta luotiin ymmärrystä elämästä pandemian aikana. Tämä julkaisu kuvaa Poikkeusajan dialogien laajan tapauseimerkin kautta dialogin merkitystä ja mahdollisuuksia osallisuuden ja luottamuksen rakentamisessa suomalaisessa yhteiskunnassa.

Eri ikäisten, erilaisissa elämäntilanteissa elävien ja eri yhteiskunnallisia ryhmiä edustavien ihmisten kokemuksista koostuva dialogiaineisto tarjoaa ainutlaatuisen näkymän poikkeusajan arkeen, huoliin ja toiveisiin.

Keskustelujen kautta hahmottuvat pandemian vaikutukset ihmisten välisiin suhteisiin, poikkeustilanteen näkyväksi tekemä eriarvoisuus ja eronteot, muutokset arvoissa sekä luottamuksen ja epäluottamuksen kokemukset.

Lisäksi julkaisussa esitellään kansallisen dialogin malli: uudenlainen tapaa synnyttää rakentavaa yhteiskunnallista keskustelua kansalaisten, viranomaisten ja päättäjien välillä.

Kansallisessa dialogissa keskustellaan ihmisille ja yhteisöille tärkeistä asioista tavalla, joka vahvistaa osallisuutta ja luo moniäänistä ymmärrystä käsillä olevista haasteista. Dialogin ja dialogisten rakenteiden synnyttäminen yhteiskuntaan auttaa meitä kohtaamaan tulevaisuuden haasteita ja selviämään niistä yhdessä.

Sammanfattning

Dialoger i rådande undantagstillstånd var en omfattande serie av Dialogpaus-samtal som skapade insikter om livet under pandemin. Denna publikation presenterar en omfattande fallstudie av dessa dialoger. Målet är att beskriva dialogens betydelse och potential när det gäller att skapa delaktighet och förtroende i det finländska samhället.

Dialogmaterialet består av erfarenheter som gjorts av människor i olika åldrar, livssituationer och samhällsgrupper. Det erbjuder unika inblickar i vardagen, bekymren och förhoppningarna under undantagstiden.

Samtalen visar också hur pandemin påverkat människors relationer, vilka former av ojämlikhet den gett upphov till och hur den förändrat värderingarna. Den visar också vilka upplevelser av förtroende och brist på förtroende människor haft.

Publikationen presenterar dessutom en modell för nationell dialog, som är ett nytt sätt att stimulera konstruktiva samhälleliga samtal mellan medborgare, myndigheter och beslutsfattare.

I den nationella dialogen samtalar deltagarna om ämnen som är viktiga för människor och gemenskaper på ett sätt som gör delaktigheten starkare och skapar flerstämmiga insikter om aktuella utmaningar. När vi skapar dialog och dialogiska strukturer i samhället blir det lättare för oss att möta framtidens utmaningar och att övervinna dem tillsammans.

Summary

The Lockdown Dialogues were an extensive series of Timeout dialogues that aimed to increase our understanding of life during the pandemic. This publication illustrates the importance and opportunities for building engagement and trust in Finnish society through an extensive case example of Lockdown Dialogues.

The Lockdown Dialogue data, based on the experiences of people of different ages, different situations in life and different social groups, offers a unique insight into daily life, concerns and desires during exceptional times.

The discussions outline the impacts of the pandemic on relationships between people, inequality and divisions made visible by the exceptional situation, changes in values and experiences of trust and distrust.

The publication also introduces a model for national dialogue as a new way of promoting constructive social discussion between the public, the authorities and decision-makers.

National dialogues provide a method of discussing issues important to people and communities in a way that strengthens engagement and creates a pluralistic understanding of the challenges at hand. Creating social dialogue and building structures to sustain this dialogue help us face and overcome the challenges of the future.

Johdanto

Vuoden 2020 alussa maailmanlaajuinen koronapandemia muutti kertaheitolla suomalaisten arjen. Pandemia vaikutti sosiaaliin suhteisiin, työntekoon ja opiskeluun sekä kansalaisten turvallisuuden ja luottamuksen kokemuksiin. Poikkeusajan dialogit syntyivät keskelle ensimmäisen koronakävään epävarmuutta ja ulottuivat aina vuoden 2021 loppuun saakka. Kyseessä oli osallisuutta vahvistava yhteiskunnallinen innovaatio. Sen avulla luotiin laajan dialogisten keskustelujen sarjan kautta ymmärrystä, miten erilaiset ja eri elämäntilanteissa olevat ihmiset kokivat elämänsä pandemian aikana.

Keskellä koronakriisiä dialogit toimivat pysähtymisen ja kokemusten jakamisen tiloina, joissa voitiin rakentavasti käsitellä huolia, toiveita ja tulevaisuudenkuvia. Poikkeusajan dialogien yhteiskunnallinen merkitys on kuitenkin yhtä ajanhetkeä laajempi. Dialogisten käytänteiden rakentaminen mukana olleiden ihmisten ja yhteisöjen toimintaan sekä dialogeissa syntyneen ymmärryksen hyödyntäminen yhteiskunnassa auttaa meitä kohtaamaan myös tulevaisuuden haasteita ja selviämään niistä yhdessä.

Kaksi näkökulmaa: kokemukset ja malli

Tässä julkaisussa kuvataan Poikkeusajan dialogien laajan tapausesimerkin kautta dialogin merkitystä ja mahdollisuuksia osallisuuden ja luottamuksen rakentamisessa yhteiskunnassa. Poikkeusajan dialoogia kuvataan kahdesta toisistaan täydentävästä näkökulmasta:

Ensimmäisessä osassa kuvataan Poikkeusajan dialogien aineiston pohjalta suomalaisten moninaisia kokemuksia elämästä koronan aikana. Poikkeusajan dialogien 296 keskustelusta ja yli kahdentuhannen eri ikäisten, erilaisissa elämäntilanteissa elävien

ja eri yhteiskunnallisia ryhmiä edustavien ihmisten kokemuksista koostuva dialogiaineisto tarjoaa ainutlaatuisen näkymän poikkeusajan arkeen, huoliin ja toiveisiin. Aineiston kautta hahmottuvat sekä ihmisten kokemukset pandemian eri vaiheissa, poikkeusolojen tuottama yhteisöllisyys ja eriarvoisuus, osallistujien pohdinnat arvoista ja tulevaisuudesta sekä luottamuksen rakentaminen ja sen haasteet kriisitilanteessa. Epidemiologian, rajoitusten ja päätöksenteon sävyttämään pandemiakeskusteluun dialogiaineisto tuo ennen kaikkea mukaan ihmisten arjen, tunteet ja kokemukset.

Toisessa osassa esitetään kuvaus kansallisen dialogin mallista, joka tarkoittaa uudenlaista tapaa synnyttää rakentavaa yhteiskunnallista keskustelua ja vahvistaa vuoropuhelua kansalaisten, viranomaisten ja päättäjien välille. Tässä yhteydessä esitellään kansallisen dialogin keskeiset toimijat, toimintatavat ja onnistumisen edellytykset Poikkeusajan dialogien kokemusten ja esimerkkien avulla. Mukaan on liitetty kokemuksia keskusteluiden järjestämisestä ja niissä tuotetun tiedon merkityksestä sekä näkemyksiä mallin soveltamisesta erilaisissa mittakaavoissa.

Osallisuutta vahvistava dialogi

Osallisuus tarkoittaa kuulumista johonkin: tunnetta siitä, että minulla on paikka tässä maailmassa. Se tarkoittaa myös mahdollisuutta osallistua ja vaikuttaa itseä koskeviin asioihin ja yhteiskuntaan. Poikkeusajan dialogeissa kokemusta osallisuudesta rakennettiin kolmella tasolla: matalalla kynnyksellä osallistua, kuulluksi tuleminen kokemuksella dialogissa, sekä keskustelujen annin koostamisella koko yhteiskunnan käyttöön.

Poikkeusajan dialogeissa keskustelun järjestäjäksi tai osallistujaksi saattoi tulla

MITÄ ON DIALOGI?

Dialogi tarkoittaa erityistä keskustelun tapaa, jossa pyritään lisäämään ymmärrystä keskustelun aiheesta, toisista ihmisistä ja omasta itsestä. Dialogissa asioiden merkitystä tutkitaan ihmisten erilaisten kokemusten kautta. Dialogissa kaikki näkökulmat ja kokemukset ovat arvokkaita paremman ymmärryksen rakentamisessa.

Yhteiskunnallisissa haasteissa ja jännitteisissä tilanteissa on erityisen tärkeää tehdä tilaa dialogille. Rakentava keskustelu ja toisten kunnioittava kohtaaminen vahvistavat luottamusta ja tasa-arvoa, ja luovat näin pohjaa haasteiden ratkaisemiseksi yhdessä. Dialogia tarvitaan yhteiskunnan kaikilla tasoilla paikallisyhteisöistä globaaliin päätöksentekoon.

Alhanen, Kai (2016). Dialogi demokratiassa. Gaudeamus, Helsinki

kuka tahansa, joka sitoutui tiettyihin dialogia edistäviin peruseriaatteisiin. Kaiken kaikkiaan keskusteluja järjesti 111 erilaista toimijaa järjestöistä, kunnista, yrityksistä, hengellisistä yhteisöistä valtionhallintoon ja yksittäisiin kansalaisiin. Keskusteluihin osallistui yli 2 100 ihmistä. Erityistä huomiota kiinnitettiin siihen, että myös haavoituvimmissa asemassa elävien kansalaisten ääni kuuluisi keskusteluissa.

Dialogeja ei ohjeistettu tai ohjattu tiukoilla agendoilla, vaan luotettiin siihen, että mielekäs keskustelu syntyy kohtaamisesta ja kokemusten jakamisesta. Tarkoitus ei ollut ratkaista mitään ennalta määritettyä ongelmaa, vaan käydä avointa keskustelua osallistujien tärkeiksi kokemista asioista. Näin tärkeät aiheet ja oivallukset syntyivät keskusteluissa osallistujista ja heidän kokemuksistaan käsin.

Keskusteluissa käytetty Erätauko-menetelmä mahdollisti tasavertaisen osallistumisen, kuuntelemisen ja kuulluksi tulemisen. Osallistujien kokemuksista dialogeissa rakentuva tilannekuva oli moniääninen ja vivahteikas. Keskustelijat myös kokivat, että keskustelut tukivat heitä kriisin synnyttämässä epävarmuudessa ja tarjosivat hyvinvointia tukevia voimavaroja sekä vertaisuuden kokemuksia.

Osallisuuden kokemusta vahvisti keskusteluiden dokumentointi ja niiden annin koostaminen julkiseksi yhteenvedoiksi

kaikkien kansalaisten, keskustelujen järjestäjien, viranomaisten ja valtionhallinnon käyttöön. Dialogikoosteita hyödynnettiin monipuolisesti esimerkiksi covid-19-valmiustyössä ja valtiovarainministeriön hallintopolitiikan ohjauksessa sekä aineistona pandemian kansallisessa koordinoinnissa, korona-exit-suunnittelussa ja OECD:n julkaisemassa luottamusarvioinnissa. Kansalaisten tunteja kuvanneet dialogikoosteet vahvistivat valtionhallinnon yhteyttä ihmisten kokemusmaailmoihin ja loivat siten uudenlaista vuoropuhelua kansalaisten ja hallinnon välillä. Myös keskusteluiden järjestäjät hyödynsivät dialogiensa antia omassa toiminnassaan ja sen kehittämisessä.

Tästä kaikesta syntyi Poikkeusajan dialogien osallisuutta vahvistava rakenne: kuka vain voi järjestää omassa yhteisössään tai omalle kohderyhmälleen keskustelun, ja näin käsitellä ja tehdä näkyväksi yhteisönsä ajatuksia ja tuntemuksia. Yksittäinen kansalainen voi tulla matalalla kynnyksellä mukaan keskusteluun, jonka dialoginen toteutustapa mahdollistaa kokemuksen kuulluksi tulemisesta. Keskustelukoosteet puolestaan nostavat dialogeissa syntyneen ymmärryksen osaksi isoa yhteiskunnallista kuvaa. Toteutustavaltaan Poikkeusajan dialogit olivat ainutlaatuinen kansalaisten, erilaisten yhteisöjen ja organisaatioiden sekä viranomaisten yhteisponnistus.

1 Elämää poikkeusoloissa

Tässä osassa sukellaan Poikkeusajan dialogien sisältöön, eli suomalaisten moninaisiin kokemuksiin elämästä koronapandemiassa. Tämä laaja tapausesimerkki kansallisesta dialogista havainnollistaa dialogin merkitystä ymmärryksen ja luottamuksen rakentamisessa yhteiskunnassa. Keskusteluaineiston kautta hahmottuvat pandemian vaikutukset ihmisten välisiin suhteisiin ja arkeen, muutokset arvoissa, poikkeustilan-

teen näkyväksi tekemä eriarvoisuus ja eronteot sekä luottamuksen ja epäluottamuksen kokemukset suhteessa kanssaihmiin, päätöksentekoon ja yhteiskuntaan. Julkaisun toisessa osassa kuvataan tarkemmin kansallisen dialogin mallin uudenlainen tapa synnyttää yhteiskunnallista keskustelua ja sen käytännön toteutukseen ja onnistumiseen liittyvät näkökulmat.

Kuva 1. Keskustelujen avainsanoja

Avainluvut ja -tiedot Poikkeusajan dialogeista

13

Keskustelukierroksia 13, alkaen huhtikuussa 2020 ja päättyen joulukuuhun 2021

296

Keskustelujä yhteensä 296

2130

Osallistujia keskusteluissa 2130, muun muassa ammattiliitojen jäseniä ja työntekijöitä, asiantuntijatyön tekijöitä, diakoniatyön ammattilaisia ja kokemusasiantuntijoita, eläkeläisiä, eri ikäisten lasten vanhempia, esihenkilöitä ja johtajia, esittävän taiteen ammattilaisia, freelancereita, iäkkäitä ihmisiä, isovanhempia, järjestöaktiiveja ja -ammattilaisia, kasvatus- ja opetusalan ammattilaisia, kaupunkilaisia, kahden kulttuurin perheitä, kirjastoalan ammattilaisia, kokemusasiantuntijoita, kotoutujia, koulutusjohtajia, kulttuurialan ammattilaisia, kuntapäätäjiä, kuntien ja kaupunkien työntekijöitä, lapsia, lastensuojelun ammattilaisia, liikuntavammaisia, lomautettuja, luottamushenkilöitä, maahanmuuttajia, maaseudulla asuvia, mielenterveyskuntoutujien omaisia, nuoria, nuorisotyön ammattilaisia, opettajia, opiskelijoita, pappeja, päihderiippuvuudesta toipuvia, päättäjiä, rikosseuraamusalan asiakkaita ja ammattilaisia, riskiryhmiin kuuluvia, ruoantuottajia, sairastavia, seksi- ja erotiikka-aloilla toimivia, seurakuntien jäseniä ja työntekijöitä, sosiaali-alan ammattilaisia, syöpään sairastuneita lapsia ja nuoria ja heidän läheisiään, taiteilijoita, taloyhtiöiden asukkaita, tapahtuma-alan ammattilaisia, terveydenhoidon ammattilaisia, tutkijoita, työttömiä, ulkomailla asuvia suomalaisia, vaikuttajanuoria, valtuutettuja, vanhustyön ammattilaisia, vankilasta koeajalla olevia, valtionhallinnon työntekijöitä, vapaaehtoistyön tekijöitä, virkahenkilöitä, yhdistysaktiiveja, yhteiskehittäjiä, yliopistolaisia, yläkoululaisia, yrittäjiä ja yritysten edustajia.

111

Järjestäjätahoja 111, muun muassa yhdistyksiä ja järjestöjä, koulutusorganisaatioita, hengellisiä yhteisöjä, kuntia ja kaupunkeja, valtionhallintoa, yksityishenkilöitä, yrityksiä, säätiöitä ja hanketoimijoita.

Keskustelukirjaukset toimittaneet keskusteluiden järjestäjät

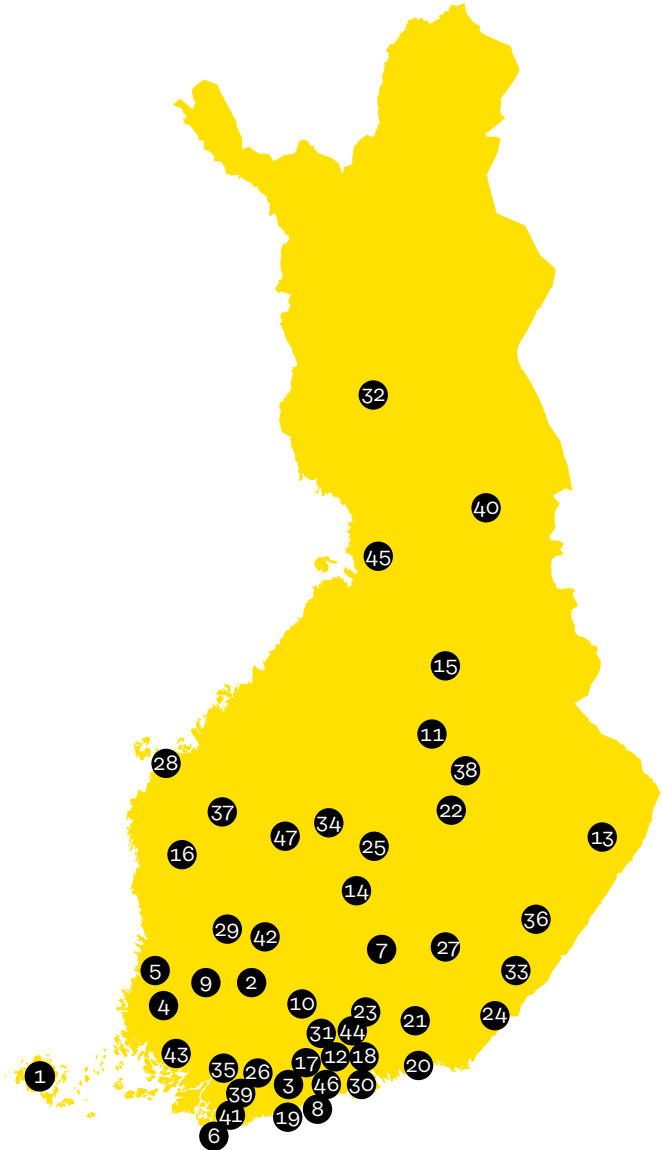
ABF – Åland, ADHD-liitto ja Autismiliitto, A-klinikkasäätiö, Anna Herlin, Anna-Maija Hakuni-Luoma, Arkkitehtuurimuseo, Aseman lapset ry, Creve 2.0, Community Power/ Tuovi Leppänen, Crisis Management Initiative – CMI, Cultura-säätiö, Depolarize-hanke & Suomen Yrittäjät, D-Asema Kallio ja Kannelmäki, DialogiAkademian Aretai Oy, Dialogic Oy & Suomen työnohjaajat ry, Eeva Mäkelä, Eeva Nummi & Anita Nikkanen, EKTURVA/KUNTATURVA, Eläkeliitto ry, Eläkkeensaajien keskusliitto EKL ry, En säker hamn, Epilepsialiitto ry, Erätauko-säätiö, Erätauko-säätiö & Inno Ok, Erätauko-säätiö & Nuori kirkko, Erätauko-säätiö & Plan-Suomi, Erätauko-säätiö & Tampereen hiippakunta, Espoon kaupunki, Euroopan nuorten parlamentti & Suomen YK-nuoret, Familia ry, FinFami – Mielenterveysomaisten keskusliitto ry, Hanaholmen, Helsingin Diakonissalaitos, Helsingin kaupungin museo, Helsingin tuomiokirkkoseurakunta/Toivon dialogit, Helsingin tuomiokirkkoseurakunta ja Taivalkosken seurakunta, Invalidiliitto ry, Itä-Suomen yliopisto, Itä-Suomen yliopisto/Jatkuvan oppimisen keskus, Jyväskylän ammattikorkeakoulu JAMK, Jyväskylän kaupunki, Jyväskylän YK-yhdistys, Kalliolan setlementti, Kalliola Oy, Kansalaiset Katja, Timo & Ilona, Kansalaisareena, Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta KANE, Kansanvalistusseura, Kaskas Media, Kirkkohallitus/kirkon ulkosuomalaistyö, Kirkkopalvelut ry & Oulun Diakonissalaitos ODL ry/Ikäärvokas-hanke, Kotkan kaupunki & Kotka-Kymin seurakunta & Koskenrinneyhdistys, Lahden kaupunginkirjasto, Lahden kaupunki, Lapin liitto, Laurea ammattikorkeakoulu, Maaseudun sivistysliitto, Maija

Vähämäki/Turun kauppakorkeakoulu, Malmin seurakunta, Marhaban-keskus/ Tampereen seurakunnat ja Tampereen hiippakunta, Mari Tähjä, Mari Tähjä & Jani Turku, MDI Oy, Marja Lindholm, Metropolitan Hippa-Remote ja Hytke hankkeet, Mindful Engineering Oy/Hanna Korttejärvi, Naistenkartano, Nicehearts ry, Opetushallitus, Opintokeskus Sivis, Pesäpuu ry, Pro-tuikipiste ry, Sadankomitea ja rauhanjärjestöt, SAK, Seta ry, Siskot ja Simot, Sitra, Sote-akademian & Tekoölyakatemia/Turun yliopisto, STTK, Suomalaiset kehitysjärjestöt Fingo ry, Suomen Assitej ry, Suomen evankelis-luterilainen kirkko, Suomen kulttuuri- ja tiedeinstituutit, Suomen Lähetysseura & Diakonissalaitos, Suomen Nuorisopisto Paukkula, Suomen Nuorisoseurat ry, Suomen Opettajaksi Opiskelevien Liitto SOOL ry, Suomen Punainen Risti, Suomen Vanhempainliitto, Suomen YK-nuoret, Sylva ry, Tainionvirran seurakunta, Tampereen ev.lut. seurakunnat & Tampereen hiippakunta, Tampereen kaupungin kulttuurikasvatustyöskenttä TAITTEN Taidekaari-tiimi, Tampereen seurakunnat, Tampereen YK-yhdistys TAYK ry, Tiina ja Antti Herlinin säätiö, Toimihenkilöliitto ERTO ry, ToimistoSissit/Ideapakka, Toni Kuoremäki, Turun kauppakamari, Turun seudun vihreät naiset, Turun tuomiokirkkoseurakunta/Toivon dialogit, Turun yliopiston Kieli- ja viestintäopintojen keskus, Tuusulan kunta, USKOT-foorumi ry, Vake Oy, valtiovarainministeriö, Vanhustyön keskusliitto, Vantaan kaupunki, Yhteiskunnan aktiiviset kansalaiset, Youthwork for Resilience -koulutus.

Keskustelujen kielet: suomi, ruotsi, englanti, venäjä ja arabia.

Kuva 2. Poikkeusajan dialogit kartalla

1. Ahvenanmaa
2. Akaa
3. Espoo
4. Eura
5. Eurajoki
6. Hanko
7. Hartola
8. Helsinki
9. Huittinen
10. Hämeenlinna
11. Iisalmi
12. Järvenpää
13. Joensuu
14. Jyväskylä
15. Kajaani
16. Kauhajoki
17. Kauniainen
18. Kerava
19. Kirkkonummi
20. Kotka
21. Kouvola
22. Kuopio
23. Lahti
24. Lappeenranta
25. Laukaa
26. Lohja
27. Mikkeli
28. Mustasaari
29. Nokia
30. Porvoo
31. Riihimäki
32. Rovaniemi
33. Ruokolahti
34. Saarijärvi
35. Salo
36. Savonlinna
37. Seinäjoki
38. Siilinjärvi
39. Suomensjärvi
40. Taivalkoski
41. Tammisaari
42. Tampere
43. Turku
44. Tuusula
45. Oulu
46. Vantaa
47. Ähtäri

Keskusteluja käytiin ympäri Suomea, Lapista Uudellemaalle ja Varsinais-Suomesta Pohjois-Karjalaan. Mukaan tultiin muun muassa seuraavilta alueilta ja paikkakunnilta: Ahvenanmaa, Akaa, Espoo, Etelä-Karjala, Eura, Eurajoki, Hanko, Hartola, Helsinki, Huittinen, Hämeenlinna, Iisalmi, Järvenpää, Joensuu, Jyväskylä, Kajaani, Kauhajoki, Kauniainen, Kerava, Kirkkonummi, Kotka, Kouvola, Kuopio, Lahti, Lappeenranta, Laukaa, Lohja, Mikkeli, Mustasaari, Nokia, Porvoo, Riihimäki, Rovaniemi, Ruokolahti, Saarijärvi, Salo, Savonlinna, Seinäjoki,

Siilinjärvi, Suomensjärvi, Taivalkoski, Tammisaari, Tampere, Turku, Tuusula, Oulu, Vantaa ja Ähtäri.

Keskusteluihin osallistuttiin myös seuraavista maista: Alankomaat, Belgia, Espanja, Iso-Britannia, Irak, Israel, Italia, Jordania, Kroatia, Ranska, Ruotsi, Saksa, Slovakia, Turkki, Ukraina, Venäjä, Viro ja Yhdysvallat.

Dialogiaineisto ja sen analyysi

Poikkeusajan dialogien aineisto koostuu keskusteluiden järjestäjien toimittamista kirjauksista. Järjestäjiä ohjeistettiin siihen, että jokaisessa dialogissa olisi läsnä kirjuri. Keskusteluiden kirjaukset toimitettiin Erätauko-säätiön verkkolomakkeella, jossa kysyttiin keskustelijoiden lukumäärää, aihetta, sisältöjä ja keskeisiä oivalluksia sekä kokemuksia ja palautetta keskustelun järjestämisestä.

Valtaosa aineistosta on suomenkielistä, mutta mukana on myös ruotsin- ja englanninkielisiä keskusteluja sekä arabiaksi ja venäjäksi käytyjä keskusteluja, jotka raportoitiin myös suomen kielellä. Keskustelujen kirjausten tyyli vaihteli ytimekkäistä yhteenvedoista sanatarkasti litteroituihin keskusteluihin. Aineisto oli siten hyvin vaihtelevaa: joistakin kirjauksista kävivät tiivistetysti ilmi keskustelujen pääteemat ja aiheet, kun taas tarkemmista kirjauksista piirtyivät esiin myös yhteisen ajattelun kehkeytyminen sekä vuorovaikutuksen ja luottamuksen rakentuminen keskustelijoiden välillä.

Oma ensikosketukseni aineistoon oli kunkin keskustelukierroksen koosteiden laatiminen huhtikuusta 2020 alkaen. Työkentelin neljän hengen koostajatiimissä, jossa kävimme kunkin keskustelukierroksen aineiston yhdessä läpi ja jäsensimme sitä ajallisesti, temaattisesti ja eri ihmisryhmien kokemusten näkökulmasta. Koosteiden kirjoittamisessa painopiste oli ajankohtaisissa tilannekatsauksissa kansalaisten kokemuksista. Pyrimme erityisesti tavoittamaan sen, miten ihmisten kokemukset olivat muuttuneet suhteessa edellisiin keskustelukierroksiin.

Tässä julkaisussa tarkastelen aineistoa kokonaisuutena ja piirrän esiin laajaa kokemuksellista kaarta, joka ihmisten kokemuk-

sista lähes kahden vuoden ajanjaksolla hahmottuu. Lähtiessäni lähilukemaan koko aineistoa, minulla siis oli koostetyön pohjalta tuntuma aineistoon, jonka olin jo kertaalleen käynyt osissa läpi. Lähilukiessani koko 296 keskustelusta koostuvaa aineistoa yhtenä kokonaisuutena, hahmotin myös paljon sellaista, mikä kuukausittaisissa tilannekoosteissa oli jäänyt vähemmälle huomiolle. Ihmisten kokemukset eristäytymisestä, yhteisöllisyydestä ja eriarvoisuudesta, luottamuksesta ja osallisuudesta sekä ajatukset ja toiveet tulevaisuudesta hahmottuivat ajassa ja suhteessa pandemian eri vaiheisiin.

Olen lukenut aineistoa yhtä aikaa yhteisten huolenaiheiden ja toivonlähteiden näkökulmasta ja pyrkinyt samalla hahmottamaan eroja eri ihmisryhmien kokemuksissa. Analyysia tehdessäni olen kysynyt: mitä tämä kaikki kertoo meistä ihmisinä ja yhteiskuntana.

Käytän aineiston kuvauksessa paljon suoria lainauksia, jotta osallistujien kokemukset tulisivat näkyväksi heidän omien sanojensa kautta. Kaikki lainaukset ovat anonyymeja. Myös aineiston laajuus turvaa osallistujien anonymiutta, sillä lähes 300 keskustelun ja yli 2 100 keskustelijan joukossa kaikenlaisille kokemuksille ja näemyksille riittää lukuisia jakajia. Lainaukset erikseen nimettyjen tai asiayhteydestä ilmi käyvien ryhmien (kuten lasten ja nuorten, riskiryhmiin kuuluvien ja haavoittuvissa tilanteissa elävien tai tietyn ammattiryhmän edustajien) kokemuksista on poimittu useista eri keskusteluista, eikä minkään ryhmän kokemuksia voi palauttaa johonkin yksittäiseen keskusteluun. Huomionarvoista on myös se, että monet ihmisten keskeiset huolet ja toivonaiheet olivat yhteiskunnalliseen asemaan katsomatta hyvin samankaltaisia.

Mitä meille tapahtuu? – Virus tulee elämään

Vuoden 2020 alussa maailmalta kantautui huolestuttavia uutisia. Vielä silloin melko tuntematon koronavirus COVID-19 sairastutti ihmisiä, ja olisi vain ajan kysymys, milloin virus leviäisi myös Suomeen. Tartuntamäärien noustessa valtioneuvosto julisti maaliskuussa 2020 yhdessä tasavallan presidentin kanssa Suomeen valmiuslain 3. §:n 5. kohdassa tarkoitetut poikkeusolot laajalle levinneen vaarallisen tartuntataudin vuoksi.

/// Hallitus on todennut yhteistoiminnassa tasavallan presidentin kanssa Suomen olevan poikkeusoloissa koronavirustilanteen vuoksi.”

Valtioneuvoston tiedote 16.3.2020

Poikkeusolojen ja niihin liittyvien rajoitustoimien tarkoituksena oli suojella väestöä, turvata yhteiskunnan ja talouselämän toimintaa ja erityisesti turvata terveydenhuollon kantokyky pandemiassa. Koululaiset ja opiskelijat siirtyivät etäopetukseen ja työpaikat mahdollisuuksien mukaan etätyöhön. Liikkumista ja asioimista julkisissa tiloissa, palveluissa ja harrastuksissa rajoitettiin. Kaikki ihmisten välinen fyysinen kanssakäyminen pyrittiin rajaamaan minimiin, jottei virus pääsisi leviämään hallitsemattomasti. Kertaheitolla muuttuivat arjen rutiinit, opiskelu, työnteko, vapaa-aika ja ihmissuhteet.

Tilanne oli kaikille uusi ja täysin poikkeuksellinen. Kukaan ei tiennyt, miten pandemia Suomessa ja maailmalla kehittyisi, kuinka kauan poikkeusoloissa tultaisiin elämään, ja millaisia vaikutuksia tällä kaikella olisi ihmisen arkeen, suhteisiin ja yhteiskuntaan. Yhteiskunnan sulkutilan vaatineen kevään 2020 jälkeen tartuntatilanne ja siihen liittyvät rajoitukset ja suositukset ovat vaihdelleet ajallisesti ja alueelli-

sesti. Poikkeusajan dialogien päättyessä joulukuussa 2021 tartuntoja raportoitiin jälleen ennätysmäärä.

Pysähdys ja hengähdys

COVID-19-viruksen aiheuttama maailmanlaajuinen pandemia, joka ulottui nopeasti Suomeenkin, yllätti valtaosan keskustelijoista täysin. Pandemia toimi muistutuksena siitä, että *”kulkutaudit tappavat yhä, sen suhteen maailma ei ole muuttunut”*. Pandemian myötä keskustelijoiden arjessa oli yhtäkkiä läsnä vakavan sairauden uhka ja jopa kuoleman mahdollisuus: *”tuntui että monet ihmiset ensimmäisen kerran tajusivat olevansa kuolevaisia, eihän minulle näin pitänyt tapahtua.”* Joistakin jopa ovesta ulos lähteminen tuntui aluksi uhkaavalta: *”Tuntui, että korona tarttuu helposti tyylisiin, kun menee ulos. Se oli pelottavaa.”*

Monet keskustelijat kuvasivat pandemian nopeaa leviämistä ja siitä seurannutta yhteiskunnan sulkutilaa kuin seinään törmäämiseä: *”Tuntuu, että tämä on ollut totaalinen pysähdys.”* Yhtäkkiä kaikki tuntui oudolta, ja todellisuus erilaiselta ja muuttuneelta: *”Kalenterissa ei lue yhtään mitään. Se on tosi outo tilanne.”*

Sulkutilasta ja eristäytymisestä johtuva elämän hidastuminen tarjosi monelle myös kaivatun mahdollisuuden rauhoittua ja pysähtyä itsensä äärelle: *”Kun tämä tilanne tuli, niin minulle itselleni tuli helpotuksen tunne, että nyt saa olla luvalla laiska.”* Moni keskustelija kuvasi normaalia arkeaan älyttömäksi juoksemiseksi, sauhuamiseksi ja suorittamiseksi. Kun koko maailma on pysähdystilassa, on itselläkin vihdoinkin lupa pysähtyä. Yksi kertoi lepäävänsä varastoon, toinen sanoitti olevansa talviunilla. Hitaam-

massa elämässä ”oma sisäinen ääni voimistuu ja ne asiat ei tuu ulkopuolelta, vaan oikeesti makustelen ja fiilistelen et miltä musta tuntuu”. Useat keskustelijat kuvasivat sulkutilaa hieman humoristisestikin introvertin kulta-ajaksi: ”saa olla omassa rauhassaan, pakolista menemistä ei ole.” Osa puhui huojuksesta, kun ei tarvinnut tavata ketään.

Erityisesti luonnossa liikkuminen, johon oli nyt uudella tavalla aikaa, ilahdutti monia: ”Kävelimme lasten kanssa metsässä joka päivä, siellä on rauhallista ja linnut laulavat.” Metsästä tuli monelle tärkeä paikka rauhoittua ja koota omia ajatuksiaan, ja kevään etenemistä seurattiin kuin uusien silmin. ”Onneksi tämä ei tapahtunut marraskuussa!” puuskahti moni vuoden 2020 keväällä, kun ei vielä tiedetty, että koronavirus vaikuttaisi elämäämme vielä pitkään.

Kaiken rauhoittumisen keskellä osa keskustelijoista alkoi kuitenkin kaipaamaan tekemistä: ”Mahdollisuus hengähtää hetken tuntui aluksi mahtavalta, mutta parin kuukauden pysähdyksen jälkeen tuntuu siltä, että on pakko päästä liikkeelle ja tehdä jotakin.” Pysähtyminen alkoi ajan myötä tuntumaan jämähtämiseltä: ”täytyyhän olla unelmia visioita ja suunnitelmia.” Kevään edetessä ihmisille alkoi myös hahmottua, että pandemia ei ole mikään nopeasti ohimenevä vaihe, vaan sen kanssa on opittava elämään: ”On pakko hoitaa asioita, matkustaa bussilla, ei voi asua perunakellarissa.”

Jaksaminen koetuksella, elämä odotustilassa

Korona-arkea kuvattiin etenkin vuoden 2020 keskusteluissa selviytymisenä. Keskustelijoiden tunteet heittelehtivät laidasta laitaan ja jatkuva epävarmuus alkoi uuvuttaa: ”Jaksaminen on koetuksella, olen ääriarjoilla.” Pienissä asunnoissa ”makuuhuoneessa haisee koko ajan ruoka”, kun kaikki aiemmin muualla tapahtuneet asiat töistä harrastuk-

siin tapahtuivat kotona: ”Opiskelen, syön ja jumppaan huoneen nurkassa.”

Toiset ihmiset ja heistä saatu energia on monen mielestä parasta töissä, opinnoissa ja vapaaehtoistyössä, ja ”yhtäkkiä kun ne on puuttunut ihan kokonaan, niin sen on huomannut omassa jaksamisessa”. Osa koki aloittekykynsä vähentyneen, eikä ”henkisessä lamassa” jaksaa käyttää esimerkiksi mahdollisuuksia ystävien tapaamiseen. ”Kyllästyttää, tuntuu, että elämä on tauolla, vähän kuin odotustilassa.”

Pandemia on vaikuttanut myös keskustelijoiden hengelliseen elämään. Aluksi tuntui mukavalta ”kun voi katsoa eri jumalanpalveluksia, nähdä että mitä tehdään eri paikoissa”. Ihmisten ja seurakuntayhteyden läsnäoloa kuitenkin kaivattiin, ja osasta tuntui, että ”Jumalakin on loitontunut”. Moni uskoi, että ehtoollisen arvostus nousee, kun siihen on taas mahdollisuus.

Eristäytymisen, etätöiden ja sosiaalisten rientojen peruuntumisen vuoksi osa ihmisistä jäi hyvin yksin. Erityisesti moni yksin-asuva koki sulkutilan aikana olevansa aivan totaalisen yksin: ”Se on aivoille ja psyykkeelle rappeuttavaa.” Myös sairauden tai riskiryhmään kuulumisen vuoksi ”kotiin sulkeutumisen on ollut kova paikka, kun ystävätkään eivät ole voineet tulla katsomaan ja auttamaan.” Keskusteluissa todettiin, että ”elämäntilanne vaikuttaa todella paljon ihmisen kokemukseen korona-ajasta” ja ”ihmisten yksinäisyydessä on isoja eroja riippuen siitä, onko perhettä kotona tai onko uskaltanut nähdä ystäviä”.

”Kotona on hyvä olla, jos siellä on ne ihmiset, joiden kanssa haluaa olla”, totesi yksi keskustelijoista. Siitä huolimatta korona-arki uuvutti myös perheellisiä. Täydet työpäivät, lastenhoito ja etäkoululaisten avustaminen veivät monelta keskustelijalta mehut: ”Muu-taman viikon puserruksen pystyi. Emmä voi tätä pakkaa pyörittää kuukausia.” Riittämättömyyden tunne vaivasi, kun yhtä aikaa pitäisi tehdä töitä ja huolehtia kotona olevista lapsista: ”Huono työntekijä – huono äiti, kumpikaan ei onnistu.” Työt venyivät helposti

iltaan, kun osa etätyöpäivistä meni ruuanlaittoon, koululaisten tukemiseen ja pienempien lasten huomioimiseen: *”Ei parane katsoa, missä kunnossa huusholli on.”* Useamman kerran joku kanssakeskustelijoista totesi, että *”mä en ois selvinnyt koronavaikheesta, jos olisi ihan pienet lapset.”* Rauhoitumishetkiä ja omaa tilaa kodin seinien sisällä kaipasivat sekä vanhemmat että jälkikasvu: *”Olisi ihanaa ottaa kahvikuppi työpäivän jälkeen, mutta samassa tilassa joku haluaa kuunnella räppiä.”*

Kevään 2020 tiukkojen rajoitusten ja neljän seinän sisälle typistyneen arjen jälkeen kesään kohdistui paljon odotuksia. Tiukimpien rajoitusten purkaminen helpottikin monen elämää: *”Mun filis alkoi helpottaa ihan sikana, kun tuli tieto siitä, että nyt aletaan purkaa.”* Että *”kyllä mä sittenkin pärjään, että kaikki on ihan fine”*. Perheellisiä helpotti, kun lapset pääsivät kouluihin, päiväkoteihin ja kavereiden kanssa leikkimään. *”Tosi erikoinen ja tosi pitkä kevät”* alkoi olla takana, ja elämä tuntui helpottavan. Kesällä uskalsi taas tavata muita, matkustaa vähintään kotimaassa, hengittää.

Vapaamman kesän jälkeen oli suuri pettymys, että syksyä kohden pandemiatilanne lähti jälleen huononemaan. Kevään pelot palasivat, ja elämä tuntui kuin ikuiselta marraskuulta. Pitkän syksyn jälkeen koittaneena toisena koronakeväänä moni olikin jaksamisensa rajoilla: *”Uuvuin täysin, olin tsempannut vuoden niin kovin.”* Toinen keskustelija kertoi, että *”mä oon jaksanut tähän kevääseen tsemppimielellä, mut pari viikkoa sitten tuli olo, et nyt mä karkaan ja lähden jonnekin”*. Tässä kohtaa voitiin jo katsoa taaksepäin, joka herätti monessa ajatuksen siitä, että *”onneksi emme vuosi sitten tienneet, kuinka kauan tämä jatkuu”*. Sulkuja ja rajoituksia on kuitenkin ollut helpompi kestää patkinä, toteavat monet.

Syksyllä 2021 elämän koettiin normalisoituneen ainakin jossain määrin, kun harrastukset ja sosiaaliset kontaktit elpyivät. Moni oli päässyt taas kuntosalille, teatteriin ja elokuviin. Tämä herätti keskustelijoissa

iltoa ja toivoa, mutta yhtä aikaa monia huolesti, *”jos tartuntatilanne taas pahenee ja palataan siihen sulkua- ja peruutuslimboon”*. Jotkut kokivat yksinkertaisesti olevansa *”liian väsyneitä tilanteen seuraamiseen ja siitä huolestumiseen”*. Vaikka stressaamisesta olikin hyvä päästää irti, niin monia askarrutti myös tilanteeseen tyytyminen ja välinpitämättömyys: *”Oivalsin että olen ikään kuin tyytynyt tilanteeseen ja sen vuoksi rauhoittunut, mutta en tiedä onko se pelkkään hyvä asia.”*

Pitkän poikkeusajan koettiin myös jättäneen jälkiä omaan sosiaaliseen sietokykyyn ja korostaneen oman persoonan särmiä. Ristiriitatilanteissa keskustelijat olivat yllättyneitä omista voimakkaista reaktioistaan ja esimerkiksi turvaväleistä kauppajonossa syntynyt ilmiriita sai pohtimaan: *”Tämmönenkö musta on tullut, ja tämmönenkö on tullut jostain muustakin tän pandemian myötä.”* Toisaalta oma ja muiden sopeutuvuus myös yllätti: *”Ihminen on aika sopeutuvainen eläin. Ensimmäinen me oltiin vähän niinkun paniikissa, sitten alettiin pikkuhiljaa tottua ja sitten rupesi löytymään ratkaisuja.”*

Fyysinen läheisyys ja kosketuksen merkitys

Pandemialla ja tartuntoja hillitsevällä sosiaalisella eristäytymisellä on ollut suuri vaikutus ihmisten kanssakäymiseen ja läheisyyden kokemiseen. Läsnaolon, kohtaamisten ja fyysisen läheisyyden puute loi tunteen näivetyttämisestä: *”Olo on kuin kasvi ilman vettä.”* Keskusteluissa kuvattiin ihmistä laumaeläimenä ja laumayhteyden katkeamista tragediana. Myös kasvojen ja ilmeiden lukeminen on sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tärkeää. Maskien vuoksi osaa huolesti, että olosta *”tulee turvatonta, kun emme voi tätä tehdä”*. Yksi osallistuja pohti, *”että tästä jää jäljet, jotka näkyvät todella pitkään, jopa ikuisesti meissä kaikissa. Etenkin lapsissa ja nuorissa”*.

Monia keskustelijoista suretti, että tartuntojen pelossa toiset ihmiset alkavat

näyttäytyä uhkana omalle turvallisuudelle: ”esimerkiksi asioidessa ihmiset säpsähtävät.” Jopa televisiosarjoja katsoessa tulee tuohtumus, että ”Noi halaa tuolla!” ”Vaikeinta on se, ettei voi koskettaa ja halata”, puki yksi keskustelijoista sanoiksi jaetut tunnot. Erityisen pahalta tuntui, että omia aikuisia lapsia tai ikääntyneitä vanhempia ei saisi halata. Spontaaneista hellyydenosoituksista on opeteltu pois, kun ei voi vain ”huolettomasti halata ja istua vieressä ja aistia”. Osa keskustelijoista kertoi olleensa pitkään täysin vailla kosketusta: ”En oo voinut koskea muita ihmisiä kahteen kuukauteen.”

Kaikenlaista yhdessä tekemistä ja juhlimista ikävöitiin: ”kaipaam et pääsis keikoille ja tanssimaan yhdessä muiden kanssa.” Toisaalta on heitäkin, jotka kokivat turvalliseksi, ettei tässä ajassa ”kukaan yhtäkkiä tule ilman lupaa halaamaan”. On saanut rauhassa olla introvertti ja ujo. Myös omissa oloissa eläminen on laskenut keskustelijoiden sosiaalista sietokykyä: ”nykyään väsy helpommin, kun on ihmisten kanssa.”

Keskustelijoita suretti, etteivät esimerkiksi lastenlapset ja isovanhemmat voi turvallisesti tavata toisiaan. Yksi isovanhempi on käynyt puistossa katsomassa lastenlapsia ”vähän etäämmältä, onneksi katsomista ei ole kielletty”. Toinen toivoi, ”että voisi vielä nähdä lapsenlapsensa ennen kuin kuolee”. Eräs lapsenlapsi taas kertoi, ettei ”ole voinut halata mummoa vuoteen, pelkään että hän kuolee ennen kuin olen voinut halata häntä”. Erään keskustelijan isovanhempi on kertonut, ”että kuolisi mieluummin koronaan kuin yksinäisyyteen”.

Juuri kuoleman äärellä koronarajoitukset tuntuivat kaikista raadollisimmilta. Keskustelijoita on jäänyt mietityttämään, ettei menehtyneen läheisen hautajaisiin ole voinut osallistua: ”Paljon surua jää käsittelemättä koronan takia, kun ei voi kohdata ja päästä hautajaisiin.” Mikään virtuaalinen etäkosketus ei korvaa sitä, että saisi tukea surevaa halaamalla ja olla itse halattuna. Tässä ajassa sairastavia ja kuolevia kohtaan tunnetaan suurta empatiaa: ”kun olet yksin jossain ja

kuolet kohta ja kukaan ei saa tulla käymään.” Omaisiet huolehtivat myös sairaaloissa ja hoitolaitoksissa olevista läheisistään. Huolta kannetaan siitä, ”ymmärtääkö sairastunut läheinen sitä, että miksi omainen ei ole tullut katsomaan”. Puhelimessa ei aina saa riittävästi tietoa siitä, ”mitä oikeasti tapahtuu läheiselle hoitopaikassa”.

Hoito- ja hoivatyössä koskettaminen on merkityksellistä ja ”lisää arvokkuuden tunnetta ja sitä semmoista, että joku välittää”. Sekä omaisia että työtä tekeviä ammattilaisia askarrutti, miten hoidettavat tulevat toimeen, jos koskettaminen jää pois. Asian toinen puoli ovat ne riskit, joille lähityötä tekevät altistuvat työssä ja toisaalta mahdollisuus suojautua näiltä riskeiltä. Varhaiskasvattaja ei voi sanoa pienelle lapselle, ”että et voi tulla syliin, kun on korona-aika”. Myös nuorisotyötä tekevät muistuttivat, että nyt, jos koskaan ”nuoret tarvitsevat vierihoidtoa ja kohtaamista”. Maskit päällä hoivatyössä ”entistä enemmän täytyy tehdä silmien kanssa ja ääni on tärkeä”.

Fyysisesti etäällä oleminen toisista ihmisistä johti monen arjessa myös henkiseen etäännyttämisen kokemukseen. Osa keskustelijoista pelotti, että jäämme liikaa kiinni digimaailmaan ja fyysisistä tapaamisista tulee luksustuote: ”tule ja koe IRL.” Moni pohti, muuttaako se meitä ihmisinä, että teemme yhä enemmän asioita virtuaalisesti. ”Voiko vuorovaikutuksen kyky heikentyä?”, entä ”Osaatko katsoa ja havainnoida ympäristöä uudestaan?”

Samaan aikaan nimenomaan digialustat ja työkalut ovat mahdollistaneet yhteydenpidon ja yhteisöllisyyden poikkeusajassa: ”ennen koronaa sanottiin, että nää alustat vaikuttaa siihen, että ihmiset ei näe toisiaan kasvotusten ja erkaannuttaa ihmiset toisistaan (...), miten sitten kävi, nää alustat on ollu juuri niitä yhteisöllisyyden luojia.” Esimerkiksi some- tai peliriippuvuudesta kärsiville asia on kuitenkin monimutkaisempi: ”Vaikea hillitä ja rajoittaa, koska digilaitteet olivat korona-aikaan ainoa ikkuna ulkomaailmaan.”

Riskin ja vastuun puntarointi arjessa

Tartunnan saamisen ja muiden tartuttamisen riski on pakottanut ihmiset harkitsemaan omaa toimintaansa ja vastuutaan muista. Pienetkin arjen valinnat voivat liittyä isoon kuvaan: ”Meenkö mä ostaan kaupasta jonkun asian, koska mä haluaisin syödä just sitä juttua, vai odotanko sen viikon, että mä haen ison määrän kerralla.” Tartuntojen levitessä moni ”miettii itseään uhkana muille ihmisille ja sit toisaalta ihminen tarvitsee toista, niin on tavallaan surullista ajatella niin, että olisi uhka”. Erityisesti pelättiin, ”että mä oon kantaja ja tartutan muita ihmisiä”. Yksi keskustelijoista kertoi, että kun ”töissä alkoi tulla pääkipua ja kylmänväristyksiä koin olevani kun joku vaarallinen ase”.

Vastuu toisten ihmisten hyvinvoinnista painoi monen harteita. Kun on vastuussa toisesta ihmisestä ”miettii, että miten pystyy luottamaan kaikkiin asiantuntija-arvioihin”. Pienten lasten vanhemmat pohtivat myös sitä, kuinka käsitellä riskejä ja huolia lasten kanssa ymmärrettävästi ja turhaa pelkoa herättämättä. Nuorten perheissä pohdittiin, missä ja miten paljon nuori voi tavata kavereitaan: ”Missä, mielellään ulkona, mietimme sopivia paikkoja, kuinka monta ystävää saa tavata.” Moni myös mietti: ”Tuonko työstä mukaanni koronatartunnan kotiin?”

Tiukimpien rajoitusten lievennyttyä moni keskustelijoista pohti ”voidaanko juhlia häitä, syntymäpäiviä, voinko kutsua vieraita?” Tiukimpien rajoitusten aikaan vierailuista läheisten luo saattoi tulla syyllinen olo, ja sosiaalinen paine eristäytymiseen näkyi siinä, että ”jos on käynyt läheisiä kylässä, ei välttämättä uskalla kertoa siitä Facebookissa”. Joidenkin keskustelijoiden läheiset toivoivat kuitenkin suoraan, ”että otetaan mielummin riski ja tullaan käymään kuin pysytään kotona”. Osa myös ajatteli: ”tulee jos tulee, ei voi mitään. Tahallaan ei pidä altistua, mutta pitää tehdä tavallisia asioita, käydä kaupassa ja muuta.”

Elämä pandemiassa tuntui joka tapauksessa jatkuvalta riskien puntaroinnilta: ”Tartunnan saaminen on kuin nollasummapeliä. Jos nyt teet jotain missä altistat itsesi ja sairastut, ja pahimmassa tapauksessa tartutat vielä lähimmäisesikin, niin koko vuoden rajoitusten ja sulkujen noudattaminen ikään kuin pyyhkiytyy pois.” Samaan aikaan elämätön elämäkin näyttäytyy riskinä: ”elämä ei voi olla sellaista riskien karttelua tai tilastollisesti oikeiden päätösten tekemistä.” Myös yksinäisyys aiheuttaa ongelmia, ja kärsimystä voi olla myös ”elämä ilman läheisyyttä, läheisiä ihmisiä, sosiaalisuutta.”

Chillimpi ja ärsyttävämpi etäkoulu

Lasten ja nuorten arjessa merkittävien koronan tuoma muutos keväällä 2020 ja osin myöhemminkin oli koulunkäynnin siirtymisen etäyhteyksiin. Keskusteluihin osallistuneiden lasten ja nuorten kokemukset etäopiskelusta vaihtelivat. Toisille etäopetus ”on ollu chillimpää kun normaali koulu”, toisille taas ”tosi ärsyttävää ja tylsää”.

Moni lapsi ja nuori kertoi oppineensa arvostamaan koulussa käyntiä, ”kun on aina ennen ajatellut kuinka paljon kivempaa ois olla kotona, mut tää onki tosi tylsää pidemän päälle”. Lähiopetukseen palaamisen jälkeen tuntui, että ”ennen oli kiva, kun koulusta pääsi käymään vaikka hammaslääkärillä, niin nyt se tuntuu ihan kamalalta jos joutuu lähtee tunnilta”. ”On sika siisti, kun opettaja on opettamassa”, totesi yksi keskustelijoista.

Oppimisen näkökulmasta etäkoulu askarrutti lapsia ja nuoria: ”ei oo oikein oppinu mitään tai aika vähän.” Etäopetuksen haasteita luonnehti kokemus siitä, että ”en mä viittänyt sanoo siellä koneella et mä en tiedä, kun ope kysy onks kellään kysymyksiä”. Oman luokan yhteishenki tuntui etäopetuksen aikana ”menneen mäntyyn, kun vuorovaikutus ja aktiivisuus on meeteissä vähentynyt ihan minimiin”. Myös väsymys

vaivasi, ja monilla oli *”ihan super paljon tehtäviä, ettei yksin kertaistesti jaksanut tehdä kaikkea ja väsytti ihan sikana”*. Oppilas on ollut *”itse tosi paljon vastuussa mitä tekee missäkin vaiheessa”*. Myös opettajat näkivät, miten isoja eroja oppilaiden itsesäätelytaidoissa ja kotona saatavassa tuessa oli: *”Ne, joilla on kotoa tuki ja hyvät itsesäätelytaidot, niin kyllähän ne porskutti”*, kun toiset *”tipahti kuoppaan.”*

Lapset ja nuoret kertoivat, että perheen kanssa kotona vietetty aika on korona-aikana lisääntynyt huomattavasti. Tämä on lähentänyt perheenjäseniä toisiinsa, mutta aiheuttanut myös jännitteitä: *”korona on kiristänyt välejä, kun on pakko olla yhdessä koko ajan.”* Pikkuasioista tuntuu tulevan riitaa ja sekä lapsilla että aikuisilla on välillä hermo kireällä.

Kaveripiiri on monella lapsella ja nuorella supistunut, mutta toisaalta joillakin läheiset ystävyysuhteet ovat tiivistyneet. Yksi keskustelijoista pohti, että hänellä *”on vain itsensä kaltaisia ystäviä, vois olla tärkeitä olla myös tekemisissä erilaisten ihmisten kanssa”*. Sekin askarrutti *”miten saa kavereita lukiossa, jos on yksin etänä uudessa paikassa”*.

Toisella asteella etäopiskelu on tehnyt näkyväksi, kuinka erilaiset itsesäätelytaidot nuorilla on ja miten vaihtelevaa on kotoa saatu tuki opintoihin. Itsenäinen työskentely opintojen parissa miellytti osaa, mutta toiset kokivat sen vaikeaksi ja keskittymiskykyä rapauttavaksi: *”Yritän huijata itseäni tekemään opiskelua.”* Ammatillisessa koulutuksessa etäopiskelu ja etäopetuksen toteuttaminen ovat erityisen haastavia puutteellisten välineiden ja harjoitusmahdollisuuksien vuoksi. Myös harjoittelu- ja työssäoppimisen paikkoja on ollut vaikea löytää: *”Vaikka hakisi kuinka moneen paikkaan, niin ne ei ota.”*

Korkeakouluissa opiskeluaika jää monilla valjuksi, kun sosiaaliset riennot ja suhteiden muodostuminen jäävät etäopiskelussa hauraiksi: *”Porukka vaan heitetään zoomiin, että koittakaa pysyä siellä pinnalla.”* Monet keskusteluihin osallistuneista opiskelijoista

kuvasivatkin opiskeluaikaan ja -elämään liittyviä pettymyksen ja lannistuksen tunteita. Opiskelijaidentiteetin ylläpitäminen vailla tuntumaa oman alan käytäntöyhteisöön on vaikeaa: *”Siinähan rakennetaan sitä kykyä rohkeasti luottaa mihin ihmisiin, avata ajatuksiaan, peilata ajatuksiaan. Se ei etäopiskelussa toimi.”* Myös vanhemmat ja läheiset ovat huolissaan oman perheen tai lähipiirin opiskelijoiden jaksamisesta ja mielenterveydestä.

Opettajien näkökulmasta siirtymä verkkoon on ollut *”hurjan nopea”*. Yksi keskustelijoista kuvasi, kuinka *”korona ollut itselle opettajana todella kaoottinen, lyhyellä varoitusajalla asiat muuttuu”*. Teknisesti etäopetus on otettu nopeasti haltuun ja opetus sujui, mutta *”en enää näe oppilaita, kun he eivät halua jakaa videoita edes verkossa”*. Eräs keskustelija kuvaili, kuinka *”oppilaat ovat vain pallukoita ja etäyhteys on kuin musta aukko, jossa ei ole mitään otetta oppilaisiin”*. Opettajia huolettivat oppilaiden pärjääminen etäopetuksessa vajavaisella kielitaidolla, hankaluudet löytää kavereita ja nuorten lisääntynyt ahdistus ja paniikkikohtaukset.

Työn luonnekin muuttui: *”aiemmin opettaminen on ollut yhteisöllistä toimintaa ja nyt opettamisesta on tullut vähän yksinäistä.”* Yksi opettaja pohti: *”mitä minusta jää jäljelle: korvaako keinoäly opettajan?”* Toinen kuvasi, että *”ehkä kymmenesosa siitä, mitä olisin voinut olla opettajana, toteutui”*. Myös oman työ rajaamisessa on ollut haasteita, sillä *”vaikka parhaansa tekee, niin realiteetit tulee vastaan”*. Etäopetuksessa nähtiin silti myös myönteisiä puolia: *”opimme uusia taitoja”, ”voin opettaa nyt tiedonhankintaa ja digitaalisia taitoja”* ja *”tulee mahtavia uusia innovaatioita.”*

Vanhemmat nostivat keskusteluissa hattua koulutuksen ammatillisille etäopetuksen nopeasta käynnistämisestä ja ketterästä toteuttamisesta. Heidän ymmärryksensä siitä, mitä kouluissa tehdään, on lisääntynyt etäopetuksen myötä merkittävästi. Moni asia etäopetuksessa kuitenkin

askarrutti vanhempiakin: *”Koulussa oppii olemaan toisten kanssa tai ratkaisemaan sosiaalisia tilanteita, miten sen oppii vain omassa huoneessa, kun ei sitä pysty mitenkään harjoittelemaan.”* Pohdinta jatkui: *”Jääkö siinä jokin pala, miten hahmottaa itseään ja maailmaa, sitä mietin.”*

Muuttuva työ

Työelämässä koronapandemian aiheuttama murros on ollut perustavanlaatuisen. Vaikka julkinen keskustelu työn muutoksesta kohdistuu pääasiassa etä- ja hybridityöhön, niin keskusteluaikaneiston valossa kyse on ennen kaikkea yhdenvertaisuudesta, luottamuksesta ja rakenteista.

Keskustelijat huomauttavat *”että meillä on yhä paljon töitä, joita ei voi tehdä etänä”*, ja että *”tämä koskee tavallaan vaan tiettyä kansanosaa tämä etätyömahdollisuus.”* Lähityössä on pandemiatilanteessa varauduttava aivan uudenslaisiin riskeihin ja otettava haltuun uusia käytäntöjä ja suojaustoimia. *”Kun maskia pitää 8 tuntia, niin siinä ei happi oikein itselläkään kulje”*, kuvasi yksi keskustelijoista omaa työarkeaan. Jotkut kokivat *”karanteenikateutta”* joutuesaan jatkamaan lähityössä tilanteesta huolimatta. Samaan aikaan etätöistä kaivattiin takaisin kentälle: *”Ruoho on aina vihreämpää aidan toisella puolella: Toisille sanottiin, että pitää jäädä pois työpaikalta, toisille sanottiin, että te ette saa mennä etätöihin.”*

Nopea siirtyminen etätyöhön keväällä 2020 vaati vahvaa luottamusta sekä työnantajilta että työntekijöiltä: *”Olemme luottamuksen varassa, että työntekijät tekevät sen työn, mitä heiltä odotetaan.”* Monen luottamus työtovereihin ja työyhteisöön onkin vahvistunut etätyön myötä: *”Töitä voi tehdä monin eri tavoin ja silti erittäin hyvin vastuuta kantaen.”* Jos aiemmin työn tekemisellä tarkoitettiin työpaikalla olemista ja erikseen puhuttiin etätyöstä, niin nyt heräsi kysymys *”voisiko sitä vaihtaa ja oletus olisi etätyö ja erikseen puhua lähityöstä”*. Myö-

hemmin arveltiin, että työnteon tapoihin toivottua joustavuutta mahdollistava muutos *”ei olisi toteutunut ilman korona”*.

Täysi etätyö *”on ollut perustavanlaatuisen ajattelun ja tekemisen muutos.”* *”Yleensä tehtävänäni on tuoda ihmisiä yhteen, mobilisoida heitä toimintaan, saada liikkeelle tekemään ja nyt pitääkin sitten pyytää kaikkia pysymään kotonaan”*, kertoi yksi keskustelijoista. Työn muutos on myös paljastanut työyhteisöjen digitaalisten epätasaisuuden. *”Osalla taitoja ei ollut lainkaan, osa jopa piti ensimmäisiä etäpäiviään vasta nyt.”* Keskustelijoille on käynyt selväksi, että *”osa rakastaa ja osa inhoaa etätyötä”*.

Etätyön merkittävä hyvä puoli on työrauha: *”etätyö mahdollisti työrauhan ilman toistuvia keskeytyksiä, jotka ovat tavanomaisia toimistolla.”* Monelle keskustelijalle sekin oli helpotus, että omaan ulkonäköön ei etätyössä tarvitse niin kiinnittää huomiota: *”kun kamera on pois päältä, niin sitä saa keskittyä omaan mukavuuteen, eikä tarte mieltä näyttää.”* Työmatkojen poisjäänti on säästänyt paljon aikaa, rahaa, energiaa ja päästöjä. Hiilineutraalimpi työn tekeminen oli mahdollista. Joillakin etätyö vapautti aikaa oman työn ja työnkuvan kehittämiseen, kun esimerkiksi asiakaspalvelutehtävät vähenivät.

Samaan aikaan etätyö on usein *”yksinäistä puurtamista”*. Teams-kokoukset ovat asiapitoisia *”ja sellainen ihmisyyden ja rupattelu jää pois”*. Keskustelijat jakoivat kokemuksen siitä, että *”tilanteeseen on sopeutunut, mutta kaipuu on vuorovaikutukseen ja ihmisten näkemiseen, spontaaniin rupatteluun ja aivoriiheen”*. Etätyön epäiltiin vaikuttavan negatiivisesti luovaan ajatteluun ja yhteiskeskittämiseen: *”Jääkö etänä toimimisesta uupumaan asioiden kytkeminen ja liittymisen kokonaisuuksiin?”* Myöskään *”tohkeissaan oleminen ei ole niin helppoa yksin”*. Inspiroituminen yksin ruudun ääressä on vaikeampaa ja *”innostus välittyy etänä huonosti”*. Myös epämuodollisen vuorovaikutuksen puute kavensi ajattelua: *”Huomaan*

että ajattelu kaventuu, kun ei ole niitä kahvipöytäkeskustelija.”

Toisaalta kokemuksia on siitakin, että *”sektorirajat ylittävä yhteistyö ja siilojen yli tekeminen tänä aikana tuntuu olevan helpompaa”*. Myös ulkomaille on helpompi olla yhteyksissä, sillä etäisyydet ovat uusien verkkotyökalujen myötä pienentyneet. Joillekin korona on toiminut kimmokkeena omien työkäytäntöjen uudistamiselle: *”Vaikka sitä ajattelee, että näillä raiteilla nyt tässä vaan mennään niin kun on menty, niin sitten kuitenkin löytyi sellainen joustavuus.”*

Omalla työpaikalla yhteisöllisyys ja sosiaaliset suhteet sen sijaan kärsivät. Etätyön aikana monet yhteiset rituaalit jäivät pois, mikä sai keskustelijat pohtimaan *”huomaako kukaan, että olen jäänyt pois työstä, jos läksiäisiä ei järjestetä?”* tai *”miltä tuntuu, jos pitkän työrupeaman jälkeen jää eläkkeelle, eikä voi sanoa kunnolla näkemiin?”*

Uusia työkavereita ei välttämättä ollut vielä koskaan tavattu livenä: *”On se aika hassu juttu, että sä teet tiimissä töitä ihmisten kanssa, joita et ole nähnyt kuin ruudun kautta.”* Uudessa työyhteisössä pandemian kynnyksellä tai sen aikana aloittaminen oli keskustelijoille erikoinen kokemus: *”En ehtinyt tutustua ihmisiin. Humpsahdin sitten vähän yksinäisyyteen kotiin töihin.”* Toisaalta toimistolle ei osattu kaivata, kun siellä ei ollut käytykään: *”muut kaipaa toimistolle, itse ei osaa kaivata kun en ole koskaan ollut.”*

Korona-aika haastaa myös esihenkilöitä. Esihenkilöiltä odotettiin tukea, välittämistä ja varmuutta epävarmuuden keskellä: *”esimiehen aito ja lämmin välittäminen ja toivon luominen on todella tärkeää.”* Samaan aikaan esihenkilöillä saattoi olla huolta sekä työntekijöiden että omasta jaksamisesta: *”Missä kulkee johtajan jaksamisen raja?”* Yksi keskustelijoista pohti, kuinka *”kaikkien näiden vuosien jälkeen olen johtajana itsensä johtamisessa ihan noviisi”*.

Niin esihenkilöt kuin muutkin jakoivat kokemuksia siitä, kuinka Teams-palaverit haukkaavat leijonanosan työajasta, ja työpäivät venyvät: *”Kun yksi kokous verkossa*

loppuu, toinen alkaa.” Kiireessä työn tauottaminen on haastavaa: *”Kiire ei ole enää kiireen tuntua, vaan on oikeasti koko ajan kiire.”*

Myös kroppa on kovilla puutteellisen ergonomian vuoksi ja *”silmät ovat soikeina ruudun tuijottamisesta”*. Vaikka syksyllä 2021 päästiin jo kokemaan helpotusta siitä, että *”totaalinen etätyöjakso on takana”*, niin myös hybridityöhön siirtymisen koettiin aiheuttavan haasteita kalenterinhallintaan ja työn mielekkääseen organisointiin.

Etätyössä tulevat helpommin näkyväksi myös epäselvät odotukset, roolit ja rakenteet, ja *”tilanne on nyt viimeistään tehnyt näkyväksi käytänteitä, joista olisi syytä muuttaa”*. Moni pohti, että *”teenkö mä nyt tarpeeksi ja onko tämä se, mitä multa odotetaan ja olenko täyttänyt toiveet”*. Viestinnän tärkeys työyhteisössä korostui ja tiedonkulut pullonkaulat nousivat esille: *”pitää organisoida paljon sitä, miten kaikki tulee informoiduksi.”* Myös virhetulkintojen mahdollisuus lisääntyy etävuorovaikutuksessa: *”Olen yllätynyt siitä, miten kieli keskellä suuta saa olla.”* Moni on kokenut, että viestejä tulkitaan helposti väärin, sillä *”on vaikeaa, kun ei näe kehonkieltä”*. Konflikteja on myös vaikeampi käsitellä etänä: *”jos huomaa, että jotain on vialla, niin sitä on vaikeampaa kerä auki kuin normaalitilanteessa.”*

Kohtaamistyössä tämä korostui erityisesti. Sosiaali- ja hoitotyötä tekevät ammattilaiset kokivat, että paljon jää kuulematta ja näkemättä, kun asiakkaiden kanssa ollaan etäyhteyksien varassa ja lähikohtaamisiin liittyvät eleet ja ilmeet jäävät piiloon. Kohtaamistyötä tehtiin yhtäkkiä puhelimesta, ja monia huolesti *”näenkö ja kuulenko ihmisen huolet, kun eleet ja ilmeet puuttuu kohtaamisesta kokonaan”*. Myös taide- ja kulttuuri-aloilla työ tuntui merkityksellisimmältä silloin, kun sitä saa tehdä kosketuksissa ihmisiin. Alan ammattilaisia harmitti, että lapset ja nuoret jäävät vaille taide-elämyksiä: *”Korona-aika on lapsille pitkä, osa lapsista ei enää tiedä mikä on teatteri!”*

Myös järjestöissä ja vapaaehtoistyössä pohdittiin kuumeisesti, miten rakennetaan

yhteishenkeä ja organisoidaan vertaistukea ja merkityksellisiä kohtaamisia korona-aikana. Yhteiskunnan välillä avautuessa on puolestaan pohdittava ”*jatketaanko verkkovälitteistä toimintaa nyt kun live-toiminta lisääntyy*” ja ”*kuinka esimerkiksi työntekijöiden tehtävät jaetaan niin, että sekä virtuaali- että live-toimintaa voidaan tarjota?*”

Yrittäjät kovilla

Erityisen kovasti korona iski moniin yrittäjiin. Yrittäjät ovat tottuneet toimimaan vaihtelevissa tilanteissa ja kestämaan myös epävarmuutta, mutta ”*silloin kun kaikki pysäytettiin tuntui, että matto vedetään kokonaan jalkojen alta*”. Monelta loppuivat toimeksiannot kokonaan, henkilöstö piti lomauttaa, ja ”*se epävarmuus oli ihan järjetön*”. Vastuu tuntui raskaalta kantaa: ”*Vuoden ajan on ollut kuoppainen matka ja matkalla on jouduttu tekemään kovia ratkaisuja, päättämään ihmisten työsuhteita. Siinä näki inhimillistä tuskaa ja hätää, jäljelle jääneillä on ollut tuen ja läsnä olemisen tarvetta.*”

Pandemian kaltaiseen riskitilanteeseen oli mahdotonta varautua, sillä ”*ne riskit mitä silloin ajattelin oli aivan toisenlaisia, mitä tämä epidemia. Näitä osasi kuvitella vain scifileffoissa*”. Yrittäjiltä vaadittiinkin sinnikkyyttä ja ketteryyttä: ”*Ei auta kun taistella*” ja

”*oltava joustava ja tehtävä monta suunnitelmaa yhden sijaan*”. Luotto suunnitelmien toteutumiseen oli kuitenkin koetuksella: ”*Ei voi luottaa tehtyjen suunnitelmien toteutumiseen, epävarmuus jatkuu ja on pitkäkestoista.*”

Epävarmuus on koettu ”*turhauttavaksi ja äärimmäisen raskaaksi*”, ja esimerkiksi ”*rajoitusten muuttumisesta on luettu pahiten muutamaa tuntia ennen niiden muuttumista*”. Koronan kurittamalla tapahtuma-alalla pohdittiin, ”*miten kauan voidaan elää jännityksessä – toteutuuko tapahtuma?*” Yrittäjistä tuntui, että ”*nyt pitäisi laitata kaasua pohjaan, mutta toinen jalka jarrulla*”. Riskinä on, että kaikki työ tehdään moninkertaisena, ja siltikään ”*tehty työ ei välttämättä ikinä toteudu*”. Myös taidealoilla toimivat kokivat, ettei taiteen ja kulttuurin merkitystä yhteiskunnassa hahmoteta, mikä näkyy alan pompottelussa.

Toimialojen erilainen kohtelu ja koronapassiin liittyvät käytännöt tuntuivat yrittäjistä epäoikeudenmukaisilta: ”*jos meet ostoskeskukseen kukaan ei kysy, mutta ravintolaan ollessa täytyy olla*”. Myös yrittäjille suunnatut tuet herättävät keskustelua: ”*Kun kuulee, että muissa pohjoismaissa yrittäjille annetaan isoja tukia ja heitä tuetaan kriisin läpi, ja kun tää tukipolitiikka näyttää näytettyä, se antaa kummallisen kuvan Suomen toiminnasta ja lisää ahdingkoa ja epätoivon tunteita.*”

Mikä meitä jakaa? – Yhteisöllisyys ja eriarvoisuus poikkeusoloissa

Yhteinen uhka yhdistää

Koronapandemian alkumetreillä monet keskustelijoista kokivat, että yhteinen uhka yhdisti ja toi kaikki ihmiset samalle viivalle: ”Ollaan kaikki tasa-arvoisia koronan edessä. Kukaan ei ole suojassa siltä.” Yhteisen uhan edessä kansakunta tuntui monista kerrankin yhtenäiseltä: ”Todella rauhoittavaa, kun on niin yksimielistä yhteiskunnassa. Ei olisi uskonut sellaista yhteisöllisyyttä pari kuukautta aikaisemmin löytyvän.”

Yhteyttä koettiin myös omia lähiyhteisöjä laajemmin ja jopa globaalisti: ”ollaan koko maailma yhteisen odottamattoman äärellä, ollaan samassa veneessä.” Kyseessä oli suuri historiallinen tapahtuma, tämän ajan sukupolvikokemus: ”Meidän sukupolvi ei ole aiemmin kokenut näin vaikeita aikoja tai joutuneet sopeutumaan.” Keskusteluissa pohdittiin, kertovatko tämän päivän lapset aikanaan omille lapsilleen: ”Kun minä olin lapsi, oli korona-aika.”

Poikkeusaika rajoituksineen toi mukanaan ymmärrystä niiden ihmisten arjesta, jotka olivat jo ennen koronaa joutuneet elämään sairauden ehdoilla tai eristyksissä. Sairauden ja sen vastustuskykyä alentavan hoidon vuoksi jo aiemmin infektioeristyksessä eläneissä perheissä todettiin: ”Jaahas, taasko ollaan täällä kotona.” Tällä kertaa erilaista oli se, että kaikki muutkin olivat samassa tilanteessa.

Lapselle ja nuorelle koulusta pois jääminen sairauden vastustuskykyä alentavan hoidon vuoksi on kova paikka, mutta kun muutkin siirtyivät etäopetukseen ”en jäänyt yhtä paljosta paitsi”. Poikkeusaika antoi myös ammattilaisille mahdollisuuden samaistua siihen tilanteeseen, jossa heidän asiakkaansa elivät eristettyä arkeaan.

Erään keskustelijan sanoin: ”tää korona-aika haastaa meidät ajattelun laajentamiseen” ja opettaa meitä ”sisällyttämään toiset siihen omaan kokemusmaailmaan, että ne ei oo vastakkaisia vaan jotenkin sulkisi sisäänsä myös sen toisen”. Seksi- ja erotiikka-alalla toimivat keskustelijat arvelivat, ”että tavallaan tää tilanne antaa muille ihmisille mahdollisuuden ihan vähän eläytyä siihen stigmaan ja salailuun ja sniikkimeininkiin, joka on meille arkea”.

Kriisin aikana ihmisten välinen keskinäisriippuvuus korostuu: ”Sooloilemalla ei selviä – minä tarvitsen muita ja jotkut tarvitsevat minua.” Keskustelijat kertoivat, kuinka ”yhteishenki ja yhteisöllisyys synnyttää ketjureaktioita, jotka puolestaan vahvistavat yhteishenkeä ja yhteisöllisyyttä”. Moni koki, että ”poikkeusaikana ihmisten keskinäinen auttaminen on kasvanut”.

Oman lähipiirinsä ohella keskustelijat kantoivat erityistä huolta vaikeissa tilanteissa ja turvattomissa kodeissa elävistä lapsista ja nuorista, lasten sosiaalisten suhteiden kehittymisestä eristyksissä, yksinäisyydestä, mielenterveysongelmien lisääntymisestä ja avopalveluiden supistamisesta. Huoli oli suuri myös koronan pitkäaikaisvaikutuksista: ”Miten pahoinvointi tässä ajassa ilmenee ja mimmoiselta takamatkalta sen kanssa päästään työkentelemään, kun päästään?”

Me-henki hiipuu

Poikkeusajan pitkittyessä pandemian alkuvaihetta luonnehtinutta me-henki alkoi hiipua. Keskustelijat havaitsivat, että ”nyt näyttää jo alkavan rakoilu”, kun solidaarisuudesta siirryttiin vähitellen ”reviirinpuolustamisvaiheeseen”. Me-käsite pieni, kun

Kuva 3. Keskustelijoiden huolenaiheita

”ennen saatoin ajatella me Suomi, me koti-paikkakunnalla, meidän koulu, niin nyt minun me on nykyään vain hyvin pieni piiri”. Yksi esimerkki oli keväällä 2020 tapahtuneen Uudenmaan sulun jälkeinen pelko siitä, että ”nyt ne uusimaalaiset tulee ja tartuttaa meidät”.

Keskusteluissa kysyttiin, miten tässä ajassa ”alamme reagoimaan meihin ja muihin?” Osa keskustelijoista pelkäsi, että rasistinen ajattelu on lisääntymässä. Toisaalta rasismista on myös käyty paljon keskustelua Black Lives Matter -liikkeen myötä. Vaikka keskustelu on koettu ajoittain raskaaksi, niin ”siitä on tullut paljon hyvää ja rasismista keskustellaan eri tavalla, ja on tullut tunne, että ei ole yksin ja siitä puhutaan, on liittolaisia ja ihmiset on kykeneväisempiä keskustelemaan siitä”.

Me-hengen rapautumista pohdittiin myös globaalilla tasolla, jossa riskinä nähtiin ”että mennään kapeakatseiseen, hyvin itsekkääseen nationalistiseen ajatteluun, jossa valtion sisällä pidetään huoli vain just siitä omasta porukasta”. Tämä kehitys voimistui jo ennen korona-aikaa: ”Miten on mahdollista, että maailma on mennyt tähän suuntaan, mihin se on mennyt. Olin kuvitellut, että ihmiskunta viisastuisi, mutta ei se siltä näytä, päinvastoin.” Tämä herätti keskustelijoissa monia kysymyksiä: ”Tuleeko turvallisuusriskejä, mitä se merkitsee maailmanrauhalle? Kantaako yhteenkuuluvuuden tunne niin paljon, että tulisi huolehtivaisuuden suuri aalto huolehtimaan myös heikommin voivista valtioista ja yhteisöistä?”

Ensimmäisen koronavuoden syksyllä ihmeteltiin: ”Kevään into oikeudenmukaisuuteen, mikä sen tappoi? Pandemian pitkittymisen, organisoimisen puute vai itsekkyyden?” Yksi selitys löytyi pitkittyvän poikkeustilan syömistä voimavaroista. Kun oma jaksaminen oli koetuksella, täytyi keskittyä oman hyvinvoinnin vaalimiseen: ”suojaa tavallaan itteään ja omaa jaksamista siinä.” Yksi keskustelijoista kuvasi, kuinka ”yksi keino hallita epäätietoisuutta on se, että keskittyy vaan omaan elämään ja omaan lähipiiriin”,

vaikka se saattaakin aiheuttaa syyllisyyttä. *”Mä kans alussa ilmoittauduin avustajapalveluihin, vaikka ja mihin. Mut sitten myös huomasin että se kans jollain tasolla väsyttää”*, kertoi toinen.

Kyse voi olla myös siitä, että vaikka auttamishalua olisi, niin sen toteuttamiseen on vaikeaa löytää oikeita kanavia: *”Auttamishalu ei lähde mihinkään, mutta tarvitaan organisointia toimintaan.”* Keskustelijoiden edustamissa järjestöissä pohdittiinkin aktiivisesti sitä, miten korona on vaikuttanut ihmisten kokemuksiin osallisuudesta ja osallistumisesta ja millä tavoilla tässä ajassa tavoitetaan ihmisiä ja pidetään heidät toiminnassa mukana.

Samassa myrskyssä, mutta erilaisissa veneissä

Keskusteluissa usein toistuva vertaus siitä, että yhteisen uhan edessä olemme kaikki samassa veneessä, särähtää moniin korviin: *”Mua vähän ärsyttää, että puhutaan, että olemme samassa veneessä. Ylipäänsä yleistyksset on pelottavia. Me ollaan samassa myrskyssä, mutta eri veneissä. Osalla on moottori, osa soutaa.”*

Poikkeustilassa erilaiset eriarvoisuutta luovat rakenteet tulevat aiempaa näkyvimiksi. *”Toisilla on mahdollisuus elää turvallisesti ja toiset joutuvat tekemään vaarallisia valintoja”*, kuvasi yksi osallistujista. Esimerkiksi monet etätyötä tekevät keskustelijat kokivat olevansa etuoikeutettuja, sillä he olivat lähityötä tekeviin verrattuna paremmin suojassa tartunnalta. Myös muut etuoikeudet puhuttivat: *”Huomaan olevani etuoikeutetussa asemassa, kun saan töitten puolesta tavata ihmisiä ja paeta tarpeen tullen betonilähiötä maaseudun siimekseen.”* Osa tunsu jopa *”syyllisyyttä siitä, että minulla ei ollut mitään ongelmaa koronan aikana”*.

Korona-aika ja eristyksissä eläminen näyttäytyi hyvin erilaisena eri elämäntilan-

teissa eläville ihmisille. Kahden kulttuurin suhteissa ja perheissä erossaolo perheenjäsenistä ja epävarmuus poikkeusajan vaikutuksista matkustamiseen ja oleskelulupapäätöksiin oli raastavaa. Puhe siitä, että on ihana rauhoittua perheen ja läheisten kanssa, tuntui kaukaiselta myös ihmisestä, joka elää yksin ja tekee töitä yksin: *”Voi olla pitkiä aikoja, etten puhu kenellekään. Mun kokemus on siis hyvin erilainen.”* Toista *”ottaa pattiin, kun joku sanoo että, nyt on aikaa”*. Vaikka toisten elämä rauhoittui korona-aikana, niin toisilla taas kiire ja siihen liittyvä riittämättömyyden tunne vain lisääntyi. Maahan muuttaneita huolesti, että suomen kieli unohtuu, kun sitä ei pääse käyttämään. *”Kuuntelin paljon suomenkielisiä lauluja, puhuin suomea lasten kanssa.”*

Keskustelut vahvistivat osallistujien tietoisuutta siitä, että *”vaikka minuun ei ole vaikuttanut tilanne paljon, niin muihin on”*. Toisten vaikeat kokemukset huolestivat: *”Itse tiedän pärjääväni, mutta haavoittuvassa elämäntilanteessa olevat huolestuttavat koska osa heistä jää tällaisessa poikkeustilanteessakin yhteiskunnan turvaverkkojen ulkopuolelle.”* Osalla *”on epäuskoinen olo siitä, miten jotkut joutuvat kärsimään tästä tilanteesta tosi paljon.”* Yhdessä pohdittiin, että *”tää vuosi ei ole kohdellut ihmisiä reilusti, joillakin ollut ihan kohtuuttoman vaikeaa”*.

Eriarvoisuus lisääntyy

Monet keskustelijat olivat hyvin huolissaan siitä, että kaikkine haasteineen tämä aika vahvistaa eriarvoistumiskehitystä: *”Tuntuu, että ne jotka ovat voittajia voittavat tässä kriisissäkin, ja ne jotka ovat olleet häviäjiä, häviävät vielä enemmän.”* Toinen keskustelija puki saman asian sanoiksi hieman eri sanoin: *”hyvinvoivat voivat hyvin, mutta he joilla ei mennyt aiemminkaan hyvin, menee edelleen huonommin.”* Siksi näyttääkin siltä, että *”korona-ajan kokemus tulee jakamaan ihmisiä ihan uudella tavoin, yhteiskunnan jakolinjat muuttuvat.”*

Kriisin taloudellisten vaikutusten pelätään repivän yhteiskuntaa. ”Koronan vaikutukset jakautuvat eriarvoisesti ja pahimmillaan lisäävät epätasa-arvoa Suomessa ja maailmalla”, ennusti yksi keskustelijoista. Eriarvoisuuden kasvusta kannettiin huolta myös globaalilla tasolla: ”Kun COVIDia ajatellaan maailmanlaajuisesti, on paljon väkeä, jotka ei voi paeta niitä riskejä ja uhkia, joita COVID aiheuttaa.” Koronarokotusten käynnistyessä pelättiin myös sitä, että ihmisillä eri puolilla maailmaa tulee olemaan hyvin erilaiset mahdollisuudet rokottautua ja turvata näin terveyttään.

Koronan vauhdittama digitalisaatio toi näkyväksi myös sen, että kaikilla ihmisillä ei ole samanlaisia mahdollisuuksia ottaa haltuun uusia digivälineitä: ”Miten käy heille, jotka eivät pysty esimerkiksi lukemaan tai eivät omaksu digitaaliseen maailmaan vauhdittavia taitoja?” Digipalvelut eivät vielä taivu esimerkiksi näkövammaisten tarpeisiin, ja vakavasti vammaisille ihmisille tai vanhuksille fyysinen kosketus voi olla ainoa kommunikaation muoto. Digitalisaatio voi johtaa siihen, että tulee ”kahden kerroksen väkeä, ne jotka osaavat käyttää sähköisiä

viestimiä ja ne jotka eivät.” Toisaalta esimerkiksi liikkumisesteisten ihmisten näkökulmasta juuri digikohtaukset mahdollistavat tasa-arvoisia osallistumismahdollisuuksia. Myös alueellisen tasa-arvon koettiin lisääntyneen etätyö- ja etäosallistumismahdollisuuksien kautta.

Keskustelijoita askarrutti silti demokration kapeneminen tilanteessa, jossa yhteiskunnallinen keskustelu siirtyy enenevässä määrin digimaailmaan: ”Kenellä on osaa osallistua yhteiseen keskusteluun digitaalisesti. Ketkä saavat äänensä ja näkemyksensä julki?” Yksi keskustelijoista pohti, ”että digitaalisesti orientoitunut osa suomalaisista kokee vaikuttamisen mahdollisuuksien lisääntyvän samalla, kuin suurelle osalle kansalaisista politiikan tekotavat ovat jatkossa yhä etäisempiä ja vaikeampia ymmärtää.”

”Kaikkien pitää panostaa eriarvoistumisen vähentämiseen ja siitä huolehtimiseen”, todettiin keskusteluissa. Erilaisia järjestöjä edustavat keskustelijat kokivat, että juuri järjestöjen tärkeänä roolina on auttaa tasoittamaan kasvavia eroja voittajien ja häviäjien välillä.

Mihin olemme menossa? – Arvot ja tulevaisuus

Kuka olen ja miten haluan elää?

Poikkeusaika pakotti monet keskustelijoista ”pysähtymään perusasioiden äärelle, ja se saa monen miettimään, mikä elämässä on oikeasti tärkeää”. Koko väestöön kohdistuvan merkittävän terveystuhojen myötä elämän rajallisuus hahmottui monen mielissä uudella tavalla. Joillekin korona näyttäytyi ”eksistentiaalisenä kysymyksenä”, joka paljastaa kuinka haurasta elämä voi olla. Tämä ymmärrys synnytti perustavanlaatuisia, omaan elämään ja elämäntapaan liittyviä pohdintoja: ”Kuka mä oon, mitä mä haluan? Hirveen yksinkertaisia mutta samalla kauheen syviä kysymyksiä.”

”Ehkä tämä on kokonaisvaltainen elämän muutos”, arveli eräs keskustelija. Toinen kertoi, että ”luulen, että tästä jää merkityksen haku. Valikoin huolella mihin menen mukaan. Elämä tulee merkityksellisemmäksi ja syvemmäksi”. Korona on vapauttanut pitäisi-ajattelusta, josta voi kenties ”syntyä enemmän tietoisia valintoja, jotka lähtevät omasta halusta”. Pandemia-aika on ollut monelle ainutlaatuinen mahdollisuus ”sisäiselle kasvulle ja itsetutkiskelulle”, jossa myös hengellisyydelle ja rukoukselle on ollut enemmän tilaa. Muslimit kertoivat, että tänä aikana ”on pystytty keskittymään paremmin ramadanin hengelliseen osuuteen. Oltu yhdessä ja rukoiltu. Pohdittu asioita: mikä on tärkeintä, oman arvomaailman kirkastamista”.

Moni keskustelija tuumi, ”etten halua palata arkeen, josta lähdin”. Kiireettömyyden kokemuksen jälkeen tuntuisi ”tosi pahalta paluu oravanpyörään ja läpsystä vaihto -meiniin”. Samalla tuntui hullulta, että vasta ”pandemia on se mikä saa meidät pysähtymään”. Elämän osin normalisoituessa syksyllä

2021 moni keskustelijoista kuitenkin huomasi, ”että asiat alkaa vyöryä yhtäläillä päällä kuin aikana ennen koronaa”. Eräs osallistuja muisteli, ”kun pohdittiin työyhteisössä että ei mennä takaisin oravanpyörään, mutta musta tuntuu että tää on nyt hieman hurjempikin ja että otetaan jotain takaisin mitä ei intensiivisempänä korona aikana tullut tehtyä.”

Keskustelijoita puhutti yhteiskunnan ja työelämän suorituskeskeisyys ja nopeatempoisuus: ”Toivon että yhteiskunta hidastuisi, ettei nuoretkaan palaisi loppuun.” Jotkut keskustelijoista harkitsivat tai olivat jo toteuttaneetkin pandemian seurauksena elämänmuutoksia, kuten kokoaikaisesta työstä luopumisen: ”Voi nauttia elämästä eri tavalla.” Ehkäpä korona-arki synnyttää ”enemmän tietoisia valintoja, jotka lähtevät omasta halusta”.

Perustavien kysymysten kohtaaminen teki näkyväksi myös oman työn merkityksen tai merkityksettömyyden. Monet hoito-, kasvatusta ja sosiaalityötä tekevät keskustelijat kokivat ymmärtäneensä pandemia-aikana ”vielä enemmän, että kuinka tärkeää työtä tehdään”. Asiakaskunnassa oli yhä enemmän huolta ja haasteita, ja apua ja tukea tarvitaan. ”Päällimmäisenä tajuaa meidän työn merkittävyyden, kuinka paljon oikeasti vaikutetaan meidän ihmisten elämään”, kuvasi yksi osallistujista.

Myös keskusteluihin osallistuneet valtion virkahenkilöt kokivat, että heidän työnsä on tullut näkyvämmäksi ”ja ehkä valtion arvo ja tarve ymmärretään uudelleen paremmin”. Vaikka hyvä hallinto on kaiken pohja, niin ”sitä ei ehkä normaali aikana havaita, kun sitä ei huomata”. Virkahenkilöt kokivat tehtäväkseen ”kannatella valtiota tässä tilanteessa”. He kertoivat pohtivansa ”miten ihmisten arkea helpotetaan, miten saadaan maailma taas rullaamaan” ja ”miten voisi tukea näitä, jotka pahiten ovat tässä koronan pyörytyksessä”.

Omien arvojen kirkastuminen on johtanut monen keskustelijan kohdalla länsimaisen luksuselämäntavan ja jatkuvan kuluttamisen kyseenalaistamiseen: ”*Voisiko arki koostua siitä mikä on oikeasti oleellista?*” Pandemian aikana oli pakko luopua monista itselle tärkeistä kulutuksen muodoista ja myöhemmin saattoi huomata, ettei niitä niin kaipaakaan. ”*On ollut ilo huomata miten vähällä tulee toimeen ja miten laaja sosiaalinen pääoma on*”, kertoi yksi keskustelijoista. ”*Kun ei ole kaikkia mahdollisuuksia, joita on ennen korona-aikaa ollut, huomaa, että vähemmän on enemmän*”, kuvasi toinen. Yksi korona ajan opeista onkin, ”*että kun keskitysi tässä hetkessä läsnä oleviin ihmisiin*”. Myös aivan tavallinen arki iloinen ja murheinen tuntuu merkitykselliseltä: ”*Että tavallinen arki on jotain pyhää, arvokasta ja ainutlaatuista.*”

Kiireettömyyteen, kuluttamiseen ja läsnäoloon liittyvät pohdinnat konkretisoituvat ensimmäisen koronavuoden jouluna. Moni suri, että vaikka joulua ei ollut mahdollista viettää tutulla tavalla ja sukupolvien yhteisistä aterioista ja joulumessuista luopuminen on kurjaa, niin ”*koronajoulu on mahdollisuus tarkastella omia jouluperinteitä: mikä niissä on arvokasta ja säilyttämisen arvoista ja mikä taas on ollut perinne perinteen vuoksi*”.

Keskustelijat ovat huomanneet, että joulu antaa uudenlaisen mahdollisuuden rauhoittua, ”*kun ei ole niin kauhean kiire koko ajan*”. Kulutusjuhla muuttuu kohtuullisemmaksi, ”*koska lahjoja ei voi fyysisesti ojentaa*”. Tämä synnyttää mahdollisuuden joulun sanoman kirkastamiselle, kun ”*muut arvot, kuten hiljentyminen, tulevat enemmän esille*”. Ennen kaikkea ”*joulu koronan aikaan näyttää tai kirkastaa sen, mikä on meille joulussa tärkeää*”.

Kohti inhimillisempää ihmisyyttä

Koronakriisi on erään keskustelijan sanoin ”*mahdollisuus tulla lähemmäs itseään, ja sitä kautta lähemmäs toisia*”. Oman ”*persoonan*

nyanssit ovat tulleet esille eri tavalla kuin normiaikana”, hyvässä ja pahassa. Pysähtymisen itsen ja toisten äärelle onkin herkistänyt osallistujia pohtimaan ihmisyyden eri ulottuvuuksia. ”*Inhimillisuus puskee monella tavalla läpi*”, kuvasi yksi keskustelijoista. Poikkeusoloissa ”*katsekontakti on nyt lämpimämpi, jokaisen katseen kohdalla lämpimämpi*”.

Keskustelijat ovat huomanneet, kuinka ”*ihmisen epätäydellisyys ja haavoittuvuus ovat enemmän näkyvillä*”, eikä ”*meidän tarvitse olla niin vahvoja ja voidaan näyttää heikkouksia ja puhua niistä*”. Erään keskustelijan sanoin: ”*nyt saa olla enemmän ihminen ja elämä saa enemmän näkyä, niin työn puitteissa kuin muutenkin*”. Keskustelijat toivoivat, että korona-ajasta ”*seuraisi jotain sellaista tässä meidän itsenäisyyttä ja yksin pärjäämistä korostaneessa kulttuurissa, että voisimme enemmän avautua toisillemme, jakaa ja kurottaa toisiamme kohti*”. Osa onkin kokenut, että ”*siinä missä koronakriisi on saanut valtiot sulkemaan rajansa, ihmiset ovat avanneet sydämiään*”.

Yksi osallistujista muistutti, että ”*lyhyetkin kohtaamiset ja pienet teot voivat olla todella merkityksellisiä*”. Tästä esimerkkinä muistuvat mieleen ensimmäisen koronakevään avuntarjoajat: ”*tosi monissa taloyhtiöissä on ollut lappuja ihmisille, jotka voi ilmoitautua, että käy kaupassa riskiryhmäläisen tai vanhuksen puolesta – toivoisi että lähimmäisistä ja naapureista välittäminen ei loppuis*”. Nähdyksi ja kohdatuksi tuleminen tuntuu poikkeusajassa erityisen tärkeältä.

”*Korona on viimeinen hetki, joka meillä on aikaa kasvaa ihmisenä, kohti ihmisyyttä*”, kiteytti tuntojaan yksi keskustelijoista.

Mitä opimme vai opimme mitään?

Monissa keskusteluissa todettiin, että ”*kriisi on mahdollisuus, jota ei kannattaisi jättää käyttämättä*”. Osa toivoi, että meille jäisi muistijälki ohikiitävän hetken ajan yhtenäisestä yhteiskunnasta. Toisten mielestä tämä

olisi tilaisuus oppia ”niistä vinoutuneista yhteiskunnallisista rakenteista, jotka korona on tuonut näkyväksi, jottei niitä kriisin jälkeen taas unohdeta”. Yksi osallistujista visioi, että ”tässä voisi olla suuri viisaus suuntautua toisenlaiseen luontosuhteeseen ja asioiden näkemiseen arvostavammalla katseella, kuin mitä tähän asti on tehty”. Toisen haaveena oli ”nöyrytystä, pienenty- mistä, muutoksia: sen haluaisin, että tästä vietäisiin mukana”.

”Sitten joskus kun tämä on ohi, ei pidä unohtaa kaikkia niitä hyviä asioita, joita tämä synnytti”, kiteytti eräs keskustelijoista yhteisen tahtotilan. Monelle ”poikkeusaika on antanut toivoa muutoksen mahdollisuudesta, että yhteiskunta voi muuttua ja ihmiset voivat muuttaa toimintaansa kestävämpään suuntaan”. Keskusteluissa pohdittiinkin paljon sitä, kuinka korona-ajan opit saadaan talteen. Monet ajattelivat, että ”tää korona on vaan kenraaliharjoitus” ja shokkeihin ja järistyksiin on varauduttava tulevaisuudessakin. Maailma on viritetty niin kireälle, että pandemian iskiessä oli ”hetken aikaa olo et koko maailma kaatuu, vaikka päättäjät oli todennäköisesti tietosia et tällainen joskus tulee”.

Keskusteluissa ihmeteltiin myös talouden perusteita: ”Se perustuu paljon siihen, että ihmiset kuluttaa ja matkustaa, ja onko se sitten lähtökohtaisesti kestävä? Jos kahdessa kuukaudessa koko korttipakka romahtaa, kun ihmiset käyttää rahaa vaan siihen mitä ne oikeesti tarvii, onko talous sitten rakennettu kestäväälle pohjalle?” Osa toivoikin, että koronan jälkeisessä maailmassa ”päästäisiin vähän talouden valjaistakin irti”, eikä ”vain jauhettaisi talouden näkökulmasta, vaan mietittäisiin mikä olisi ihmisillekin tärkeää”.

Koronan jälkeisessä ajassa tarvitaan myös sosiaalisia innovaatioita, joiden kautta olemme valmiimpia uusiin haasteisiin. Tähän liittyi erään keskustelijan idea: ”Korona-maailmannäyttelyn järjestäminen, jossa jokainen maa esittelee omia oivalluksiaan ja mitä aikovat ottaa tästä ajasta mukaan.” Eräässä keskustelussa pohdittiin, kuinka ”monimutkaiset ongelmat vaatisivat sitä, että

ihmiset, joilla on hyvin erilaisia näkökulmia, keskustelivat niistä asioista, ja että me osattaisiin keskustella niistä. Niiden taitojen pitäisi kehittyä ihan hurjaa tahtia, että me pystyttäisiin ratkomaan näitä ongelmia.”

Jo aivan ensimmäisissä keskusteluissa keväällä 2020 uumoiltiinkin, että ”jos tämä menee ohi nopeasti, opimmeko tästä mitään?” Pandemia ei mennyt nopeasti ohi, mutta myöhemmissäkin keskusteluissa pohditaan, että ”jotenkin kieroutuneella tavalla suren sitä, miten lyhyt tämä viisaus oli, et jos tällä päästään, niin kukaan ei opi tästä mitään, me ollaan kohta saman ahneuden sokaisemia taas”. Monia pelotti ”palaaminen siihen vanhaan, että meneekö se sitten taas semmoiseksi oravanpyöräksi ja opitaanko me tästä yhtään mitään”.

Tarjolla on siis kirkaalla kirjoitettu viesti: tämä on mahdollisuus muutokseen! Yksi keskustelijoista kiteytti viestin muotoon: ”Virus puhuu, kuuntelemmeko me?” Etenkin ensimmäisenä koronakeväänä käsin kosketeltavalta tuntuneeseen muutoksen mahdollisuuteen liittyi ”toiveikkuutta, että ihmiset tekevät itsetutkiskelua ja tästä ajasta opittaisiin ja voitaisiin kehittyä ihmiskuntana”. Pandemian pitkittyessä skeptisyys valtasi kuitenkin mieliä: ”Emme ole muutoksen tiellä, vaan me halutaan takaisin vanhaan.” Osa epäili, että pandemian hellittäessä ”ihmiset pimahtavat ja alkavat kuluttamaan entistä enemmän”.

Huoli siitä, miten korona-aika muuttaa meitä, kääntyi vielä suuremmaksi huoleksi siitä, että ”jos mikään ei muutukaan, jos emme pysty oppimaan tästä mitään?”

Mahdottomasta mahdollista

Pandemian pitkittyessä laantuvasta muutosinnosta huolimatta moni uskoi korona-ajan silti osoittaneen, että isotkin muutokset ovat mahdollisia: ”Mielen päälle jäi, miten saatiin yhdessä yössä aikaiseksi muutoksia, joita ennen sanottiin mahdottomaksi.” Osallistujat

ovat nähneet, kuinka pakon edessä yhteiskunnassa kyettiin hyvin nopeasti tekemään sellaisiakin muutoksia, ”joita ei ennen uskottu mahdollisiksi”.

Moni oli suorastaan ”hämmästynyt, miten isoa laivaa on pystytty kääntämään todella nopeassa aikataulussa ja toteuttamaan asioita innovaatioilla ja teknisillä ratkaisuilla”. On aiheellista kysyä: ”Eikö tää ole aika voimannäyte meidän kyvystä reagoida globaaleihin asioihin?” Keskustelijat pohtivat, mitä voisikaan tapahtua, ”jos sama voimavara laitettaisiin johonkin muuhun kysymykseen, mitä on käytetty COVIDiin?”

Polttavana haasteena esille nousi ilmastomuutos: ”Sen pitäisi olla seuraava taltutettava asia. Korona on osoittanut, että potentiaalia on.” Keskustelijat olivat yhdessä todistaneet, kuinka valtiot pystyivät reagoimaan nopeasti pandemian aiheuttamaan maailmanlaajuiseen uhkaan, ”tekemään radikaaleja päätöksiä ja yhteiskunta sopeutui”. Tämä antoi toivoa ajatella, että ”pystyisimme tekemään radikaaleja askeleita myös ilmastomuutoksen suhteen.” Tarvittaisiin vain ”sama nopeus ja tahtotila”. Kaiken lisäksi huomautettiin, että ”ilmastomuutoksen hidastamiseen tähtäävät rakenteelliset muutokset eivät rajoittaisi arkea ja ihmisten elämää niin paljon kuin koronan aiheuttamat rajoitukset.”

”Tämä aika on osoittanut sen, kuinka paljon asioita voidaan tehdä toisin”, kuvasi yksi keskustelijoista. On kehitetty uusi tapoja tehdä töitä ja uusia tehtäviä ja työpaikkojakin on syntynyt. Monien ammattialojen arvostus on keskustelijoiden mielestä noussut: ”tämä toteutunut muun muassa opettajien ja sairaanhoitajien kohdalla.” ”Organisaatiot uskaltavat luottaa etätööhön ja hybridiin, mutta myös työntekijät uskaltavat seurata arvojaan vastaavaa työtä helpommin”, ennustettiin keskusteluissa. Yrityksissä korona on kirittänyt vastuullisuustyötä: ”kaikkia yrityksiä tullaan mittaamaan sen mukaan, miten ne tässä tilanteessa käyttäytyivät.”

Myös muutokset omissa kulutusvalinnoissa puhuttivat keskustelijoita: ”oma kuluttaminen on muuttunut tosi paljon, se

että miten ja mitä ostaa.” ”Oman maan raaka-aineet saavat uuden arvon, myös itse valmistettujen tuotteiden arvostus kasvaa”, ennusti yksi keskustelija. Toisella ”on toiveikas olo, että lihansyönnin väheneminen sai vauhtia tästä tilanteesta”. Ehkäpä jopa koko kuluttajakäsite jäisi vielä historiaan: ”Kuluttaminen sananakin viittaa siihen, että jotakin kulutetaan loppuun.”

Samalla keskustelijat tiedostivat, että yksilöiden vastuuttaminen kulutusvalinnoista ei riitä: ”Me ollaan tällaisia, me tiedostetaan, mutta suljetaan silmät mukavassa kohdassa.” Siksi ”meidät täytyy pakottaa. Se tapahtuu verotuksella, rajoituksilla tai systeemitason muutoksella.”

Keskusteluiden aiheiksi nousivat myös asumisen ja matkailun tulevaisuus. Maaseudulla iloittiin koronakriisin tuomasta myönteisestä näkyvyydestä ja digitaalisuuden mahdollistamasta monipaikkaisuudesta: ”kaupungistumisen trendi ja koronan vaikutukset siihen ovat osoittaneet, että emme ole enää sidottuna tiettyyn paikkaan.” Asuinpaikkansa voi tulevaisuudessa valita vapaamin, mutta tärkeä kysymys on: ”millaisia palveluita kulutamme jatkossa ja pitääkö aina olla lähellä suuria kasvukeskuksia, jotta voi nauttia palveluista?”

Poikkeusaikana ihmiset ovat löytäneet lähimatkailun: ”Tapasin juuri ihmisen, joka oli käynyt Helsingissä ja se tuntui siltä, että hän oli ollut ulkomailla.” Etenkin ensimmäisenä koronakesänä ihmiset matkustivat kotimaassa, ja moni pohdiskeli matkailukäytäntöjään: ”Olen käynyt Australiassa ja Japanissa, mutta en Lapissa.” Lähimatkailu viehätti, mutta samaan aikaan pohditaan myös matkailun vähentymisen vaikutuksia turismista eläviin maihin.

Matkustamisen tulevaisuuteen liittyi keskustelijoiden mielissä paljon kysymysmerkkejä. Vaikka korona-aikana ”turha pärääminen on vähentynyt”, osa pohti ”räjähtääkö matkustaminen koronan jälkeen?” Vai kysytäänkö meiltä joskus: ”Onko totta, että silloin kun te olitte nuoria, matkustelitko tosiaan lentokoneilla?”

Miten rakennamme luottamusta? – Kohtaamisia epävarmassa maailmassa

Jatkuvasti siirtyvä maaliviiva

Keskusteluissa nousi vahvasti esille ihmisten kokemus turvallisuudesta ja luottamuksesta – ja niiden puutteesta. Koronapandemia on tehnyt monen mielissä maailmasta entistä epävarmemman paikan: *”Tulevaisuutta yhteiskunnan ja suuren kuvan kannalta on vaikea arvioida.”*

Pandemian alkuvaiheessa moni pohti, että *”mihin laittaa itselle sen kiinnekohdan, että milloin tämä korona loppuu.”* Kyseinen keskustelija jatkaa, että *”edes näennäisen järjestyksen saaminen on valtavan tärkeää, mutta se on kamalan vaikeaa saada aikaan, jos pitäisikin laittaa esimerkiksi vuoden päähän se, että tämä epidemia on ohi silloin. Vaikka silloin olisi varmasti ohi, niin se olisi hajottava ajatus, että niin kaukana.”*

Kestävyyslajina koronaa verrattiin maratonjuoksuun. Ensimmäisenä koronakeväänä yksi keskustelijoista arveli, että nyt menossa *”kahden–kolmen kilometrin kohdalla, että onko 42 kilometriä vai onko tuplat”*. Vaikean kevään jälkeen kesään kohdistui suuria odotuksia. *”Keväällä tilanne tuntui ongelmaratkaisulta ja kyseessä oli selkeä paketti, joka tuli vain hoitaa ja se hoidettiin”*, kuvasi yksi keskustelijoista. Sitäkin suurempi pettymys oli, että rauhallisemman kesän jälkeen tartuntaluvut kääntyivät taas syksyllä nousuun: *”olo on pettynyt, väsynyt ja surullinen.”* Luottamus tulevaisuuteen alkoi olla kovilla: *”selviämmekö me tästä tilanteesta?”* Epävarmuus herätti pelkoja: *”Nyt ollaan koko ajan varuillaan: odotan, minkä nurkan takaa seuraava hyökkäys tulee.”*

Toisena koronavuonna tuntui, että maali vaan siirtyy ja siirtyy koko ajan eteenpäin: *”Nyt kun tää on jatkunut niin pitkään, ja kun aiemmin on ajatellut et tää kestää pari kuukautta, ja sit kun se aika tulee, niin sit taas se siirtyy parin kuukauden päähän.”* Yhden keskustelijan sanoin: *”Kun matkan pituus on epäselvä, on vaikea laatia omaa tankkaus-suunnitelmaa.”* Oman jaksamisensa ohella monet vanhemmat pohtivat, kuinka luoda lapsille turvallisuutta keskellä epävarmaa maailmaa: *”miten voi antaa heille viestiä siitä että no panic, iskä seisoo tässä vahvana kuin muuri, vaikka omassa päässäkin risteilee kaikenlaista ruuhkaksi asti.”*

Tietoa koronaviruksesta karttuu kuitenkin koko ajan lisää, ja tiedon lisääntyminen höllensi pahimpia uhkakuvia: *”Alkuvuodesta oli epävarmuuden tunne kauppaan tai junaan mennessä, kun ei vielä tiennyt, miten tauti tarttuu. Nyt tiedetään enemmän ja on kiva, kun voi luontevammin ja varmemmin suhtautua siihen, missä ja miten liikkua.”*

Moni myös totesi, *”ettei mikään elämässä ole loputonta, kyllä tämäkin menee ohi”*. Keskustelijoiden *”elämässä kun on ollut haasteita ennenkin, niin nyt sieltä selviytymispakista otetaan niitä keinoja käyttöön, joita on aiemmin opittu”*. Luottamusta ja toivoa tulevaisuuteen ammennettiin erityisesti kodista, perheistä, ystäväistä ja työyhteisöstä. Joillekin *”usko Jumalaan tuo luottamusta”* ja myös *”luonto tuo valoa ja uskoa tulevaisuuteen”*.

Toivo *”sytyttää lyhdyn koronatunnelin päähän entistä kirkkaampana”*, kuvasi yksi keskustelijoista. Yksi ensimmäisen koronavuoden toivonlähteistä oli tällöin vielä kehitteillä oleva koronarokote: *”rokotteita*

kyllä kehitetään, että jos se saadaan markkinoille niin se vois auttaa”. Suhteessa ihmiskunnan kulkutautien värittämään historiaan ”onhan meillä aika huomattavat mahdollisuudet, kun miettii jotain ruttoaikaa, kun ei silloin mitään rokotuksia muutamassa kaudessa tehty”.

Kaikenlainen asioiden suhteellistaminen helpotti monen mieltä: ”tämä on lyhyt aika aikuisen ihmisen historiassa, vielä lyhyempi kansakunnan historiassa.”

Luottamus yhteiskuntaan ja päätöksentekoon

”Jos jossakin sairastuisin, mieluiten Suomessa”, totesi yksi keskustelijoista. Toinen, Suomen ulkopuolella asuva keskustelija kertoi, että ”tuntuu hyvältä, että on Suomen passi ja mahdollisuus palata sinne tarvittaessa”. Keskustelijat, jotka olivat aiemmissa kotimaisaan kokeneet sotaa tai valtion romahtamisen, totesivat, että ”nyt on paljon parempaa, koska ollaan kotona suojassa ilman pelkoa”.

”Tässä maassa on historiallisesti aina selvitty pahoista tilanteista”, kuvasivat keskustelijat. Moni koki, että aiemmat ja nykyiset ”kriisikokemukset yhdistävät sukupolvia”. Keskustelijat ovat huomanneet, että ”valtioissa, missä valta on korruptoitunutta, niin se on heikentänyt kansalaisten luottamusta instituutioihin, toisin kuin Suomessa”.

Suomalaista yhteiskuntaa kuvailtiin keskusteluissa vahvaksi ja luotettavaksi: ”Luotan, että Suomi on järkevä maa ja asiat hoidetaan asiallisesti, toisin kuin monessa muussa maassa.” Yksi keskustelijoista luonnehti, että ”suomalainen yhteiskunta on joustava ja vastustuskykyinen”. Toinen totesi, että kolhuista huolimatta ”missään vaiheessa ei kuitenkaan ole tullut sellainen vaikutelma, että nyt tämä hajoaa ihan kokonaan käsiin”. Koronapandemiaa kuvattiin suomalaisen yhteiskunnan stressitestiksi, jonka myötä ”päivä toisensa jälkeen yllättää se, että yhteiskunta toimii, kaikesta huolimatta”.

Pandemian alkaessa hallitus ja erityisesti pääministeri Sanna Marin joutuivat suoraan myrskyn silmään. Moni muistaa hallituksen ensimmäisen tiedotustilaisuuden: ”Katsoin sitä tippa linssissä, kun se oli hienosti hoidettu, ja se oli sellanen yhteinen ponnistus ja me ollaan kaikki tässä yhdessä.” Eräs keskustelijoista kuvasi, kuinka ”tunsin valtavaa helpotusta, liikutusta ja kiitollisuutta hallitukselle poikkeuslaista. Meistä riskiryhmäläisistä pidettiin huolta”. Etenkin ensimmäisenä koronakeväänä hallituksen selkeä linja sai keskustelijoilta paljon kiitosta: ”Ei ole tarvinnut arpoa. Selkeät ohjeet.”

”Oon paljon miettinyt, että jos mä joutuisin tekemään päätöksiä hyvin ison epävarmuuden edessä, niin mihin nojaisin mun päätökset kun ei voi tietää”, pohti yksi keskustelijoista. Monen mielissä ”on herättänyt luottamusta, että johtajat ovat tehneet päätöksiä tiedon pohjalta, ja kun tieto on muuttunut, he ovat muuttaneet myös päätöksiä”. Keskusteluissa nimettiin luottamusta synnyttäneiksi tekijöiksi päätösten perustelut, päätöksenteon verhojen avaaminen, viittaukset kansainvälisiin tutkimuksiin ja nojaaminen uusimpaan tietoon.

Myöhemmin ”selkeistä ja voimakkaista linjanvedoista” siirtyminen ”suositusten aikaan” aiheutti kuitenkin keskustelijoissa hämmennystä. Ensimmäisen koronavuoden syksyllä, jatkuvasti vaihtuvien suositusten keskellä osasta tuntui, että tähän ”ei tule selvennystä ennen kuin saadaan rokote, siihen asti pelleillään suositusten ja rajoitusten kanssa”. Rokotusten käynnistyttyäkin viranomaisviestintä on tuntunut ajoittain ristiriitaiselta, ja erityisesti lasten rokottamisen mietityttä joiakin keskustelijoita.

Pandemian edetessä keskustelu muuttuikin koko ajan moniäänisemmäksi ja kriittisemmäksi, etenkin suhteessa koronarajoituksiin. Toiset kaipasivat laajemmän asiantuntijapoolin kuuntelemista sekä enemmän läpinäkyvyyttä päätösten taustoihin ja perusteluihin. Vaikka rajoituksia pidettiin ”jokseenkin välttämättöminä”, niin myös taloudellinen puoli työpaikkojen ja liiketoi-

minnan menetyksineen askarrutti monia: ”Jos mä oon yksityisyrittäjä ja hallitus tekee päätöksiä jotka estää mua toteuttamasta omaa ammattia, niin totta kai se estää luottamusta.”

Kohtuuttomalta tuntui myös ”se kustannus mikä aiheutuu nuorille, perheille ihmis-suhteille, miten tämä kaikki murenee koronan ympärillä, kun suojellaan riskiryhmiä”. Sekin huoletti ”kuinka iso on se hinta mikä tulee muulle terveydenhuollolle maksettavaksi, kun ollaan hoidettu vain koronaa?” Osaa keskustelijoista mietitytti Suomen julkinen terveydenhuolto: ”Ei ole mennyt hyvään suuntaan viime aikoina.”

Periaatteellisena kysymyksenä yksilönvapauksien rajoittaminen kirvoitti keskustelua: ”on ollut jännä myöhemmin nähdä, miten rajoitukset otetaan niin suopeasti vastaan kyseenalaistamatta ihmisoikeuksia.” Joidenkin keskustelijoiden mielestä ”Suomessa olemme olleet todella helposti valmiita rajoittamaan oikeuksiamme”. Toisaalta on ”jännä ollut huomata miten jopa äärimmäisen liberaalit henkilöt, jotka ovat vastustaneet vahvaa julkista sektoria ja korostaneet yksilön viisautta ja vapautta ovat vaatineet julkiselta sektorilta vahvempaa rajojen asettamista ja kontrollia”.

Etenkin ikänsä puolesta riskiryhmiin kuuluvien ihmisten elämään ensimmäisenä koronavuotena kohdistuvat rajoitukset herättivät hyvin ristiriitaisia tunteita. Osa ihmisistä kiersi ikääntyvät ihmiset kunnioituksesta, mutta joitakin se loukkasi: ”olin kovin loukkaantunut, kun kierrettiin, koska en koe vanhaksi.” Joillekin tuli ”primitiivinen reaktio, että kuka on minua määräämään, että osaan vielä itse sanoa, että menenkö ulos”. Moni yli 70-vuotias keskustelija kertoi ymmärtävänsä rajoitukset ja selviävänsä niiden kanssa, ”mutta tunnetasolla yllättävän raju tunne”, etenkin kun ”monella ikäihmisellä on parempi kunto kuin nuorella”. Yksi keskustelijoista totesi, että ”minua ottaa luontoon se, että minua pidetään hauraana. Se oli avainsana siihen, miksi meidän piti pysyä poissa, lukkojen takana”. Toinen kuvasi

rajoituksia ”nuoren hallituksen helpoksi ratkaisuksi, et eläkeläiset jääköön kotiin”. Jotkut ovat arjen asiointitilanteissa kokeneet, että ”katsovat et tuossa on eläkeläinen yli 70-vuotias ja joku on sanonutkin siitä, kun ollut väärällä ajalla, et eikös eläkeläisten aika ole muuten”.

Oikeaa ja väärää tietoa

”Hesarin lukeminen ja uutisten kuunteleminen on ensimmäistä kertaa elämässäni ruvennut ahdistamaan minua. Somessa ja Facebookissa vastakkainasettelu ahdistaa. Millä laidalla hyvänsä löytyy jotain totuutta ja jotain väärää”, kuvasi eräs keskustelijoista tunnelmiaan toisena korona-keuhkautena. Monet muutkin keskustelijoista ovat kokeneet väsymystä tietotulvaan ja hämmennystä ristiriitaisen uutisten keskellä: ”aikaisemmassa elämässä olen yrittänyt seurata mediaa, mutta nyt vikat puoltoista vuotta yrittänyt vältellä.” Osa keskustelijoista koki, että valonpilkahduksistakin löydetään aina jokin uusi kriisi tai ristiriita: ”Miten lehdistössä aina käännetään negatiiviseksi, halutaan velloa pahassa olossa.”

Median rooli tiedonvälittäjänä askarrutti monia: ”Miten voimme taata, että kuntalaiset saavat oikeaa, luotettavaa ja ajantasaista tietoa kun samalla media jyllää raflaavilla otsikoilla ja sisällöillä?” Paikallislehdistön taloudellisen aseman heikkeneminen voi ”tehdä merkittävää tiedonkulkuun ja ymmärrettäväksi tekemiseen liittyvää tuhoa”. Jotkin mediat maksimoivat klikkejä totuusarvon kustannuksella ja ”keskittyvät enemmän rahaan, kuin siihen tiedon arvoon”.

Tiedon ja sen analysointikyvyn merkitys korostuikin tässä ajassa. Toisia rauhoitti, että luotettavaa tietoa on tarjolla paljon: ”Uskon, että tutkijat tekevät työtään ja saamme viimeisimmän tiedon.” Joidenkin mielestä koronakriisi on jopa vahvistanut siirtymää populistisesta ajattelusta ”uskomaan siihen mitä tutkijat sanovat ja tekevät”. Yksi keskustelijoista kuvasi, että ”kun tää on niin tunte-

matonta, mihin tää johtaa, mitä on tulossa, on helpompi luottaa ohjeisiin ja sitä kautta toivoo, että edettäis sitä kautta asioissa ja tehtäisiin asioita oikein”.

Samaan aikaan pandemia on vahvistanut myös väärän tiedon leviämistä. Keskustelijoita huolesti, miten ”on paljon huuhaa tietoa ja näitä virheellisiä uutisia ja muita, joihin sitten yhä enenevä osa ihmisistä uskoo”. Toiset ihmettelivät ”epäluottamusta viranomaisiin ja terveydenhuollon ammattilaisiin”, tai kysyivät ”miten joillain on niin vähän luottoa poliitikkoihin ja miten lähtevät mukaan salaliittoteorioihin”. ”Enää ei uskota mitä viranomaiset sanoo, vaan uskotaan mieluummin tuntematonta yksityistä henkilöä netissä”, kuvasi yksi keskustelijoista. Keskustelijoissa herätti huolta ja pelkoa, ”kun jotkut sanoo suoraan, että ei usko koronaan, että se on vaan vallanpitäjien keksintö”. Vaikka ”aika pitkälle pitäisi ihmisten saada sanoa”, niin väärän tiedon levittäminen tuntui joistakin keskustelijoista suorastaan rikolliselta.

”Mihin tää maailma on menossa jos jokaisella yksilöllä on oikeus päättää, mihin haluaa uskoa?”, kysyi yksi osallistujista.

Luotammeko toisiimme?

Keskusteluissa hahmottuu myös se, kuinka kanssaihminen oletetaan ja toivotaan käyttäytyvän pandemiatilanteessa. Monet toivoivat, että kanssaihmiset ottaisivat suositukset tosissaan, pitäisivät turvavälejä ja maskisuosituksen voimaantumisen jälkeen käyttäisivät maskeja. Varomattomuus näissä asioissa ärsytti, ja joillakin keskustelijoilla oli omassakin lähipiirissä syntynyt ristiriitoja erilaista tavoista suhtautua suosituksiin.

Joitakin keskustelijoista turhautti, ”kun tietää että se homma vois loppua niin paljon nopeammin, jos ihmiset vaan käyttäis niitä helvetin maskeja”. Juuri maskin käyttö tai käyttämättä jättäminen nousi esimerkiksi pienestä teosta, jolla voi osoittaa huomioi-

vansa muita ja kantavansa vastuuta: ”Toki kannatan sitä, että ajattelee itseään ja pitää puoliaan, mutta sitten taas jos voi tehdä pientä hyvää ja pitää maskia päässä ja sillä auttaa kasaa muita ihmisiä, niin se on mun mielestä ihan selvästi helppo päätös.” Verratuna pandemian alkuaikoihin, jolloin maskin käyttäminen herätti huomiota – ”Tunsin itseni tyhmäksi kun käytin maskia kun muilla ei sitä ollut” – kääntyi tilanne maskisuosituksen myötä päinvastaiseksi.

Eräs keskustelija toivoi, ”että ihmiset kantais tästä yhteiskunnasta vastuuta yhdessä sen sijaan, että ajattelis vain omasta näkökulmastaan”. Toinen on ryhtynyt pohtimaan, että ”minulla on luja luottamus valtioon ja kaupunkiin, luotan palveluihin, mutta nyt hiipii ajatus, että kaikki ei käyttäydy luottamuksen arvoisesti”. Erityisesti keskustelijoita huolesti ”ihmisryhmä, joka kapinoi ja tekee tahallaan päinvastoin kuin on rajoituksissa ohjeistettu näinkin vakavassa asiassa, ihan vain sääntöjen rikkomisen ilosta”. Toisten ihmisten tilannetajua arvioitiin, ja yksi keskustelijoista pohti, ”että onks se semmosta ajattelemattomuutta, että jos sitä kokee, että riski ei omalla kohdalla kosketa, tai jos ei oo lähipiirissä riskiryhmää, tai ei oo kosketuspintaa koronaan jos itellä on hirveen turvattu ja etuoikeutettu asema, niin sit ei pidä välittää kenestäkään muusta”.

Osa on todistanut, kuinka rajoitukset saavat meissä esiin myös ”koomisia piirteitä”. Joistakin ihmisistä on tullut ”koronapolii-seja”, jotka kyttävät toisiensa liikkeitä jopa hysteerisyyteen asti: ”eläkeläinen huusi kaupan jonossa, että pidä etäisyys.” Erityisesti ”nuorison käyttäytyminen kiinnittää huomiota”. Opiskelijahaalareissa kaupungilla kulkenutta ”katsottiin pahalla, oikein kylmä katse”. Yksi keskustelijoista pelkäsi, ”että kun mä en pysty pitämään maskia, että hyökääkö joku mun kimppeun sen takia”.

”Meillä on hirveän paljon sellaista että syytetään ihmisiä erilaisista valinnoistaan”, keskustelijat ovat huomanneet. Yksi osallistujista pohti, kuinka ”kaikkien ihmisten elämäntilanteet ovat erilaisia, emmekä tiedä

ihmisten taustoja, ja siksi yritän välttää tuomitsemasta muita heidän valinnoistaan”. Toisen mielestä olisi tärkeä tunnustaa, että ”meistä jokainen venyyttää suosittujen rajoja itselleen tärkeimmissä asioissa, ja jollekin toiselle ne tärkeimmät asiat ovat muita, kuin mitä minulle”.

Rokotukset piirtävät uuden jakolinjan

Syksyllä 2021 ihmisten välille on piirtynyt uusi jakolinja, jota määrittää suhtautuminen koronarokotuksiin. Keskustelijoiden omien yhteisöjen toiminnassa saattoi olla mukana sekä ”ihmisiä, joilla ei ole vielä rokotteita ja toisaalta ihmisiä, jotka pelkäävät paljon viruksen tarttumista”. Huono rokotekattavuus joissakin ryhmissä herätti huolta, ”eivätkä kaikki uskalla vielä lähteä läsnä tapahtuvaan toimintaan”. Monia pelotti, että yhteiskunnan avaamisessa ”joudutaan ottamaan takapakkia”, jos rokotuskattavuus ei nouse riittävästi.

Keskustelijat ovat huomanneet, että sekä maailmanlaajuisesti että heidän omissa yhteisöissään alkoi näkyä ”rokotteiden kannalta jakautuminen kahteen leiriin”. Rokotusasioista ”on todella vaikea puhua niiden jyrkkien jakolinjojen yli”. Toisin ajattelevia haluttaisiin ymmärtää, mutta se tuntuu vaikealta: ”Haluaisin keskustella niiden kanssa, mutta en tiedä, missä sellainen olisi mahdollista.” Samaan aikaan on huomattu, että julkisessa keskustelussa ”rokokriittisyys leimataan jotenkin huonoksi kansalaisuudeksi” ja rokottamattomia syyllistetään ja toiseutetaan. ”Uskon, että rokokriittisyyden takana varmaan myös masinoitua kampanjointia mutta myös ihmisten monenlaisia tarinoita, joiden pitäisi tulla kuulluiksi”, pohti yksi keskustelijoista.

Osallistujat pohtivat, että turvallisuus on kaikkien ihmisten perustarve, mutta keinot sen saavuttamiseksi eroavat: ”varmaan sekä ne, ketkä on ottanut rokotuksen ja ne ketkä ei, niin kummatkin haluaa olla turvassa.”

Disinformaatio ja rokokriittikkojen näemykset turhauttivat, mutta samaan aikaan oma identiteetti laajakatseisena ihmisenä oli koetuksella: ”itsellenikin jyllää sisällä sellanen sisäinen ristiriita, kun olen aina pohtinut itseäni empaattisena ja ajattelevaisena.” Keskustelijoiden mielestä ”on tärkeää aina välillä itse pysähtyä pohtimaan omia tunteuksia ja jatkaa niistä keskustelua sekä kuulla muiden kokemuksia, eikä tehdä oletuksia siitä mitä ihmisten toiminnan takana on”.

”En mä oo niin huolissani koronaviruksesta, vaan tästä ilmapiiristä”, totesi yksi keskustelijoista. Moni ajatteli, että ”luottamus yhteiskunnassa ja lähipiirissä on sellaista, jota me voidaan ja voin tuoda itsekin maailmaan”. Toiveena olisi, että ”jos me pääsääntöisesti ajateltais toisistamme enemmän hyvää”. Luottamus kanssaihmiin näkyy yhteiskunnassa myös laajemmin: ”kun ihmiset luottaa toisiinsa yhteiskunnassa, niin se näkyy myös suhteessa luottamukseen instituutioihin.”

Yksi keskustelijoista muistutti, että ”yhteiskunta on joukko ihmisiä, joista ei voi potkaista ketään pois”. Hän jatkoi: ”Jollain tavalla täytyy vaan pitää kaikki mukana ja kyllähän silloin dialogi on aika lailla ainoa vaihtoehto.”

Dialogi rakentaa siltoja ihmisten välille

Keskusteluissa puhuttiin myös dialogiin asettumisesta. Ymmärrykseen pyrkivinä, tasavertaisina keskusteluina Poikkeusajan dialogit onnistuivat rakentamaan luottamusta ja siltoja ihmisten välille: ”Keskustelussa syntyi uskomaton luottamuksen tunne.” Yksi keskustelijoista totesi, että oli ”ihana jutella ja kuunnella fiksuja ihmisiä, ehkä mun usko ihmisiin palaakin vielä”. Dialogia kuvattiin kuin ikkunaksi toisen elämään, ja tähän ikkunan avaaminen ja kunkin oman kuplan raottaminen avasi mahdollisuuksia yhteyden kokemukseen toisten ihmisten kanssa: ”Ei ole yksin.”

Dialogeissa ihmeteltiin sitä, kuinka tuntumattomienkin ihmisten välille voi lyhyessä ajassa muodostua luottamuksellinen suhde: *”Tapaat ihmisen ensimmäistä kertaa ja yhtäkkiä olet hänen kanssaan aika läheinen.”* Eräs keskustelijoista kuvasi, kuinka yleensä ihmisiä luokitellaan ja heistä muodostetaan mielikuvia kevyesti. Dialogissa päästiin kuitenkin stereotyyppien yli: *”on liikuttavaa nähdä, kuinka voin katsoa toista ihmistä silmiin ja nähdä hänet avoimena ja halukkaana kuuntelemaan.”* Yksi osallistuja sanoitti, kuinka *”valtava vuorovaikutuksen syvyys ja keskustelussa välittyvä keskinäinen tuki, voimaantuminen tuntuu niin käsin kosketeltavana.”*

”Mielenkiintoista on huomata, että voi olla samaa sekä eri mieltä toisen kanssa, ja kuvio toimii silti ihan hyvin”, kuvasi keskustelukokemukstaan eräs osallistujista. Osallistujista tuntui tärkeältä keskustella tämän hetken haasteista rauhassa ja oppia ymmärtämään toisten erilaisia kokemuksia ja näkemyksiä: *”koplautuminen rikkoutui ja kuuli hyvin toisenlaisia kokemuksia kuin omansa.”* Eräs osallistujista kertoi, kuinka muiden tunteiden kuuleminen *”täydensi hienosti omaa ajattelua ja antoi perspektiiviä omiinkin ajatuksiin ja tunteisiin”*. Ymmärrys poikkeusajan haasteista, toisista ja omasta itsestä vahvistui keskustelun kautta: *”Viisaus asuu ihmisten välissä.”*

Monen keskustelijan arjessa *”on tosi vähän tilaisuuksia, että voi istua kaksi tuntia ja jutella siitä, mitä kuuluu”*. Siksi on *”merkityksellistä jakaa tällaisessa luottamuksellisessa ilmapiirissä omia kokemuksia ja kuulla muiden kokemuksia ja ottaa siihen aikaa”*. Osallistujat kokivat, että dialogissa *”saa kuulla muiden ajatuksia ja peilata omia ajatuksia”*. Eräs keskustelija kuvasi *”miten hyvää tällainen kuunteleva keskustelu tuo omalla mielellä ja oppimiselle”*. Toinen kiteytti, että *”korona-ajalla on paljon vaikutusta jaksamiseen, joten tämän tyyppinen keskustelu ja tilanteiden auki puhuminen on olennaista”*.

Juuri tässä ajassa kohtaamiset ja kokemusten jakaminen tuntuivat erityisen tärkeältä: *”tarvitaan muutakin kuin tulipalojen sammuttamista, työyhteisössä ja varmasti muuallakin on tarvetta pohtia ja keskustella poikkeusajasta laajemmin ja syvällisemmin ja kysyä ihmisiltä, miten se juuri häneen on vaikuttanut.”* Eräs keskustelija totesi, että *”tää on oikeastaan hyvin pitkään aikaan ensimmäinen kerta kun on jäänyt pohtimaan tätä mitä on tapahtunut korona-aikaan”*.

Dialogiin osallistuminen vahvisti osallistujien kokemuksta siitä, että erilaiset ja eri elämäntilanteissa elävät ihmiset kokevat poikkeusajan hyvin eri tavoin: *”Vaikka minuun ei ole vaikuttanut tilanne paljon, niin muihin on.”* *”Keskustelu lisäsi ymmärrystäni toisten tilanteista”*, kuvasi eräs osallistuja, *”tunnen ymmärtäväni paremmin itseäni ja muita keskustelun pohjalta”*. Yksi keskustelijoista kiteytti: *”Koronakriisi koskettaa eri ihmisiä eri tavoin. On tärkeää saada kaikkien ääni kuuluviin, kun keskustellaan kriisin vaikutuksista ja sen ratkaisuista.”* Keskustelumahdollisuuksia toivottiin lisää erityisesti eri sukupolvia edustavien ja eri taustoista tulevien ihmisten kanssa.

”Ihmisillä on tarve jakaa omia kokemuksia ja kuulla toisten kokemuksista, ja näistä dialogeista voi rakentua jotain hyvää. Omilla kokemuksilla voi olla suuri merkitys jollekin ihmiselle, ja jopa koko yhteisölle”, kuvasi eräs keskustelija. Tunne siitä, *”että on jotain annettavaa oman kokemuksen perusteella”*, oli monelle tärkeä. Eräs keskusteluun osallistunut lapsi kiteytti: *”must lapsilta pitäis enemmänkin kysyä mitä me ajatellaan.”*

Keskustelijoille oli tärkeää tietää, että dialogeissa esille nousseita asioita saatetaan päättäjien tietoon: *”että nämä kaikki tärkeät pohdinnat tulee nostettua siihen yhteenveetoon, joka lähtee sinne ministeriöön asti.”* Järjestäjät huomasivat, että *”selvästi juuri sekin osallistujia motivoi, että saavat oman kokemuksensa välitettyä sinne asti”*. Eräs järjestäjistä kuvasi, että *”se kiitollisuus mitä osallistujat tuovat esiin, kun heidän ääntään*

kuullaan, on koskettavaa”. Toinen totesi, että ”kansalaisten arjen kokemusten esille tuominen ja keskusteluyhteyden tarjoaminen on tällaisessa poikkeustilanteessa tärkeää jokaisen mielen hyvinvoinnille”. Päättäjiä toivottiin mukaan myös keskusteluihin: ”Et ne kuulee, miten kansalaiset ajattelee. Et niillä on säännöt ja määreet, minkä mukaan pitää toimia, mut pitäis jokasen tulla kuuntelemaan, mitä me ajatellaan.”

Dialogit vahvistivat myös osallistujien luottamusta tulevaisuuteen: ”Keskustelu on

antanut tiedon tai oivalluksen yhteisöllisyydestä ja yhteisestä huolesta, tunteesta ja tahtotilasta.” Melko synkkiäkin kokemuksia sisältäneet keskustelut päättyivät usein kokemukseen rauhoittumisesta ja toiveikkuudesta: ”Asioiden jakaminen synnyttää oivalluksia ja näkökulmia ja auttaa synnyttämään toivoa ja luottamusta siihen, että me pärjätään ja selvitään.”

”Dialogi on tärkeää, sitä täytyy jatkaa ja laajentaa!” kiteyttivät yhden keskustelun osallistajat.

2 Kansallisen dialogin malli

Ytimessä ymmärrys ja osallisuus

Kansallisen dialogin malli (*The Finnish National Dialogues*) on Poikkeusajan dialogeissa syntyneiden toimintatapojen pohjalta rakentuva uudenvuoropuhelun toteuttamiseen kansalaisien, yhteisöjen ja viranomaisien yhteistyönä. Kansallisessa dialogissa keskustellaan ihmisille ja yhteisöille tärkeistä asioista tavalla, joka vahvistaa osallisuutta ja synnyttää moniäänistä ymmärrystä ihmisten kokemuksista ja käsillä olevista haasteista.

Kansallisen dialogin (National Dialogue) käsite ei ole uusi, mutta saa erilaisia sisältöjä eri aikoina ja eri paikoissa. Konfliktien sovitteluun ja rauhanrakentamiseen erikoistunut Berghof Foundation määrittelee kansallisen dialogin kansallisesti johdetuksi poliittiseksi prosessiksi, jossa pyritään dialogin ja luottamuksen vahvistamisen keinoin rakentamaan yhteiskunnallista konsensusta ja parempaa päätöksentekoa erilaisissa siirtymä-, murros- tai konfliktitilanteissa (Berghof Foundation, 2017, National Dialogue Handbook – A Guide for Practitioners, <https://berghof-foundation.org/library/national-dialogue-handbook-a-guide-for-practitioners>.)

Suomalainen kansallisen dialogin malli ei kuitenkaan ole poliittinen prosessi, eikä siinä tavoitella konsensusta tai konsensuseseen perustuvaa päätöksentekoa. Sen sijaan tavoitteena on yhteiskunnallinen vuoropuhelu, joka vahvistaa osallisuutta, yhteenkuu-

luvuutta ja suomalaisen yhteiskunnan muutostyötä erilaisissa ekologisissa, taloudellisissa ja sosiaalisissa haasteissa. Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD suosittaaakin, että Poikkeusajan dialogien mallin mukaisesta kansallisesta dialogista juurtuisi yhteiskuntaamme valtakunnallinen luottamusta, demokratiaa ja yhteiskuntarauhaa ylläpitävä käytäntö. (OECD: Drivers of Trust in Public Institutions in Finland, 2021, <https://www.oecd.org/publications/drivers-of-trust-in-public-institutions-in-finland-52600c9e-en.htm>.)

Suomen ensimmäinen kansallisen dialogin toteutus, eli Poikkeusajan dialogit, toteutui valtakunnallisena, koko maan kattavana keskustelutarjona. Kansallisen mittakaavan lisäksi mallia on mahdollista skaalata molempiin suuntiin: kohdentaa paikallisesti tai esimerkiksi tietyn sektorin tai toimialan puitteissa tai laajentaa kansainväliseksi keskustelutarjaksi. Tämän osan lopussa kerrotaan lisää mallin soveltamisen ja skaalaamisen edellytyksistä. Sitä ennen kuvataan kansallisen dialogin mallin pääpiirteet: ketkä ovat mallin keskeisiä toimijoita, millaista työtä kokonaisuuden johtaminen ja organisointi vaatii, miten keskustelut järjestetään ja järjestäjiä innostetaan ja tuetaan, millaisia aiheita ja muotoja keskustelut voivat saada, kuinka keskusteluiden anti kirjataan ja kootaan sekä missä ja miten sitä voidaan hyödyntää.

Keskustelujen järjestäminen

Keskustelutarjan käynnistäminen

Päätös käynnistää Poikkeusajan dialogien keskustelutarja tehtiin nopeasti keskellä kevään 2020 epävarmuutta. Dialogia edistävä ja kouluttava DialogiAkademia esitti idean sarjasta etädialogeja Erätauko-menetelmään hiljattain perehtyneille avoimen hallinnon kehittäjille valtiovarainministeriön hallinto-politiikan yksikössä. Erätauko on Sitrassa vuosina 2016–2019 kehitetty dialogiin perustuva toimintamalli rakentavan keskustelun käynnistämiseen ja toteuttamiseen. Erätauko-keskustelussa pyritään kuuntelevan ja tasavertaisen keskustelun kautta parempaan ymmärrykseen keskustelun aiheesta, toisista ihmisistä ja omasta itsestä. Pandemian kynnyksellä Erätauko oli jo vakiinnut-tanut paikkansa osana yhteiskunnallista keskustelua Suomessa, mutta nyt se oli sovitettava kahteen uuteen haasteeseen: valtakunnalliseen kriisitilanteeseen sekä kohtaamisiin etäyhteyksissä.

DialogiAkademia oli kehittänyt akuuttien kriisitilanteiden dialogiin työkaluja, joita

tässä tilanteessa voitiin hyödyntää. Koke-musta oli jo ehtinyt karttua myös tammi-kuussa 2019 järjestetystä maanlaajuisesta Erätauko-päivästä, jossa kenellä tahansa oli mahdollisuus järjestää ilmastonmuutosta käsittelevä keskustelu tai osallistua niihin. Saman vuoden joulukuussa järjestettiin ensimmäinen Erätauko-viikko. Näiden kokemusten ja yhteistyön ansiosta olemassa oli jo alustava verkosto ja testattuja työkaluja keskusteluiden järjestäjien ja osallistujien tavoittamiseen ja perehdyttämiseen.

Valtiovarainministeriössä aloite keskuste-lusarjasta otettiin ilolla vastaan, sillä se tuki ministeriön halua vahvistaa yhteiskunnan eri toimijoiden keskinäistä luottamusta dialogin avulla. Poikkeusajan dialogeille perustettiin kokonaisuudesta vastaava ohjausryhmä, johon osallistuivat tasavertaisina jäseninä asiantuntijat DialogiAkemiasta, Erätau-ko-säätiöstä, oikeusministeriöstä, Sitrasta, valtiovarainministeriöstä ja myöhemmin myös valtioneuvoston kansliasta. Ohjausryh-mässä luotettiin avoimeen ja tasavertaiseen yhteistyöhön, joka luonnehti myös Poikkeus-ajan dialogien tulevaa toteutusta.

MIKÄ ON ERÄTAUKO?

Erätauko on dialogiin ja tasavertaisiin kohtaamisiin perustuva toimintamalli raken-tavien keskustelujen käymiseen. Se sisältää työkalut rakentavien keskusteluiden käynnistämiseen ja toteuttamiseen.

Erätauko-keskustelu tuo matalalla kynnyksellä yhteen erilaisia ihmisiä. Se vaatii vain aikaa, avoimen mielen ja halun kohdata ja kuunnella toista ihmistä. Erätaukoa käytetään niin kouluissa, työelämässä, politiikassa kuin mediassakin tuottamassa uutta tietoa ja ideoita, laajentamassa ymmärrystä sekä vahvistamassa osallisuutta ja yhteisöllisyyttä.

Lue lisää: www.eratauko.fi

*”Tähän oli matala kynnyks
osallistua. Se mistä eniten
tykkään on se, että
tämä ei ole mitenkään
paikkakuntasidonnainen.”*

Osallistuja

Dialogin digiloikka

Suomessa verkkoyhteydet ovat kaikkien saatavilla ja väestöllä on kansainvälisesti vertaillen hyvät digitaidot. Siksi siirtymä etäopiskeluun ja etätöihin kävi pandemian kiihtyessä suhteellisen sujuvasti, vaikka uutta opittavaa oli valtavasti. Myös Poikkeusajan dialogit oli toteutettava pääsääntöisesti etädialogeina, sillä kokoontuminen kasvokkain olisi tässä tilanteessa mahdotonta, ja vasta syksyn 2021 keskusteluja oli mahdollista toteuttaa myös lähidialogeina.

Moni oli huolissaan, mitä kohtaamiseen ja keholliseen läsnäoloon perustuvalla dialogilla tapahtuu etäyhteyksissä. Korona ei kuitenkaan tappanut dialogia, vaan toi sen piiriin paljon sellaisia ihmisiä, jotka eivät ilman etäyhteyttä olisi voineet olla mukana. Etädialogeihin osallistui heitä, jotka eivät maantieteellisten etäisyyksien, liikenneyhteyksien tai liikuntarajoitteiden vuoksi pääsisi paikan päälle lähidialogeihin. Heitä, joille sosiaalisten paineiden tai jännityksen vuoksi on helpompaa osallistua etänä, omasta kodista käsin. Heitä, joiden ei tarvitsisi erikseen järjestää lastenvahtia poistua kotoa. Heitä, jotka asuivat jossain muualla kuin Suomessa, mutta halusivat osallistua keskusteluun.

*”Olisinko lähtenyt
vastaavaan tapahtumaan
johonkin kahvilaan, olisinko
matkustanut Helsinkiin
tämän takia, niin en
välttämättä. Näin verkossa
oli helppo.”*

Osallistuja

Eri-ikäiset ja eri taustoista tulevat osallistujat ottivat etädialogit haltuun tavallisin kotikonein. Tarvittiin toimiva verkkoyhteys ja laite, jolla liittyä keskustelualustalle. Suurin osa dialogeista järjestettiin Zoomissa, Meetissä, Teamsissä, Skypessä tai ryhmäpuheluina.

Vaikka sysäys etädialogeihin tuli pandemian pakottamana, niin etädialogi ei ole mikään ”oikean” dialogin varaversio. Etädialogi on yksi tärkeä ja saavutettava tapa muiden tapojen joukossa toteuttaa mielekästä keskustelua. Kohtaaminen on mahdollista yhtä lailla verkossa kuin kasvokkain, kun vuorovaikutuksen laatuun, luottamuksen syntymiseen ja keskittymistä häiritsevien tekijöiden karsimiseen kiinnitetään huomiota.

*”Vaikka päivä oli muuten
kiireinen, tämän
keskustelun ajan olimme
läsnä hetkessä ja
kuuntelimme toisiamme.”*

Osallistuja työyhteisön dialogissa

Kokoontumisrajoitusten aiheuttama eristäytyminen muista ihmisistä korosti entisestään etädialogeissa tapahtuvien kohtaamisten merkitystä. Dialoginen keskustelu koettiin ravitsevaksi tavalla, joka erosi pandemian pitkittyessä liiankin tutuksi tulleesta ”teams-putkesta”. Etädialogissa on toki myös haasteensa, joista merkittävin lienee toisten kehonkielen ja tunnetilojen aistiminen verkon välityksellä. Verkossa toimimme myös hieman harkitummin ja vältämme esimerkiksi päälle puhumista, mutta samalla karsiutuu tietty spontaanisuus. Myös vireystilaa voi verkkokeskustelussa olla vaikeampaa ylläpitää. (Etäkeskusteluiden ohjaajien kokemuksesta voi lukea lisää Hannele Laaksolahden blogikirjoituksesta: <https://www.sitra.fi/blogit/etadialogeissa-on-tekniikan-sijaan-kyse-vuorovaikutuksesta>. Dialogin etäfasilitointiin hyviä vinkkejä tarjoaa DialogiAkatemian blogikirjoitus: <https://dialogiakatemia.fi/2020/04/14/dialogin-etafasilitointi>).

Kohderyhmät ja keskeiset toimijat

Keskustelijat

Kansalliseen dialogiin kutsutaan mukaan kaikki! Keskusteluihin halutaan mukaan eri ikäisiä ja erilaisista taustoista tulevia ihmisiä, erilaisissa elämäntilanteissa eri puolilla maata ja maailmaa eläviä ihmisiä, eri tavoin kyvykkäitä ja erilaisia haasteita elämässään kohtaavia ihmisiä sekä erilaisia ammattiryhmiä ja -aloja edustavia ihmisiä. Erityisen tärkeää on saada mukaan myös haavoittuvissa tilanteissa eläviä ihmisiä ja heitä, joiden ääni ei yhteiskunnallisissa keskusteluissa yleensä kuulu. Poikkeusajan dialogeissa näitä ryhmiä tavoitettiin mukaan dialogiin erityisesti keskusteluja aktiivisesti järjestäneiden kansalaisjärjestöjen kautta, jotka tekivät paljon työtä tavoittaakseen osallistujia ja kutsuakseen heitä mukaan.

Lisävinkkejä osallistujien

määrittämiseen:

www.eratauko.fi/tyokalu/osallistujat

Keskusteluiden järjestäjät

Keskusteluiden järjestäjät voivat olla yhdistyksiä ja järjestöjä, kaupungeja ja kuntia, valtionhallinnon organisaatioita, yrityksiä, koulutusorganisaatioita, hengellisiä yhteisöjä, säätiöitä, hanketoimijoita ja ihan tavallisia yksityishenkilöitä. Poikkeusajan dialogeissa nämä kaikki tahot olivat edustettuina, ja erityisesti järjestökenttä aktivoitui keskusteluiden järjestäjänä. Osa järjestäjistä osallistui kaikille keskustelukierroksille, osa useita kertoja ja jotkut kertaluonteisesti. Järjestäjät kutsuivat keskusteluihin osallistujat, ohjasivat ja kirjjasivat keskustelut, ja toimittivat keskusteluiden kirjaukset osaksi keskusteluiden koostetta. Mukana keskusteluiden ohjaajina

oli sekä koulutettuja Erätauko-ohjaajia ja kokeneita dialogiammattilaisia, että ensimmäistä keskusteluaan ohjaavia ihmisiä. Kaikki järjestäjät ja ohjaajat saivat tehtävänsä tiiviin perehdytyksen ja kirjalliset ohjeet, jotka tukivat oman keskustelun järjestämistä.

Järjestäjien kutsuminen mukaan ja innostaminen ja sitouttaminen toimintaan on kriittinen tekijä keskustelutarjan onnistumisessa. Tämä ei hoidu pelkällä massaviestinnällä, vaan se vaatii kohdennettuja ja henkilökohtaisia yhteydenottoja ja sen kertomista, mitä osallistuminen keskustelun järjestäjän näkökulmasta tarkoittaa ja antaa. Poikkeusajan dialogeissa järjestäjiä motivoivat vapaus muokata keskustelun aihetta oman kohderyhmän tarpeisiin, mahdollisuus hyödyntää keskustelun antia yhteisön omassa toiminnassa, tieto muista mukana olevista tahoista sekä keskustelukoosteiden välittäminen valtionhallintoon. Kansallisissa dialogeissa onkin jatkossa kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, kuinka järjestäjäverkostoa rakennetaan ja kuinka mukaan lähtevät uudet keskusteluiden järjestäjät sitoutetaan toimintaan.

” Ei tarvitse olla organisaatio, voidakseen toimia järjestäjänä.”

Keskustelun järjestänyt yksityishenkilö

Operatiivinen ydinryhmä

Ydinryhmä suunnittelee ja koordinoi keskustelutarjaa, neuvottelee resursseista ja vastaa järjestelyistä, kuten tiedottamisesta, järjestäjien kutsumisesta ja innostamisesta mukaan, perehdytyksistä, materiaaleista, ilmoittautumisten ja keskustelukirjausten kokoamisesta, verkkosivuista sekä keskustelukoosteiden levittämisestä ja viestinnästä. Ryhmän toiminnassa keskeistä on tasavertainen yhteistyö, jossa mikään taho ei yksin määritä toimintatapoja tai aseta keskusteluiden agenda. On myös tärkeää tiedostaa, että

laajassa, kymmenien tai jopa satojen toimijoiden muodostamassa kokonaisuudessa operatiivista työtä on paljon ja siihen on varattava riittävästi resursseja.

Poikkeusajan dialogeissa operatiivisen ydinryhmän työ jakautui ohjausryhmälle ja operatiiviselle ryhmälle. Ohjausryhmässä toimivat tasavertaisina jäseninä DialogiAkateemia, Erätauko-säätiö, oikeusministeriö, Sitra, valtiovarainministeriö ja myöhemmin myös valtioneuvoston kanslia. Ohjausryhmä suunnitteli ja rakensi Poikkeusajan dialogien kokonaiskonseptin DialogiAkatemian ja Erätauko-säätiön dialogiosaamista hyödyntäen, neuvotteli resursseista, koordinoi keskustelutarjan etenemistä ja vastasi dialogikoosteiden levittämisestä ja viestinnästä. Operatiivisessa ryhmässä toimi DialogiAkatemian ja Erätauko-säätiön asiantuntijoita, jotka vastasivat keskustelutarjaan liittyvästä mittavasta käytännön työstä. Käytännössä ohjaus- ja operatiivista työtä tekivät osin samat henkilöt. Kansallisen dialogin mallissa voidaankin siirtyä yksinkertaisempaan rakenteeseen, jossa kaikki toimintaa ohjaavat tahot ovat mukana myös operatiivisessa työssä, jolloin työ ja resursointi jakautuu tasaisemmin ja kaikilla osallisilla säilyy tuntuma keskusteluiden järjestäjiin ja osallistujiin.

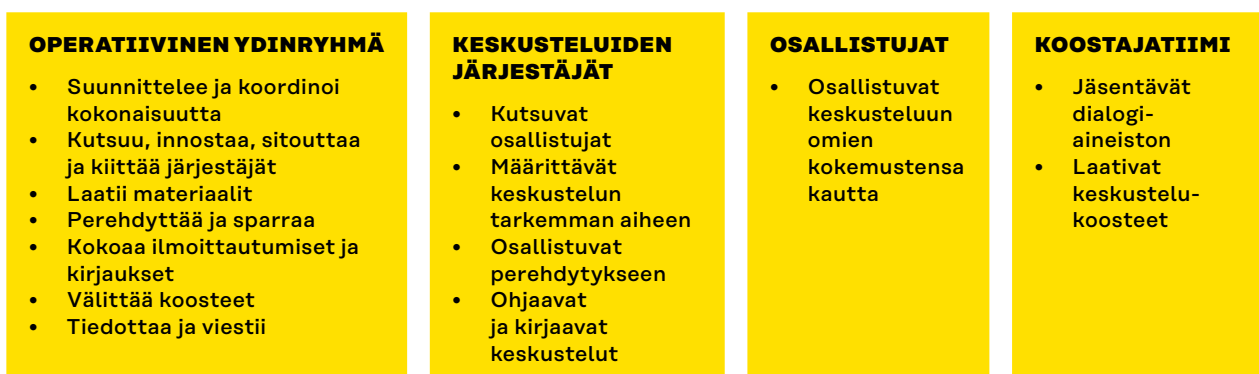
Keskusteluiden koostajat

Koostajat jäsentävät dialogeista syntyvän kirjallisen aineiston ja laativat sen pohjalta säännölliset koosteet keskusteluiden keskeisistä aiheista ja näkökulmista. Poikkeusajan dialogeissa koostajatiimissä toimi tiiviissä yhteistyössä neljä asiantuntijaa: yksi DialogiAkatemian, yksi Valtaamosta ja kaksi henkilöä valtiovarainministeriöstä. Myös keskusteluiden koostaminen vaatii työaikaa ja sen resursointiin tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Tiedon hyödyntäjät

Koosteiden välittämää dialogien antia ja niissä syntynyttä ymmärrystä voivat hyödyntää keskustelujen osallistajat ja järjestäjät omassa toiminnassaan, muut yhteisöt ja kansalaiset, viranomaiset ja valtionhallinto sekä median edustajat. Dialogin annin hyödyntämisestä järjestäjien omassa toiminnassa ja valtionhallinnossa kerrotaan myöhemmin tässä luvussa lisää.

Kuva 6: Kansallisen dialogin mallin keskeiset toimijat

KOOSTEIDEN LUKIJAT JA HYÖDYNTÄJÄT

ANNA SIDOROVA
OHJELMAJOHTAJA
CULTURA-SÄÄTIÖ

KOKEMUSTARINA

Saimme kutsun Poikkeusajan dialogeihin DialogiAkatemiasta, josta tiedusteltiin, haluaisimmeko olla mukana suunnitteilla olevassa keskusteluserjassa. Olimme tutustuneet Erätauko-keskustelumenetelmään jo sen julkaisu-vuonna.

Teemme Cultura-säätiössä työtä Suomessa asuvien venäjänkielisten kanssa ja niin heille kuin muillekin maahanmuuttajille Erätauko antaa paljon. Se mahdollistaa tasavertaista keskustelua, jota moni kaipaa.

Olimme heti valmiita kokeilemaan etädialogia, sillä olimme juuri pohtineet keinoja saada tuntumaa venäjänkielisen väestön kokemuksiin, kysymyksiin ja vointiin poikkeusajassa. Ensimmäiseen keskusteluun kutsuin tuttuja ja puolittuja keskustelemaan ja kokeilemaan, ja hyvästä kokemuksesta rohkaistuneena ehdotin mukana olleille, että voisimme järjestää lisää keskusteluja yhdessä. Niihin kutsuimme mukaan venäjänkielisiä ihmisiä muista kaupungeista ja ympäri maailmaa, sekä venäjää puhuvia äidinkieleltään suomenkielisiä ihmisiä.

Keskustelut synnyttivät tunteen yhteisöllisyydestä ja osallisuudesta. Moni osallistujista oli kokenut olevansa yksin huoliensa kanssa, mutta kokemusten jakamisen myötä virisi tunne samassa veneessä olemisesta. Tämä koski myös yhteiskuntaa laajemmin: vihdoinkin koettiin, että olemme kaikki tasavertaisina suomalaisina kohtaamassa kriisiä. Keskusteluissa poikkeusaikaa verrattiin myös muuttamiseen uuteen maahan, jolloin koko elämä mullistuu ja aiemmin itsestään selvät käytännöt eivät toimi. Tämä vertaus auttoi Suomessa syntyneitä keskustelijoita ymmärtämään paremmin maahanmuuttajia ja sitä suurta muutosta, jonka he olivat elämässään kohdanneet.

Sekä osallistujille että meille keskustelun järjestäjänä oli hyvin tärkeää, että keskustelut kirjattiin ja käännettiin, ne tulivat osaksi Poikkeusajan dialogien koosteita ja sitä kautta äänemme kuultiin. Osallistujat kokivat, että vaikuttamisen keinoja oli yleensä vähän, ja arvostivat mahdollisuutta tulla kuulluksi ja vaikuttaa omien kokemustensa kautta.

Pohdimme myös muita keinoja tutkia käsissämme olevaa rikasta ja monitahoista aineistoa. Cultura-säätiön CulturaFest-festivaali järjestettiin vuonna 2020 digitaalisena tapahtumana ja tästä syntyi kimmoke taideprojektiin, jossa pietarilainen taiteilija Natalia Yamschikova tulkitsi aineistoa sarjakuvan muodossa (https://culturafest.fi/emergency_fi/). Sarjakuvan taustavärinä on keltainen, joka symboloi venäläisessä kulttuurissa epävarmuutta. Kuvissa esiintyy monimuotoisia, olomuotoaan muuttavia hahmoja epävarmassa maailmassa, aivan kuten kriisiajassa tai maahan muuttaessa ihminen etsii itseään ja muotoaan uudelleen ympäristössään.

Aikaisemmin ajattelimme, että on aina matkustettava paikan päälle, jos haluamme käydä keskustelua. Poikkeusaika avasi silmämme siihen, että voimme kutsua etädialogeihin ihmisiä eri paikkakunnilta ja maista. Olen myös iloinen, että Poikkeusajan dialogit osoittivat jo ensimmäisenä keväänään, että hyvä vuorovaikutus verkossa on mahdollista, kun keskustelun sääntöihin ja henkeen kiinnitetään tietoisesti huomiota.

Dialogisuus vahvistuu toiminnassamme koko ajan, ja nyt koulutamme Erätauko-ohjajiksi aivan ensimmäisessä Poikkeusajan dialogissamme mukana olleita ihmisiä.”

Keskusteluiden määrä, aihe ja muoto

Poikkeusajan dialogeissa keskusteluiden lähtökohtana oli lisätä ymmärrystä siitä, millaista on elää keskellä pandemiaa, miten poikkeusaika on vaikuttanut meihin ja mitä meillä on edessä tulevaisuudessa. Poikkeusajan dialogien käynnistyessä keväällä 2020 ei ollut tiedossa, kuinka pitkään pandemia ja elämä poikkeustilassa jatkuu, joten keskustelutarjan laajuuttakaan ei voitu ennalta päättää. Lopulta keskusteluja järjestettiin 13 keskustelukierroksen ajan huhtikuusta 2020 joulukuuhun 2021, aluksi hieman tiheämmin ja loppua kohti pidemmin aikavälein. Keskustelutarjan ajallinen kesto ja keskustelujen määrä ja tiheys suunnitellaan siis joustavasti tarpeen ja tilanteen mukaan.

Keskustelutarjalla on hyvä olla yhteinen pääteema, jota järjestäjät sitten joustavasti sovittavat, sanoittavat ja tarkentavat omaa kohderyhmäänsä puhuttelevalla tavalla. Poikkeusajan dialogit lähtivät vuonna 2020 liikkeelle yhteisellä teemalla, jota järjestäjiä kannustettiin muokkaamaan omalle kohderyhmälleen mielekkääksi:

Elämä poikkeusajassa Suomessa, joka muotoutui pandemian jatkuessa muotoon Elämä koronan aikana ja tulevaisuudessa ja syksyllä 2021 kysymykseksi

Miten pitkä poikkeusaika on vaikuttanut meihin ja mitä meillä on nyt edessä?

Kohderyhmille sovitettuja keskustelun aiheita olivat esimerkiksi:

Mitä elämä poikkeusajan Suomessa on ikäihmisenä? Koululaisena? Opiskelijana? Lasten vanhempana? Työttömänä? Tietyn alan ammattilaisena? Maahanmuuttajana? Yrittäjänä? Kuntoutujana? Valtion virkamiehenä?

Kaksi kaikille yhteistä dialogien avainkysymystä olivat:

*Mistä olet juuri nyt huolissasi?
Mikä luo toivoa ja luottamusta tässä hetkessä?*

Osalla keskustelukierroksista painotettiin erityisesti työhön, yhteisöllisyyteen, oikeudenmukaisuuteen, ekologiseen kestävytyteen ja tulevaisuuteen liittyviä näkökulmia.

Keskustelujen toteutustavaksi kansallisen dialogin mallissa suositellaan Erätauko-menetelmää. Erätauko on dialoginen toimintamalli rakentavan keskustelun käynnistämiseen ja ohjaamiseen ja sen työkalut ovat avoimesti kaikkien saatavilla: <https://www.eratauko.fi>.

RAKENTAVAN KESKUSTELUN PELISÄÄNNÖT – ERÄTAUKO

- 1. Kuuntele** toisia, älä keskeytä tai käynnistä sivukeskusteluja.
- 2. Liity** toisten puheeseen ja käytä arkikieltä.
- 3. Kerro** omasta kokemuksesta.
- 4. Puhuttele** muita suoraan ja kysy heidän näkemyksiään.
- 5. Ole läsnä ja kunnioita** toisia sekä keskustelun luottamuksellisuutta.
- 6. Etsi ja kokoa.** Työstä rohkeasti esiin tulevia ristiriitoja ja etsi piiloon jääneitä asioita.

www.eratauko.fi

” Osallistajat puhuivat aktiivisesti ja henkilökohtaisesti, kuuntelivat toisiaan ja liittyivät toistensa puheisiin hyvin luontevalla ja arvostavalla tavalla. He myös kyselivät toisiltaan ja toivat keskusteluun uusia teemoja.”

Keskustelun järjestäjä

Erätauko-keskustelussa noudatetaan rakentavan keskustelun pelisääntöjä, jotka turvaavat keskustelun tasavertaisuuden. Erätauko-keskustelulla on aina ohjaaja, joka huolehtii pelisääntöjen noudattamisesta, keskustelun etenemisestä ja oivallusten kokoamisesta.

Keskustelun järjestäjä voi halutessaan käyttää myös jotakin muuta itselleen ja kohderyhmälleen sopivaa tai tuttua dialogimenetelmää. Keskustelut voidaan toteuttaa tilanteen mukaan joko kasvokkaisina keskusteluina tai etäkeskusteluina. Lähi- ja etäosallistumisen yhdistäminen samaan keskusteluun (eli hybridikeskustelu) on ohjaajan näkökulmasta haastavaa, joten sen käyttöä kannattaa harkita tarkkaan.

Keskusteluiden päivämäärien on syytä olla hyvissä ajoin selvillä, jotta järjestäjillä on riittävästi aikaa perehtyä dialogiin ja tavoittaa mahdolliset osallistujat. Lähikeskustelulle varataan sopiva tila ja tarvittaessa pientä virvoketta. Etäkeskustelun järjestäjän taas on jo ennakkoon hyvä kokeilla käytettävää tekniikkaa ja verkkoalustaa, jotta yllätyksiltä vältytään itse keskustelutilanteessa. Tarvittaessa tämä mahdollisuus on hyvä tarjota osallistujillekin.

Lisävinkkejä pelisääntöjen sanoittamiseen

www.eratauko.fi/tyokalu/rakentavan-keskustelun-pelisaannot

” Varmista, että verkkoyhteys toimii.”

Keskustelun järjestäjä

Lisävinkkejä etäkeskusteluun valmistautumiseen:

www.eratauko.fi/tyokalu/etatauko-valmistautuminen-etakeskusteluun/

Lisävinkkejä sopivan tilan valintaan:

www.eratauko.fi/tyokalu/tila-ja-kaytan-non-asiat/

Osallistujien kutsuminen

Keskustelutarja antaa puitteet keskustelun aihepiirille ja ajankohdalle. Keskustelun järjestäjä päättää kuitenkin oman keskustelunsa tarkemman aiheen ja näkökulman, toteutustavan ja tarkan ajankohdan sekä kutsuu osallistujat. Keskustelun kohderyhmä muodostuu niistä ihmisistä, joiden kanssa halutaan syventää ymmärrystä keskustelun aiheesta. Yksittäisen keskustelun osallistujajoukko voi koostua hyvinkin erilaisista ja toisiaan tuntemattomista ihmisistä tai se voi esimerkiksi olla tuttu työtiimi tai harrastusporukka. Yhdessä etädialogissa osallistujia on yleensä kolmesta kymmeneen, lähidialogissa ryhmä voi olla hieman suurempikin.

Hyvä kutsu dialogiin on selkeä, ymmärrettävä ja keskusteluun innostava. Jo kutsussa voi esittää aiheeseen virittäviä kysymyksiä, jotka saavat keskustelijat kiinnostumaan ja pohtimaan omaa suhdettaan aiheeseen. On tärkeää myös viestiä kutsussa, että juuri kutsun vastaanottavan henkilön kokemukset ovat tärkeitä yhteisen ymmärryksen rakentamisessa. Kutsussa on myös hyvä kertoa keskusteluista tehtävästä koosteesta sekä siitä, jos kyseisen keskustelun tuottamaa ymmärrystä käytetään muissa yhteyksissä (esimerkiksi kehittämistyössä, päätöksente-

” Käytimme osin kohdennettua markkinointia, kutsuimme jäsenjärjestöjemme edustajia mukaan henkilökohtaisilla kutsuilla.”

Keskustelun järjestäjä

ossa, tai tutkimustyössä). Keskustelun annin hyödyntäminen mahdollisimman laajasti on luonnollisesti suositeltavaa!

Järjestäjät tuntevat itse parhaiten ne kanavat, joissa heidän kohderyhmänsä tavoitetaan parhaiten. Henkilökohtainen kutsu on usein tehokkain, mutta vieraita tai oman elinpiirin ulkopuolisia ihmisiä sillä on vaikeampi tavoittaa. Poikkeusajan dialogeissa kaikille avoimet keskustelut lisättiin tapahtumasivulle, josta ne oli helppo löytää kootusti.

Ilmoittautumiset voi ottaa vastaan ilmoittautumislinkillä, sähköpostitse, puhelimitse tai henkilökohtaisesti. Ilmoittautumisilla on hyvä olla määräaika, jolloin järjestäjät voi tarvittaessa kutsua lisää osallistujia. Ilmoittautuneille lähetetään vahvistusviesti ja ohjeet dialogiin liittymiseksi. Vaikka osallistujat olisivat järjestäjälle tuttuja, esimerkiksi saman työyhteisön jäseniä, niin kutsumiseen ja ohjeistukseen kannattaa silti kiinnittää huomiota. Jo kutsusta välittyvä tunnelma voi virittää tasavertaiseen ja kuuntelemaan keskusteluun.

Lisävinkkejä kutsumiseen:

www.eratauko.fi/tyokalu/kutsuminen-keskusteluun

Perehdytys dialogiin

Keskeinen osa kansallisen dialogin mallia on keskusteluiden järjestäjille ja ohjaajille tarjottu perehdytys dialogin ohjaamiseen. Poikkeusajan dialogeissa keskustelun järjestäjille tarjottiin Erätauko-säätiön ja DialogiAkatemian toteuttama yhteinen perehdytys sekä DialogiAkatemian järjestämää pienryhmäsparrausta dialogin ohjaamiseen. Kaikki tuki ja perehdytys oli keskustelun järjestäjille ilmaista.

Yhteinen perehdytys (2h) järjestettiin kaikille kunkin keskustelukierroksen järjestäjille, jonka jälkeen järjestäjillä oli halutessaan mahdollisuus räätälöityyn sparraukseen pienryhmissä. Perehdytyksen ja sparrauksen käytännönläheisyys sai keskustelun järjestäjiltä paljon kiitosta. Tämän lisäksi järjestäjät saivat kirjallisen tukimateriaalin keskusteluiden järjestämiseen.

Poikkeusajan dialogien kirjallinen tukimateriaali sisälsi:

- järjestäjän infopaketin ohjeineen ja materiaaleineen
- keskustelun kutsupohjan teksteineen ja ehdotuksen kutsutavoista ja aikataulusta
- Erätauko-keskustelun kaavan, eli dialogin käsikirjoituksen, josta löytyy keskustelun ohjaamiseen tarvittava ohjeistus ja esimerkkisanoituksia keskustelun avaamiseen, pelisääntöihin, virittäytymiseen, syventämiseen, oivallusten keräämiseen ja keskustelun päättämiseen
- tarjolla on myös runsaasti syventävää materiaalia, kuten dialogin ohjaamisessa tukena toimivat Erätauon keskustelukortit (<https://www.eratauko.fi/tyokalu/keskustelun-ohjauskortit>), muut Erätauon työkalut (www.eratauko.fi), rakentavan keskustelun pelisäännöt (<https://www.eratauko.fi/tyokalu/rakentavan-keskustelun-pelisaannot>) sekä dialogin etäfasilitointiin liittyviä ohjeita (<https://www.sitra.fi/blogit/etadialogeissa-on-tekniikan-sijaan-kyse-vuorovaikutuksesta/> ja <https://dialogiakatemia.fi/2020/04/14/dialogin-etafasilitointi>).

Lisävinkkejä keskustelun eri vaiheisiin:

www.eratauko.fi/tyokalu/keskustelun-vaiheet-ja-tavoitteet

Lisävinkkejä dialogiin**valmistautumiseen:**

www.eratauko.fi/tyokalu/dialogiin-valmistautuminen

”Ohjeet ovat hyvät, ja niihin on turvallista nojautua. Rakenne palvelee dialogin etenemistä.”

Keskustelun järjestäjä

ERÄTAUKO-KESKUSTELUN KAAVA

1. Tervetuloa, esittäytyminen
2. Rakentavan keskustelun pelisäännöt
3. Aiheeseen virittävä alkujuttu
4. Pariporina tai oma pohdinta
5. Yhteinen keskustelu
6. Keskustelun syventäminen
7. (Pariporina tai oma pohdinta)
8. (Yhteinen keskustelu)
9. Omien oivallusten kirjoittaminen
10. Omien oivallusten jakaminen muiden kanssa
11. Miten eteenpäin?
12. Kiitokset

www.eratauko.fi

TEEMU MIETTINEN
TALOUS- JA HENKILÖSTÖPÄÄLLIKKÖ
TOIMIHENKILÖLIITTO ERTO

KOKEMUSTARINA

Osallistuin vuonna 2019 Erätauko-ohjaajakoulutukseen ja pohdin samalla dialogin roolia ammattiliittojen toiminnassa. Aikomukseni oli käynnistellä vuoden 2020 aikana dialogeja liittomme jäsenille ja henkilökunnalle, mutta suunnitelmani tyssäsivät koronaan. Juuri silloin kutsu Poikkeusajan dialogeihin ilmestyi sähköpostiini. Lähdin mukaan järjestämään jäsenillemme keskusteluja poikkeusajan työelämäteemoista.

Ensitöikseni osallistuin Poikkeusajan dialogien perehdytykseen ja pyrin sitä kautta hahmottamaan, mitä dialogit voisivat jäsenillemme antaa ja mitä minulta keskustelun ohjaajana odotetaan. Sain kuulla, millaisia keskusteluja muut suunnittelivat ja omatkin dialogini alkoivat hahmottua. Pidän siitä, että saan tekemiseeni rakennetta, ja sitä tarjosivat perehdytyksessä saadut ohjeet, keskustelukaava ja esimerkkisanoitukset. Pyrin noudattamaan keskustelukaavaa ja suunnittelemaan aikataulun mahdollisimman tarkkaan. Selkeä rakenne tukee, kun liikkuu itselle uudella alueella.

Ohjasin ensimmäisen dialogini kotona sohvapöydän ääressä. Dialogin osallistujat olivat jäseniämme ja keskustelun aiheena olivat lomautukset ja niiden herättämät tunteet. Odotin, että saan kyllä muutaman jäsenen paikalle ja tiesin aiheen koskettavan keskustelijoita, sillä moni oli lomautusuhan alla ensimmäistä kertaa elämässään. Minulla oli jo käsitystä Erätauko-menetelmästä ja olen elämänasenteeltani keskusteleva. Silti tuntui, että lähdin aika horjuen kohti ensimmäistä dialogiani ja vasta jälkepäin huomasin istuneeni koko kaksituntisen jännityksen vuoksi huonossa asennossa.

Dialogin ohjaaminen oli täyteläinen kokemus ja keskustelu oli tunnetta täynnä. Siinä itkettiin ja naurettiin, sillä kaikille oli epäselvää, mitä kunkin työpaikalle ja elämälle poikkeusajassa tapahtuu. Myöhemmin ohjaamiini Poikkeusajan dialogeihin valikoituivat luontevasti aiheiksi etättyö ja työssä jaksaminen. Siirryin toimistolle ohjaamaan ja yritin erityisesti tsempata pelisääntöjen sanoittamisessa, jossa takeltelin ensimmäisellä kerralla. Kokemuksen karttuessa opin, että menetelmän tullessa tutummaksi voin myös ottaa enemmän vapauksia ohjaajana. Dialogi on tila, ei vain menetelmä.

Dialogien ohjaaminen on opettanut minua hidastamaan omaa ajatteluani ja pysähtymään. Poikkeusaika pyörytti epävarmuuden käyntiin, ja ajatukset lähtivät kieppumaan välillä liiankin vauhdilla. Dialogit käänsivät tätä kerää toiseen suuntaan: voimme yhdessä hidastaa ja pysähtyä toistemme ja tärkeiden asioiden äärelle. Dialogeissa aistin myös empatian vahvistumista, sekä itsessäni että toisissa. Erilaisiin kokemuksiin suhtauduttiin myötätuntoisesti.

Dialogissa on paljon sellaista opittavaa, joka voi olla alkuun outoa ja vierasta, mutta johon rohkaistuminen on sitäkin tärkeämpää. Tämä koskee myös työyhteisöämme. Ammattiliittona roolimme yhteiskunnassa on väistämättömässä muutoksessa. Jos emme halua jäädä historian jalkoihin, meidän on aktiivisesti löydettävä tapoja toimia uusilla tavoilla. Dialogilla on siinä tärkeä rooli. Hetkestä, jossa huterasti haparoin kohti ensimmäistä Poikkeusajan dialogien jäsenkohtaamista, olemme nyt matkalla kohti liittyöyhteisömme laajempaa aktivoitumista dialogiin.”

Keskustelujen kirjaaminen

Tärkeä osa kansallisen dialogin mallia sekä osallistujien kokemusta osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta on keskusteluiden keskeisten teemojen, näkökulmien ja oivallusten kirjaaminen. Siksi keskusteluissa on tärkeää olla kirjuri. Kirjurin tehtävänä on kirjata ylös yhdessä sovitulla tavalla keskustelujen sisältöä, ilman omaa tulkintaa. Kaikki kirjaukset tehdään anonyymisti siten, ettei kukaan yksittäinen henkilö ole niistä tunnistettavissa.

Poikkeusajan dialogeissa osallistujille tarjottiin seuraava valmis sanoitus kirjaamisesta:

” Poikkeusajan dialogit on valtakunnallinen keskustelutarja, jossa rakennetaan kooste kansalaisten kokemuksista poikkeusoloissa. Keskustelujen kirjauksia käytetään tutkimusaineistona ja dialogeista tehtyjä yhteenvedoja voidaan hyödyntää eri tavoin valtion ja kuntien hallinnossa sekä kansalaisyhteiskunnan toimijoiden työn tukena. Kenenkään henkilöllisyys ei tule käymään ilmi kirjauksista ja yhteenvedoista. Tutkimuksessa noudatetaan tutkimuksen eettisiä säännöstöjä.”

Keskustelevalle ryhmälle on myös mahdollisuus valita, ettei heidän oivalluksiaan ja näkökulmiaan käytetä kaikista dialogeista yhteisesti laadittavissa koosteissa. Näin

valitsi Poikkeusajan dialogeissa vain harva ryhmä, ja usein osallistajat nimenomaan toivoivat kokemustensa tulevan kuulluksi ja välitetyksi eteenpäin. Mahdollisuus olla jakamatta aineistoa koosteisiin on kuitenkin tärkeä esimerkiksi tilanteissa, joissa keskustelun aihe on sensitiivinen tai ryhmä ei muusta syystä koe jakamista luontevaksi.

Poikkeusajan dialogeissa keskustelun kirjaukset, eli esille nousseet keskeiset teemat, näkökulmat ja oivallukset, toimitettiin mahdollisimman pian dialogin jälkeen verkkolomakkeella Erätauko-säätiöön. Verkkolomakkeessa kysyttiin seuraavia tietoja:

- Keskustelun osallistujamäärä
- Arvio siitä, kuinka moni osallistujista ei yleensä osallistu yhteiskunnalliseen keskusteluun
- Keskustelun paikkakunta
- Keskustelun tarkka aihe
- Mitä kautta kuulit Poikkeusajan dialogeista?
- Muistiinpanot keskustelun sisällöstä
- Keskeiset oivallukset
- Saako oivalluksia jakaa viestinnässä?
- Mikä onnistui keskustelussa ja sen järjestämisessä?
- Mikä oli haasteellista keskustelussa ja sen järjestämisessä?
- Millaista palautetta sait osallistujilta?
- Miten tukimateriaalia voisi kehittää?

Keskustelujen koostaminen ja tiedon hyödyntäminen

Keskustelukoosteet

Keskustelujen järjestäjien toimittamat kirjaukset dialogeista muodostavat Poikkeusajan dialogien aineiston, josta laadittiin ja julkaistiin jokaisella kolmellatoista keskustelukierroksella oma koosteensa. Yksittäiset dialogikierroksen koosteet toimivat ajankohtaisina tilannekatsauksina pandemian edetessä. Tämän lisäksi vuoden 2020 keskusteluista laadittiin kaikki kyseisen vuoden keskustelut kattava kooste (Ks. <https://www.eratauko.fi/poikkeusajan-dialogit-2020>).

Aineistoa tarkastellaan kokonaisvaltaisesti myös tämän julkaisun ensimmäisessä osassa.

Työskentelin itse Poikkeusajan dialogien koosteet laatineessa neljän hengen koostajatiimissä, jossa yhdistyi kokemus laadullisesta analyysistä, dialogista ja valtionhallinnosta. Tiimimme perehtyi kunkin keskustelukierroksen aineistoon heti tuoreeltaan, jäseni sen laadullisin menetelmin ja laati analyysin pohjalta kirjallisen koosteen, joka kuvasi kansalaisten tunteja ja kokemuksia kussakin ajanhetkessä. Erityisen huomion kohteena olivat samaan aikaan se, mikä muuttuu ajassa, ja toisaalta erilaisten ihmisryhmien kokemukset kussakin hetkessä. Työtapamme oli dialoginen, eli lähestyimme aineistoa ja rakensimme sen pohjalta koosteiden keskeiset jäsennykset moninäkökulmaisen keskustelun kautta. Näin pyrimme turvaamaan keskusteluissa esille nousevien asioiden ja näkökulmien tasavertaisuuden sekä vaalimaan myös koosteissa dialogien henkeä.

Keskustelijoiden osallistujille oli tärkeää, että heidän kokemuksensa kuullaan ja välitetään eteenpäin. Tämä onkin keskeinen ulottuvuus dialogien synnyttämässä osallisuuden kokemuksessa: yksittäisten kansalaisten tunnot ja ajatukset nousevat koosteiden

kautta osaksi isompaa yhteiskunnallista kuvaa.

”Kiitos siitä, että on tällainen dialogi ja me pystymme vaikuttamaan.”

Osallistuja

”Tärkeää, että asiat menevät eteenpäin valtakunnalliseen tietoon, eli jakamisen lisäksi myös asiapuoli oli todella tärkeä.”

Osallistuja

”Loistavat koonnit ja niiden välittäminen eteenpäin ovat erityisen hyviä, luovat omalta osaltaan uskoa siihen, että osallistujia ja eri kohderyhmiä halutaan kuulla ja heidän kokemuksillaan on arvoa.”

Keskustelun

järjestäjä järjestökentällä

Keskustelukoosteisiin kiteytynyttä, dialogeissa syntynyttä ymmärrystä ihmisten pandemiakokemuksista hyödynnettiin lukuisin tavoin. Kustakin keskustelukierroksesta laaditut dialogikoosteet julkaistiin kaikkien avoimeen käyttöön ja niistä viestitettiin lehdistötiedotteissa, uutiskirjeissä ja artikkeleissa. Keskusteluiden järjestäjiä kannustettiin käyttämään omien dialogiensä antia hyödyksi omassa toiminnassaan. Esimerkkejä keskusteluiden järjestäjien kokemuksista ja dialogien annin hyödyntämisestä kuvataan heidän omissa kanavissaan muun muassa seuraavin esimerkein:

- **Taiteilija Natalia Yamschikova** loi Cultura-säätiön Suomen venäjänkielisille asukkailla järjestämistä Poikkeusajan dialogeista Instagram-sarjakuvan (https://culturafest.fi/emergency_fi) osana vuoden 2020 CulturaFestiä.
- **Maaseudun sivistysliitto** (<https://www.eratauko.fi/poikkeusaika-msl>) kertoo suomalaisen ruoantuotantoon ja monipaikkaiseen elämään liittyvistä keskusteluistaan.
- **Pesäpuu ry:n** (<https://pesapuu.fi/2020/11/poikkeusajan-dialogi>) dialogissa keskusteltiin haavoittavissa olosuhteissa elävien lasten ja nuorten elämästä nyt ja tulevaisuudessa.
- **Suomen Nuorisoseurojen** (<https://nuorisoseurat.fi/millaista-on-poikkeusajan-arki-harrastajalle-tai-harrastustoiminnan-jarjestajalle>) keskustelussa pohdittiin poikkeusajan arkea harrastajien ja harrastustoiminnan järjestäjien näkökulmasta.
- **Laurea** (<https://journal.laurea.fi/elamaa-poikkeusaikana-rikosseuraamusasiakkaana-ja-rikosseuraamusasiakkaan-laheisena/#88d3cb68>) kuvaa kolmea Poikkeusajan dialogiaan, joissa mukana oli rikosseuraamusalan kokemusasiiantuntijoita ja työnteekijöitä, rikosseuraamusasiakkaiden läheisiä sekä kunnanvaltuutettuja.
- **Opintokeskus Sivis** (<https://www.soste.fi/blogikirjoitus/tasapainoilua-huolen-ja-toiveikkuuden-valilla-mita-opintokeskus-siviksessa-opittiin-poikkeusajan-dialogeissa-jarjestojen-koronakevaasta>) pohtii, mitä Siviksessä opittiin järjestöjen ensimmäisestä koronakeväästä.

Poikkeusajan dialogien merkitys valtionhallinnossa

Valtionhallinnossa Poikkeusajan dialogeilla ja niiden keskustelukoosteilla oli suuri merkitys. Vastaavaa, eri ihmisryhmien kokemuksiin perustuvaa tietoa kansalaisten

tunnoista ja yhteiskunnan tilasta ei olisi voitu tuottaa muilla tavoin. Verrattuna esimerkiksi kyselytutkimuksiin dialogeissa tuotettu aineisto oli rikasta ja syvää ja mukaan tavoitettiin kansalaisjärjestöjen ja muiden yhteisöjen kautta erilaisia ihmisiä ja ihmisryhmiä. Erityisen tärkeää oli, että dialogeissa esille nousivat ihmisten omista yhteisöissään itse tärkeiksi kokemat asiat ja keskustelunaiheet. Poikkeusajan dialogeissa keskusteluja käytiin 13 kierroksen ajan, mikä osoitti, että kokonaisvaltaisen ymmärryksen saavuttamiseksi tärkeiden asioiden parissa pitää malttaa viipyä riittävän pitkään.

Keskustelukoosteet tarjosivat myös arvokasta aineistoa hallinnon kehittämiseen. Englanniksi käännettyjä keskustelukoosteita käytettiin aineistona Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD:n luottamusarvioinnissa (OECD 2021: Drivers of Trust in Public Institutions in Finland: <https://www.oecd.org/publications/drivers-of-trust-in-public-institutions-in-finland-52600c9e-en.htm>), joka koski kansalaisten luottamusta hallintoon Suomessa. Koosteet toimivat yhtenä aineistona toimille, joita OECD suositteli luottamuksen vahvistamiseksi, ja joiden parissa valtionhallinnossa nyt työskennellään. Koosteita hyödynnettiin tausta-aineistona myös kahdessa muussa OECD:n arvioinnissa.

Keskustelukoosteet toimivat tausta-aineistona myös pandemian kansallisessa koordinoinnissa, korona-exit-suunnittelussa ja ne välitettiin kuntiin ja valtionhallinnon korkeimpaan johtoon. Lisäksi ne toivat näkökulmia digiarkeen ja -kehitykseen. Koosteiden englanninkielisiä käännöksiä on hyödynnetty kansainvälisessä yhteistyössä vastaamaan kiinnostukseen kansallisen dialogin konseptista ja suomalaisten kokemuksista pandemiasta selviämässä.

Poikkeusajan dialogit ovat myös vauhdittaneet valtionhallinnon sisäistä dialogisuuden ja dialogisten rakenteiden kehittämistä. Keskustelukoosteet toimivat aineistona joulukuussa 2020 ilmestyneessä avoimen

hallinnon strategiassa, jonka laadinnassa korostuivat dialogien teemoista erityisesti kaikkien osallisuus, yhteisöllisyys, heikoimmissa yhteiskunnallisissa asemissa olevien kokemukset, hallinnon toiminnan ymmärrettävyys ja viestinnän selkeys. Myös dialogisuuden ja dialogin käytön edistäminen nousi dialogikokemusten myötä tärkeäksi osaksi avoimen hallinnon strategiaa. Tähän lukeutuu Poikkeusajan dialogien mallin mukainen yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja muiden mukana olleiden organisaatioiden ja toimijoiden kanssa, sillä juuri he tavoittavat yhteiskunnan heikoimmissa asemissa olevan ja heidän hätänsä.

Poikkeusajan dialogit ja kansallisen dialogin malli onkin elävä osoitus siitä, miten tärkeää yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja muiden kumppanien kanssa on. Hallinnon on yksin mahdotonta tavoittaa erilaisia ihmisiä mukaan keskustelemaan, mutta kumppanien kautta ja kansallisen dialogin keskustelutarjan puitteissa se tapahtuu luontevasti. Parhaimmillaan yhteistyö on hyvin ketterää, mutta samaan aikaan on huomioitava se panostus ja resurssit, jotka osallistujat ja kumppanit yhteiseen ponnistukseen tuovat.

Valtionhallinnossa Poikkeusajan dialogeja ja kansallisen dialogin mallia pidetään merkittävänä julkisen sektorin innovaationa. Dialogien verkostoihin ja yhteistyöhön perustuva toimintatapa ja niiden tuottama ymmärrys sitä, miltä kansalaisista tuntuu ja millaiset asiat nousevat keskusteluun, korostaa osallisuuden merkitystä kriittisenä yhteiskunnallisena kysymyksenä. Dialogit katsovat yhtä aikaa taakse- ja eteenpäin, ihmisten kokemuksiin ja tulevaisuuteen, ja synnyttävät siksi myös ennakoivaa tietoa.

Poikkeusajan dialogit myös vahvistivat mukana olleiden virkahenkilöiden työn merkityksellisyyttä. Dialogikoosteissa kansalainen ei näyttäydy vain erilaisten yhteiskunnan palveluiden käyttäjänä, vaan tulee läsnäolevaksi ihmisenä. Koosteet toivat kansalaiset tuntoineen ja huolineen lähelle, ja niistä välittyneet ihmisten kokemukset liikuttivat,

koskettivat ja ilahduttivat. Tämä vahvisti julkisella sektorilla tehtävän työn eetosta ja konkretisoi, keiden hyväksi työtä pohjimmitaan tehdään. Raskaassa kriisiajassa tuntui erityisen tärkeältä voida työskennellä kansalaisten yhteisen hyvän eteen ja vahvistaa heidän hyvinvointiaan tulevaisuudessa.

Kyky kuunnella ja kuvitella dialogeissa hahmottuvia ihmisten erilaisia elämäntilanteita ja arkitodellisuksia on arvokasta valtionhallinnon työssä ja erilaisten päätösten vaikutusten ennakoinnissa. Parhaimmillaan laajan ja heterogeenisen kansalaisjoukon kokemukset tavoittavat keskustelukoosteet voivatkin vahvistaa hallinnon, viranomaisten ja päätöksentekijöiden yhteyttä ihmisten kokemusmaailmoihin ja vahvistaa näin uudenlaista vuoropuhelua kansalaisten ja hallinnon välillä.

” Poikkeusaikojen dialogit ovat olleet meille valtiovarainministeriössä erittäin arvokkaita. Olemme niiden kautta saaneet arvokasta kokemusta dialogista sekä tärkeää tietoa muun muassa covid-19-valmiustyöhön, hallintopoliittikan ohjaukseen ja OECD:n luottamusarviointiin.”

**Finanssineuvokset Katju Holkeri ja Johanna Nurmi
valtiovarainministeröstä**

Onnistumisen edellytykset ja mallin soveltaminen

Onnistumisen kulmakivet

Poikkeusajan dialogeissa onnistuttiin siinä, mikä voi hierarkkisemmassa ja heikomman luottamuksen yhteiskunnassa tuntua mahdolliselta: erilaisten toimijoiden yhteistyössä, jossa kansalaisyhteiskunta ja valtionhallinto toimivat tasavertaisina kumppaneina osallisuuden ja paremman ymmärryksen rakentamisessa. Kevään 2020 kriisitilanne toimi katalyyttinä ennakkoluulottomalle tekemiselle, ja keskustelutarjaan onnistuttiin luomaan osallisuutta tukeva rakenne: kuka vain voi järjestää omassa yhteisössään tai omalle kohderyhmälleen keskustelun, ja näin käsitellä ja tehdä näkyväksi yhteisönsä ajatuksia ja tunteita. Yksittäinen kansalainen voi tulla matalalla kynnyksellä mukaan keskusteluun, jonka dialoginen menetelmä mahdollistaa kokemuksen kuulluksi tulemisesta. Keskustelukoosteet puolestaan nostavat keskusteluissa syntyneen ymmärryksen osaksi isoa yhteiskunnallista kuvaa.

Kokonaisuudessa eri rooleissa mukana olleet toimijat tunnistavat Poikkeusajan dialogeista neljä onnistumisen mahdollistava tekijää: *avoimuuden, luottamuksen, yhteisomistajuuden ja armollisuuden.*

Poikkeusajan dialogien toiminta oli alusta asti avointa ja läpinäkyvää. Kuka tahansa sai tulla mukaan matalalla kynnyksellä, ja osallistumisen peruserätykset olivat selkeitä ja kaikille samat. Mikään yksittäinen taho ei sanellut keskusteluiden agendaa tai asettanut tiukkoja vaateita keskusteluille, vaan liikkeelle lähdettiin hyvin avoimin kehyksin: mitä ihmisille tässä ajassa kuuluu, mikä heitä huolestaa ja mikä luo toivoa. Näin keskusteluiden sisältöjä määrittivät osallistu-

jien kokemukset, eivätkä ennalta määritetyt agendat tai kysymykset.

Keskusteluiden selkärankana toiminut Erätauko-menetelmä on avoimesti yhteiskennitetty menetelmä, joka on materiaaleineen kaikkien saatavilla ja käytettävissä. Myös keskusteluista laaditut koosteet olivat kaikille avoimesti saatavilla. Avoimuus takasi jo ennakkoon tehokkaasti mahdollisia epäluuloja, ja loi pohjaa luottamuksen syntymiselle osallisten välillä.

Toinen onnistumisen avain olikin monisuuntainen, osin myös aiempiin verkostoihin ja yhteistyöhön perustuva luottamus. Ohjausryhmässä toimivat tahot luottivat toisiinsa ja tasavertaiseen yhteistyöhön. Keskustelujen järjestäjät taas luottivat heidän tavoittaneisiin ja koolle kutsuneisiin, osin heille jo aiemmin tuttuihin toimijoihin Erätauko-säätiöön ja DialogiAkatemiaan. Osallistujat uskalsivat tulla mukaan keskusteluihin, sillä he puolestaan luottivat keskusteluita järjestäneisiin organisaatioihin ja ihmisiin. Erityisen tärkeää tämä oli erilaisten haavoittuvassa asemassa olevien keskustelijoiden kohdalla, jotka tulivat keskusteluihin mukaan itsellensä tutujen järjestöjen kautta. Pienikin särö näissä luottamuksen ketjuissa olisi vaikeuttanut kokonaisuuden toteuttamista.

Yhtä lailla merkittävää oli luottamus Poikkeusajan dialogien toimintatapaan, eli Erätauko-dialogiin. Erätauon konsepti on selkeä ja helppo ottaa haltuun, ja sen tueksi on toimivat materiaalit. Erätauko on jo aiemmin tutustuneet järjestäjät ja keskustelijat saattoivat luottaa siihen, että rakentavan keskustelun pelisäännöt takaavat tietynlaisen keskustelun. Yksittäinen osallistuja puolestaan saattoi luottaa siihen, että jokainen saa keskustelussa puheenvuoron ja kukaan ei

hyökkää kimppuun, vaikka olisikin eri mieltä. Aiemmat ja Poikkeusajan dialogien keskustelukokemukset vahvistivat keskustelijoiden ja järjestäjien luottamusta myös siihen, että on mielekästä ottaa aikaa ja vain istua yhdessä alas keskustelemaan, ilman turhia kikkailuja.

Myös keskusteluista tehdyt koosteet lisäsivät luottamusta prosessiin. Keskustelijoiden oli mahdollista nähdä, millä tavalla dialogeissa syntynyttä ymmärrystä kuvattiin. Koosteissa ei pyritty silottelemaan mitään, vaan erilaiset äänet ja näkökulmat saivat olla läsnä yhtä aikaa. Erilaisten näkökulmien tasavertainen huomioiminen loi tunnetta kuulluksi tulemisesta. Yleinen luottamus hallintoon puolestaan näkyi siinä, että keskustelujen kirjaaminen, koostaminen ja välittäminen esimerkiksi valtionhallintoon ei herättänyt osallistujissa epäilyjä tai ihmetystä. Enemminkin koettiin, että on tärkeää saada tätä kautta ihmisten aitoja kokemuksia välitettyä eteenpäin.

Avoimuus ja luottamus mahdollistivat sen, että Poikkeusajan dialogien omistajuus oli hajautettu kaikille toiminnassa mukana oleville osapuolille, ja kokemukset yhteisomistajuudesta läpäisivät kokonaisuuden eri tasot. Ohjausryhmässä kukaan toimijoista ei omistanut Poikkeusajan dialogeja yksin, vaan kyseessä oli yhteisponnistus. Järjestäjät eivät kokeneet järjestävänsä keskusteluja ohjausryhmälle tai sen tilauksesta, vaan ennen kaikkea itselleen, sidosryhmilleen ja yhteiskunnan hyödyksi. Osa yhteisomistajuutta oli kaikkien vapaaseen käyttöön tarkoitettu Erätauko-menetelmä. Menetelmä itsessään ei ohjannut keskustelua mihinkään tiettyyn suuntaan, vaan keskusteluiden sisältö rakentui osallistujien ehdoilla. Yksittäisen keskustelun tasolla jokaisella keskustelijalla oli oma osuutensa, sillä ketään ei pakotettu ratkaisuun tai yksimielisyyteen.

Tärkeäksi koettiin myös keskusteluiden armollinen henki. Mukaan tultiin ihmisinä, jotka puhuvat omista kokemuksistaan, eikä niinkään roolissa, johon kohdistuisi painavia odotuksia. Kenenkään ei tarvinnut suorittaa

mitään, ei edes dialogia, sillä keskeistä oli läsnäolo ja kuuntelu. Keskustelun järjestämiseen oli tarjolla tukea, eikä kaikkea tarvinnut osata etukäteen. Perekötyksissä korostettiin sallivuutta, oppimista ja yhteispelejä: dialogissa kukaan, edes ohjaaja, ei kannattele keskustelua yksin. Jotkut arvelivat, että yhteisen epävarmuuden äärellä poikkeusaika on tuonut rohkeutta moneen asiaan, ja siksi tätäkin uutta haastetta oltiin valmiita kokeilemaan. Hienoa oli huomata, että mukana olemisen kasvatti rohkeutta muissakin asioissa, ja toi varmuutta kohdata itselle aivan vieraita ihmisiä.

Mallin soveltaminen ja skaalaaminen

Poikkeusajan dialogit oli valtakunnallinen, koko Suomen kattava keskustelutarja, josta juontuu nimitys *kansallisen dialogin malli*. Mallia on kuitenkin täysin mahdollista ja suositeltavaakin hyödyntää myös kohdenne- tummin, esimerkiksi alueellisen kehittämisen tukena, tai laajentaa esimerkiksi kansainväliseksi keskustelutarjaksi.

Paikallisessa mittakaavassa malli voi toteutua yhteisen teeman ympärille rakentuvista dialogisista keskusteluista, joiden anti koostetaan sidosryhmien käyttöön. Tällöin tarvitaan keskusteluita koordinoiva ja niistä viestivä taho, keskusteluiden järjestäjiä ja ohjaajia, mahdollisimman laaja joukko osallistujia, sekä keskusteluiden annin yhteen kokoaminen. Esimerkin kohdenne- tusta, tietylle sektorille sijoittuvasta toteutuksesta tarjoaa Pesäpuu ry:n organisoimat *Sijaishuollon juhlapäivien dialogit* (<https://pesapuu.fi/careday>), joissa lastensuojelun sijaishuollon onnistumisista ja tulevaisuudesta käytiin sijaishuollon juhlapäivän viikolla eri toimijoiden järjestämiä keskusteluita eri puolilla Suomea. Keskusteluista laadittiin yhteenveto, joka julkaistiin kaikkien lastensuojelun ja sijaishuollon toimijoiden sekä muiden aiheesta kiinnostuneiden käyttöön.

Yhtä lailla kansallisen dialogin mallia voidaan soveltaa muissa kansallisissa konteksteissa tai jopa laajentaa sitä kansainväliseksi keskustelutarjaksi. Toteutukseen liittyvät kysymykset, kuten mistä lähteä liikkeelle ja millaisia tahoja tulisi olla mukana ovat aina tilannekohtaisia ja kuhunkin ympäristöön sidottuja. Poikkeusajan dialogien kokemuksiin nojaten voidaan kuitenkin tunnistaa viisi keskeistä edellytystä Suomen mallin mukaiseen kansalliseen dialogiin:

1. Tarvitaan toimijoita, joilla on riittävästi dialogiosaamista ja mahdollisuus resursoida toimintaa

Suomessa pitkäjänteisesti kehitetyt dialogivalmiudet ja niihin liittyvät verkostot olivat Poikkeusajan dialogeissa edellytys sille, että näinkin iso kokonaisuus voitiin polkaista käyntiin ikään kuin tyhjältä. DialogiAkatemialla ja Erätauko-säätiöllä oli sekä sisältöosaamista että verkostoja sekä aiemman yhteistyön pohjalta luonteva kytkös valtionhallintoon.

2. Tarvitaan toimiva kansalaisyhteiskunta

Operatiivisella ydinryhmällä (tai vastaavalla kokonaisuutta koordinoivalla taholla) on harvoin keinoja tavoittaa suoraan moniäänistä joukkoa mahdollisia osallistujia, eli kansalaisia. Siksi tarvitaan kykyä tunnistaa monipuolisesti erilaisia kansalaisyhteiskunnan toimijoita ja kutsua heitä mukaan, sillä he puolestaan tavoittavat omiin kohderyhmiinsä kuuluvia osallistujia.

3. Tarvitaan avoimuutta ja luottamusta

Suomen kaltaisessa matalan hierarkian ja suhteellisen korkean luottamuksen yhteiskunnassa ministeriöt ja kansalaistoimijat voivat toimia avoimesti yhdessä vailla riskiä siitä, että toimintaan epäillään liittyvän korruptiota tai muita arveluttavia piirteitä. Tämä ei ole itsestäänselvyys kaikkialla.

4. Tarvitaan poliittista vapautta

Poikkeusajan dialogeja ei ohjattu poliittisesti ja valtionhallinnossa niihin liittyvää työtä tehtiin virkahenkilöiden voimin. Näin kokonaisuuden kehystämiseen, keskusteluiden ohjaamiseen tai niistä viestimiseen ei sisällynyt poliittisia intressejä tai valta-asetelmia, jotka olisivat voineet kyseenalaistaa pyrkimysten tasavertaisuuden ja puolueettomuuden.

5. Tarvitaan aikaa ja joustavuutta

Kansallisen dialogin organisoimisessa on muistettava pitää mielessä, että vaikka kokonaisuus vaatii paljon suunnittelua ja selkeät askeleet, ei kyseessä ole suunnitelma- tai toteutus- vaan ennen kaikkea muutoksessa elävä ja joustava prosessi. On myös ymmärrettävä, että dialogit eivät toimi pikaratkaisuna mihinkään akuuttiin, ennalta määriteltyn ongelmaan, sillä ymmärrys ja luottamus syntyvät ajassa.

Dialogin vaikuttavuus yksilöistä ja yhteisöistä yhteiskuntaan

YKSIÖ

Dialogi vahvistaa osallisuuden tunnetta. Yksilö voi luottaa siihen, että omalla kokemuksella on merkitystä.

YHTEISÖ

Yhteisöissä hyödynnetään dialogeissa syntyneitä kokemustietoja ja niihin syntyy dialogisia rakenteita.

KANSALAI- YHTEISKUNTA, KUNNAT JA VALTIO

Dialogeista jäsenetty kokemustieto tukee päätöksentekoa.

YHTEISKUNTA

Yhteiskunnallinen muutoksenkyky vahvistuu, kun monimutkaisista ongelmista käydään laajaa dialogia.

Kansallista dialogia voi hyödyntää eri mittakaavoissa

PAIKALLINEN MITTAKAAVA

Yhteisestä teemasta alueelliset tai sektorikohtaiset keskustelut, joita koordinoi yksi tai useampi organisaatio.

Esimerkki: Sijaishuollon juhlapäivien dialogeissa keskusteltiin lastensuojelun sijaishuollon onnistumisista ja tulevaisuudesta. Kokemukset koostettiin sidosryhmien käyttöön.

KANSALLINEN MITTAKAAVA

Koko Suomen kattava keskustelutarja, joka toteutetaan kansalaisyhteiskunnan ja valtionhallinnon yhteistyönä.

Esimerkki: Poikkeusajan dialogeihin osallistui yli 2 000 ihmistä. Ne synnyttivät arvokasta kokemustietoa korona-ajan haasteista päätöksenteon tueksi.

KANSAINVÄLINEN MITTAKAAVA

Kansainvälinen keskustelutarja laajassa yhteistyössä toimintaympäristöjen erityispiirteet huomioiden.

Tarvitsemme kansainvälistä dialogia, joka lisää ymmärrystä ja auttaa ratkaisemaan globaaleja haasteita.

Dialogin rooli kriisistä selviytymisessä

"Kuin erilaisia kokemuksia ja kuplat rikkoontuivat."

"Dialogi lisäsi ymmärrystäni toisten tilanteista."

"Voi olla sekä samaa että eri mieltä toisen kanssa ja silti keskustella rakentavasti."

"Luottamukseni tulevaisuuteen vahvistui."

1

KRIISI YHDISTÄÄ KANSAN

2

KRIISIN PITKITYMINEN SYNNYTTÄÄ JAKOLINJOJA

3

DIALOGI VOI RAKENTAA UUSIA SILTOJA

3 Yhteiskunta tarvitsee dialogia

” Yhteiskunnassa tarvitaan lisää dialogia, jossa kuullaan ja kuunnellaan, päästään jakamaan omia näkemyksiä ilman että tilanne on väittely tai kiistellään 'oikeasta' näkökulmasta.”

Keskustelun osallistuja

Koko kuva korona-Suomesta ei ole yhtä dialogia, kuten ensimmäisessä osassa kuvattut, Poikkeusajan dialogien aineistossa rakentuvat vastakkaisasettelut osoittavat. Ihmiset sinnittelevät samassa myrskyssä, mutta hyvin erilaisissa veneissä ja erilaisin purjehdustaidoin. Samaan aikaan Poikkeusajan dialogit osoittavat, että ihmiset haluavat olla rakentavassa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Tätä ei aina uskoisi, kun seuraava kiristynyttä ja kärjistynyttä keskusteluilma-
piiriä ja mediaa, joka tarttuu herkästi vastakkainasetteluihin. Moni olettaa tietävänsä, mitä toiset ajattelevat, mutta aidoissa kohtaamisissa nämä oletukset saattavat muuttua.

Keskeinen kysymys on, kuinka rakentamme yhteiskuntaan lisää rakentavan vuorovaikutuksen paikkoja ja käytäntöjä. Erätauko-dialogi syntyi alun perin tästä tarpeesta. Poikkeusajan dialogit ovat asettaneet Erätauko-mallin laajaan testiin ja osoittavat sen voiman ja vaikuttavuuden myös kriisiajassa ja etäyhteyksissä. Poikkeusajan dialogien keskusteluserjalla on ollut merkittäviä vaikutuksia osallistujiin, mukana oleviin yhteisöihin ja yhteiskuntaan.

Ensimmäinen Poikkeusajan dialogien vaikuttavuuden ulottuvuus on *osallistujien rohkaiseva kokemus dialogista*. Dialoginen keskustelu oli monelle uusi kokemus jo sinänsä, ja uutta melkein jokaiselle oli dialogin käyminen etäyhteyksien välityksellä. Mahdollisuus ottaa aika ja tila ymmärrystä

lisäävään dialogiin sai Poikkeusajan dialogien osallistujilta runsaasti kiitosta. Mahdollisuus pysähtyä ymmärrystä lisäävän keskustelun äärelle rauhoittaa, mutta myös luo toivoa ja avaa näköaloja tulevaan. Dialogi mahdollistaa kuulluksi tuleminen, kokemusten jakamisen ja toisilta oppimisen. Lukuisat keskustelijat kertoivat saaneensa hyviä oivalluksia toisilta dialogiin osallistujilta ja kokeilevansa uusia toimintatapoja arjessaan keskustelun innoittamana. Muiden kokemusten kohtaaminen tarjosi myös ainutlaatuisen mahdollisuuden kuvitella ja kohdata toisten erilaisia todellisuuksia ja niiden herättämiä tunteita, mikä lisäsi ymmärrystä ja myötätuntoa.

Toinen vaikuttavuuden ulottuvuus on *dialogin ja dialogisten rakenteiden syntyminen mukana oleviin yhteisöihin*. Tämänkin julkaisun kokemustarinat kertovat, kuinka yhtäällä aivan ensimmäiseen Poikkeusajan dialogiin osallistuneita ihmisiä koulututtuun nyt dialogiohjaajiksi, ja kuinka toisaalla hararoivista ensikokemuksista dialogin käynnistämässä on edetty koko oman toimintakentän rakenteiden ”dialogisointiin”. Kansallinen dialogi tuo matalalla kynnyksellä erilaisia yhteisöjä ja organisaatioita dialogin piiriin, ja nämä kokemukset innostavat perehtymään dialogin mahdollisuuksiin laajemmin. Myös valtionhallinnossa Poikkeusajan dialogit ovat vauhdittaneet hallinnon sisäistä dialogisuuden ja dialogisten rakenteiden kehittämistä.

Kolmas vaikuttavuuden ulottuvuus on *osallisuus kriittisenä yhteiskunnallisena kysymyksenä*. Dialogin käyminen tukee ajatusta, että jokaiselle on paikka tässä maailmassa, ja jokaisen kokemusta tarvitaan kokonaisvaltaisen ymmärryksen rakentamiseen. Poikkeusajan dialogeissa kenellä tahansa oli mahdollisuus järjestää omissa

yhteisössään tai valitsemalleen kohderyhmälle keskustelu, ja tätä kautta tuoda näkyväksi kyseisen yhteisön ajatuksia ja tunteuksia. Yksittäinen kansalainen taas saattotulla matalalla kynnyksellä mukaan keskusteluun, jonka dialoginen menetelmä mahdollisti kokemuksen kuulluksi tulemisesta. Avoimuuteen, luottamukseen ja yhteistyöhön perustuva toimintamalli tavoitti laajan joukon kansalaisia, joista tuli yhteisöjensä kautta osa isompaa yhteiskunnallista tilannekatsausta. Erityisen tärkeää monille keskusteluun osallistuneille ja niitä järjestäneille oli tieto siitä, että dialoogeissa syntyneitä ymmärrystä hyödynnettiin esimerkiksi hallintopolitiikassa. Keskeistä oli myös keskustelunjärjestäjien oman toiminnan kehittäminen dialoogeissa syntyvän ymmärryksen pohjalta.

Neljäs vaikuttavuuden ulottuvuus on *yhteiskunnallisen muutoskyvyn vahvistuminen*. Dialogit katsovat yhtä aikaa taakse- ja eteenpäin, ihmisten kokemuksiin ja tulevaisuuden odotuksiin, ja synnyttävät näin myös ennakoivaa tietoa. Nämä esille nousevat tulevaisuussignaalit ja toimintamallin synnyttämä uudenlainen yhteiskunnallinen vuoropuhelu vahvistavat yhteiskunnan muutoskyvykkyyttä ja yksilön, yhteisöiden ja

kansakunnan selviytymistä erilaisista haasteista. Ekologiset kriisit, kansainväliset jännitteet sekä sosiaalinen ja taloudellinen eriarvoisuus haastavat meitä tänään, puhumattakaan tulevaisuuden vielä nimeämättömistä haasteista. Näistä monimutkaisista ongelmista selviämiseen tarvitsemme dialogia ja sitä tukevia rakenteita niin ihmisten arkeen kuin yhteiskuntaan laajemminkin.

Vaikka koronapandemia jää historiaan, ei tarve keskustelulle katoa mihinkään. Dialogilla on ratkaiseva merkitys ihmisyyhteisöjen koossapitämisessä ja luottamuksen rakentamisessa. Koronapandemiasta olemme oppineet, että kriisi voi yhdistää, mutta myös jakaa, eristää ja hajottaa ihmisiä ja yhteisöjä. Tätä hajaannusta lietsotaan ja pyritään käyttämään hyväksi sekä yhteiskunnan sisältä että sen rajojen ulkopuolelta. Tällöin ei riitä, että ihmisille pyritään antamaan riittävästi oikeaa tietoa. Todellinen vastavoima hajaannukselle ja jakautumiselle piilee ihmisten tuomisessa yhteen. Ymmärrystä ja aitoja kohtaamisia mahdollistavat dialogit rakentavat yhteyksiä ihmisten välille ja luottamusta toisiimme ja yhteiskuntaan. Kun kriisit jakavat, tuo dialogi ihmiset takaisin yhteen.

Lähteet

Alhanen, Kai (2016). Dialogi demokratiassa. Gaudeamus, Helsinki.

Berghof Foundation (2017). National Dialogue Handbook – A Guide for Practitioners. <https://berghof-foundation.org/library/national-dialogue-handbook-a-guide-for-practitioners>

DialogiAkademian (2021). Dialogin etäfasilitointi. Verkkoartikkeli 14.4.2020. <https://dialogiakatemia.fi/2020/04/14/dialogin-etafasilitointi/>

Laakso, Hannele (2021). Etädialogeissa on tekniikan sijaan kyse vuorovaikutuksesta. Blogikirjoitus 16.3.2021. <https://www.sitra.fi/blogit/etadialogeissa-on-tekniikan-sijaan-kyse-vuorovaikutuksesta/>

Ministry of Finance (2020). The Finnish National Dialogues – Strengthening crisis resilience through constructive discussions. Policy Brief 1/2020. https://avoinhallinto.fi/assets/files/2020/11/Policy_Brief_1_2020.pdf

OECD (2021). Drivers of Trust in Public Institutions in Finland. <https://www.oecd.org/publications/drivers-of-trust-in-public-institutions-in-finland-52600c9e-en.htm>

Valtioneuvosto (2020). Hallitus on todennut yhteistoiminnassa tasavallan presidentin kanssa Suomen olevan poikkeusoloissa koronavirustilanteen vuoksi. Tiedote 16.3.2020. <https://valtioneuvosto.fi/-/10616/hallitus-totesi-suomen-olevan-poikkeusoloissa-koronavirustilanteen-vuoksi>

Kirjoittajasta

Julkaisun kirjoittaja KTT **Elina Henttonen** on dialogiin ja laadulliseen analyysiin perehtynyt tutkija ja kouluttaja, ja Valtaamo Oy:n perustaja. Elina on osallistunut Poikkeusajan dialogeihin keskustelunohjaajana sekä kuukausittain tehtyjen keskustelukoosteiden laatijana.

Kiitokset

Tukena tämän julkaisun kirjoittamistyössä ovat toimineet Kai Alhanen, Päivi Hirvola, Katju Holkeri, Janne Kareinen, Lea Kurki, Johanna Nurmi ja Sari Tuori – lämmin kiitos!

SITRA

© Sitra 2022

Sitran selvityksiä 207

Poikkeusajan dialogit – Kriisiajan kokemukset ja kansallisen dialogin malli

Elina Henttonen

ISBN 978-952-347-265-5 (nid.)
ISBN 978-952-347-266-2 (PDF)
www.sitra.fi

ISSN 1796-7104 (nid.)
ISSN 1796-7112 (PDF)
www.sitra.fi

Taitto ja painatus: Punamusta Oy
Kuvat: Berry Creative Oy, Topias Dean, Lea Kurki

SITRAN SELVITYKSIÄ -sarjassa julkaistaan Sitran tulevaisuustyön ja kokeilujen tuloksia.

SITRA.FI

Itämerenkatu 11–13

PL 160

00181 Helsinki

Puh. 0294 618 991

 @SitraFund